

HUNGAROLÓGIAI ÉVKÖNYV
PÉCS, 2015

HUNGAROLÓGIAI ÉVKÖNYV 2015

**XVI. évfolyam
1. szám**

**A jelen tudományos közleményt a szerkesztők és a szerzők a Pécsi Tudományegyetem
alapításának 650. évfordulója emlékének szentelik.
The present scientific contribution is dedicated to the 650th anniversary of the foundation
of the University of Pécs, Hungary.**

PTE BTK * Pécs, 2015

Hungarológiai Évkönyv 16 (2015)

A magyar egyetemek hungarológiai műhelyeinek kiadványsorozata

ISSN 1585-9673 (Nyomtatott)

HU ISSN 2063-7543 (Online)

A DIGITALIZÁLT SZÁMOK ELEKTRONIKUS ELÉRHETŐSÉGE:

<http://epa.oszk.hu/02200/02287>

Szerkesztőbizottság

Lengyel Zsolt (Pannon Egyetem)

Maticsák Sándor (Debreceni Egyetem)

Nádor Orsolya (Károli Gáspár Református Egyetem)

Szili Katalin (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szőnyi György Endre (Szegedi Tudományegyetem)

Szűcs Tibor (Pécsi Tudományegyetem)

Tverdota György (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szerkesztők

Nádor Orsolya – Szűcs Tibor

A szerkesztőség címe:

Pécsi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet

Nyelvtudományi Tanszék

Hungarológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Szeminárium

H-7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

Tel.: (36-72) 503-600/24336

E-mail: szucs.tibor@pte.hu

<http://www.nyelvtud.btk.pte.hu/>

Műszaki szerkesztő

Hoss Alexandra

TARTALOM

I. KONTRASZTOK.....	7
Berényi-Nagy Tímea: „Úgy gondolom, mert a németben is így van...” Diszkriminációs pontok, affordancia és kontrasztív nyelvészet.....	8
Kovács Renáta: Helyesírás? Számít? Magyar mint idegen nyelvet tanuló egyiptomi arab anyanyelvű diákok helyesírásának vizsgálata.....	18
Porkoláb Ádám: A nyelvi nacionalizmus és fetisizmus ideológiájának korpusznyelvészeti vizsgálata magyar és angol nyelvű blogbejegyzésekben.....	24
Rózsavölgyi Edit: A téri viszonyok kódolása a magyarban és az olaszban. Kontrasztív tipológiai elemzés.....	39
II. TUDOMÁNYTÖRTÉNET: HUNGAROLÓGIA EURÓPÁBAN	55
Brandt Györgyi: Betekintés a Berlini Gragger Archívum (BGA) dokumentumaiba – Kutatási beszámoló	56
III. HUNGAROLÓGIA ÉS FINNUGRISZTIKA	69
Madarász Eszter: A metrika vizsgálatának lehetőségei. Népköltészet a finnugor nyelvekben.....	70
Parapatics Andrea – Víg-Szabó Melinda: A kisebb finnugor népek és a magyar nyelv nyelvjárásainak helyzetéről napjainkban	77
IV. RÖVID KÖZLEMÉNYEK	88
Vermekei Boglárka: Időről időre – „Mennyi az idő?” A pontos idő megadásának nehézségei a magyar mint idegen nyelvi órákon	89
Nauhaus, Matthias: „Egyszerre eszébe jutott minden.” Anna Édes zwischen ‚cseléd’ und ‚család’	92
<i>Contents</i>	95
A 16. szám szerzői	96
Útmutató	97
ECL	98

I. KONTRASZTOK

Berényi-Nagy Tímea

„Úgy gondolom, mert a németben is így van...” Diszkriminációs pontok, affordancia és kontrasztív nyelvészet

1. Bevezetés

Jelen dolgozat egy *pilot study* keretein belül a hangos gondolkodtatás módszerével azt kívánja lehetőségeihez mérten feltárni, hogy többnyelvű beszélők esetében milyen kognitív folyamatok ismerhetők fel egy még ismeretlen nyelvvél való első (receptív) érintkezések során.

Hogy e célt megvalósíthassuk, először is definiálnunk kell azt, hogy kiket is tekinthetünk *többnyelvű beszélőknek*. Erre a célra Wei (2008, 4) igen megengedő, de kognitív és pszicholingvisztikai szempontokból releváns meghatározásából indulnék ki, mely szerint mindenki, aki több mint egy nyelven képes receptív és/vagy produktív műveletekre, többnyelvűnek tekinthető. E fenti definíció azt is lehetővé teszi számunkra, hogy azokat a nyelvtanulókat is többnyelvűként tekinthessünk, akik (a) iskolai keretek között (legalább) két idegen nyelvet már tanultak és (b) ezekből így bizonyos nyelvi kompetenciákra szert tettek már.

Az ide vonatkozó szakirodalom alapján kijelenthetjük, hogy az L3-tanulókat több olyan jellemző is megkülönbözteti egy-, illetve (szoros értelemben vett) kétnyelvű társaiktól, melyek csak és kizárólag egy második nyelv tanulása során alakulnak ki. Egy ilyen jellemző az, hogy egy számukra még ismeretlen nyelv kognitív-kontrasztív megközelítésében is sikeresebbek (lehetnek). Gibson és Hufeisen (2003) az imént említett készséget egy *elsajátított szintézis* eredményeként definiálja, amely szerint a legalább három nyelvet beszélők (a) metanyelvi tudatossága magasabb, és így (b) még egy korábban nem tanult nyelvből származó inputot is jobban fel tudnak dolgozni. Ebből adódóan feltehetjük, hogy e beszélők az *interkomprehenziós* feladatok során jobban teljesítenek két- és egy nyelvű társaiknál, vagyis a már meglévő nyelvismereteikre támaszkodva egy számukra még többé-kevésbé ismeretlen nyelvet is megértenek, receptíven valamilyen szinten, valamilyen kognitív-kontrasztív sémát kötve feldolgoznak (Herinda–Jessner 2000, Jessner 2006, 32–35; 2008, 25; Ringbom 2007, 103; vö. Möller 2011).

A jelen dolgozatban bemutatásra kerülő vizsgálat különösképp arra koncentrál, hogy (a) *tipológiailag egymástól távol* eső nyelvek esetében mennyire aknázható ki a fent röviden leírt elsajátított készségek szintézise, valamint arra, hogy (b) milyen kognitív-kontrasztív technikákat/mintákat alkalmazhatnak a többnyelvű beszélők – abból a célból, hogy egy még nem tanult nyelvből kapott inputot fel tudjanak dolgozni. E vizsgálat bemutatásának érdekében röviden ismertetésre kerül a kontrasztív nyelvészet, valamint az idegennyelv-tanítás és idegennyelv-használat kapcsolata, majd pedig részletesebben leírásra kerül a lexikális transzfer és az affordancia összefüggésének kérdésköre is.

2. Kontrasztív nyelvészet, idegennyelv-tanulás és transzfer

A kontrasztív nyelvészet célja, hogy legalább két nyelv rendszerét összehasonlítva feltárja azok különbségeit és hasonlóságait. Az e célból készülő egybevetés mind az általános nyelvészetben, mind pedig az idegennyelv-tanulás és -tanítás elméletében és gyakorlatában fontos szerepet tölt be (Horváth 2003, 43; Szűcs 2006; Molnár 2014, 14–16). Utóbbi esetben főleg a nyelvközvetítés, a transzferkutatás és a hibaelemzés szempontjából tölt be kiemelt funkciót. Ezek ugyanis elengedhetetlen „összetevői” a köztes nyelvi kutatásoknak.

A kontrasztív nyelvészet szerepe az idegennyelv-oktatásban az idők során – a nagyobb idegennyelv-tanításra vonatkozó módszertani megfontolásokkal karöltve – folyamatosan változott. Míg korábban a *hibák*, *negatív transzfer* és a *különbségek* voltak a középpontjában, addig manapság inkább a *pozitív transzfer* és a *hasonlóságok* kiemelése a hangsúlyosabb (Schmidt 2010).

Ez utóbbiak keresése nyelvi információ feldolgozása során természetes és alapvető kognitív folyamat, melyet egy újabb idegen nyelv tanulása során – főként annak kezdeti szakaszában – eredményesen kihasználhatunk (Ringbom 2007, 5). Ebből adódóan merülhet fel bennünk egy arra irányuló igény, hogy valamelyest megismerjük azokat a *kognitív-kontrasztív mintákat*, melyeket a nyelvtanulók egy (újabb) idegen nyelvvel való ismerkedés során implicit módon alkalmazhatnak. Ezek feltárása minden nyelvi szinten szükséges és indokolt lenne, de jelen dolgozat keretei között elsődlegesen a *lexikális transzferre* és az ehhez szükséges *minták és kognitív-kontrasztív technikák* kimutatására törekszem.

3. Lexikális transzfer és affordancia

A lexikális transzfer mint minden más nyelvi szinten észlelt transzfer-jelenség lehet mind negatív, mind pedig pozitív irányú is. Az irányultságon túl a lexikális szinten fellépő transzfernek két fő típusát különböztethetjük meg: formait és szemantikait. Ezek közül az előbbi gyakorisága magasabb, és recepcióra fókuszáló vizsgálatok esetében könnyebben is tesztelhető (Jarvis–Pavlenko 2008, 75). Pozitív transzfer estén a *kognáták* felismerése sikerrel zajlik. Ezek a szavak többnyire vagy etimológiailag egymással rokonságban álló szavak, vagy pedig nyelvi érintkezés során átvett lexikális egységek (Ringbom 2007, 103). Továbbá – a legmegengedőbb definíció alapján – a nemzetközi szavakat is ide sorolhatjuk (Otwinowska-Kasztelanic 2011, 4). A negatív transzfert pedig az ún. hamis barátok, azaz a hasonló alakú, de eltérő jelentéssel bíró szavak téves recepciója okozza: pl. magyar *szolid* – német *solide* ('alapos, megbízható'); angol *gift* ('ajándék') – német *Gift* ('mérge').

Az, hogy milyen mértékben sikerül kihasználjunk a kognáták által biztosított pozitív transzfer lehetőségét, illetve mennyire esünk bele a hamis barátok által állított csapdába, az attól is függ, hogy milyen fokú felszólító erővel, azzal *affordanciával* hatnak ránk a nyelvi elemek (különösképp írott szövegek megértése során). E jelenséget, melyet először a környezeti pszichológiában végzett percepció-kutatások során írtak le, Tella és Harjanne (2007, idézi Otwinowska-Kasztelanic 2011, 2) a következőképpen definiálják:

Affordanciák egy saját nyelvet beszélnek, melyet néhány aktor jobban megért, mint mások. [...] A nyelvi affordanciákból előnyt kovácsolhatunk, de ezek nem spontán módon szólítanak fel minket erre, kivéve ha elég aktívak vagyunk ahhoz, hogy észrevegyük őket, valamint elég proaktívak is vagyunk, hogy elkezdjük ki is aknázni őket.

Amennyiben e leírást összevetjük a Gibson és Hufeisen által megfogalmazott gondolatokkal (ld. *Bevezetés*), akkor feltételezhetjük, hogy azokra az *aktorokra*, akik többnyelvűek, és elsajátították azt a szintézist, melynek birtokában könnyebben értelmeznek egy még nem ismert

nyelvet, nagyobb felszólító erővel bírhat a nyelvi affordancia. Otwinowska-Kasztelanic is hasonló eredményre jutott kvantitatív tanulmányában (2011, 12), melynek során két- és többnyelvű beszélők kognáta-felismerési készségét vizsgálta. A kutatási eredmények azt mutatták, hogy azok, akik több mint két idegen nyelvet tudtak, többször tettek – ha még negatív transzferbe is torkollott – kísérlett arra, hogy megértésék a prezentált kognátákat.

E kutatási eredményekből is kiindulva vállalkoztam arra a feladatra, hogy egy interkomprehenziós teszt összeállításával *kvalitatív vizsgálatot* tervezek meg. A tervezett kutatással reményeim szerint feltárhatóvá válhat, hogy egy ismeretlen nyelv inputjának recepciója során milyen *kognitív-kontrasztív minták* ismerhetőek fel, és hogy hol van a percepció folyamat során az a diszkriminációs pont (Dijkstra–Kempen 1993, 38), ahol az affordancia bekövetkezik, és hogy ez esetleg inkább negatív vagy pozitív irányba mozdítja el a megértési folyamatot.

4. Vizsgálat

2011 nyarán autodidakta módon olaszul kezdtem tanulni. Az ötlet, hogy erre vállalkozzam, onnan eredt, hogy a RaiUno adására kapcsolva feltűnt, hogy előzetes nyelvi ismereteimnek köszönhetően sok mindent megérték. Ekkor önmegfigyelésbe is kezdtem, és az így szerzett tapasztalataimra építve, valamint Gibson és Hufeisen (2003), illetve Möller (2012) írásaira támaszkodva állítottam össze azt a tesztet, melyet a *pilot study*hoz alkalmaztam.

4.1. Vizsgálati módszer és eszközök

A vizsgálatához egy feladatsort állítottam össze (ld. *Függelék*). Az alkalmazott három feladat egy kezdő olasz tankönyv (Proudfoot et al. 2005) második és negyedik leckéjének anyagából készült, ugyanis meglátásom szerint az e fejezetekben előforduló szavak még meglehetősen magas előfordulási gyakorisággal bírnak, valamint ezekben a tankönyvi egységek még több nemzetközi szót is tartalmazhatnak, melyeket kognátaként kezelhetünk.

Az első feladat a második leckéből került ki, és két részfeladatra osztottam fel (2005, 10). Egy foglalkozásnevet közvetítő gyakorlat szóanyaga került a vizsgálati célhoz megfelelően átalakításra: a szavakat külön kis kártyákra nyomtattam ki, így egyesével prezentálhatóvá váltak. A feladathoz képek is tartoztak, melyek az adott foglalkozásokat ábrázolták; erre épült a feladat második része (ld. *Függelék*).

A vizsgálatához alkalmazott második feladat a tankönyv 12. oldalán lévő egyszerű mondatokra épült. A kiválasztott mondatokat szintén külön kártyákra nyomtattam ki, hogy egyesével tudjam majd az eljárás során a résztvevőknek bemutatni őket (ld. *Függelék*).

Az utolsó lépésnek szánt, viszonylag komplexebb feladat pedig a negyedik leckéből (Proudfoot et al. 2005, 23) került ki. Ez esetben nem módosítottam a feladat felépítését, követtem a tankönyvben megadott, eredeti utasításokat (ld. *Függelék*, vö. 4.2.).

A feladatok megoldása hangosan történt, diktafonnal rögzítésre is került, illetve ezzel párhuzamosan jegyzeteltem is. A 'hangos gondolkodtatás' módszerével ugyanis feltárhatóvá válhatnak azok a *kognitív-kontrasztív minták*, melyek megmutatnák, hogy milyen stratégiákat is alkalmazhattak a feladatokat megoldó egyének (vö. Bíró 2011, 77).

4.2. Vizsgálati eljárás

A feladatok megoldása előtt röviden elbeszélgettem a résztvevőkkel; ennek során nyelvtanulásuk történetéről és idegennyelv-használati szokásaikról számoltak be. A

résztevőkkel külön beszélgettem, ami a feladatok megoldásával együtt nagyjából bő 30 percet vett igénybe.

Az első feladatban a dekontextualizált foglalkozásnevek (pl. *attore, medico, farmacista*) tartalmzó kártyákat egyesével mutattam be a résztvevőknek, és arra kértem őket, hogy próbálják meg megfejteni, hogy mit is jelenthetnek ezek a szavak. Felhívtam arra is a figyelmüket, hogy mondják el, mi segített nekik a jelentés „kitalálásában.” Mindkét résztvevőre jellemző volt, hogy maguktól megpróbálták a szavakat hangosan is kiolvasni. Ha ez valamilyen okból elmaradt volna, akkor megkértem rá őket, hiszen ez egy fontos lépés az interkomprehenzió során, ugyanis ez hozzájárulhat a percepció és a jelentéstársítás sikerességéhez (vö. Möller 2011).

A fent vázolt lépések után került sor a szavak vizuális kontextualizálására, vagyis a tankönyvben található képeket megmutattam a tesztalanyoknak, és arra kértem őket, hogy próbálják meg a képekhez hozzárendelni a kártyákon lévő szavakat. Ez esetben már nemcsak a nyelvi jelekkel, hanem a képek segítségével aktivált ismeretekkel is dolgoztak a résztvevők (vö. Möller 2011; Gibson–Hufeisen 2003).

A második feladatban egyszerű mondatokat mutattam egyesével a résztvevőknek. Ez esetben is hasonló instrukciókat kaptak, azaz: hangosan oldják meg a feladatokat, miközben reflektálnak arra, hogy milyen ismeretet és/vagy technikát hívtak segítségül (pl. beszélt nyelv, mondaton belüli pozíció). E feladat nehézsége abban rejlett, hogy csak nyelvi input állt rendelkezésükre, ebben az esetben nem kaptak képi segítséget.

A harmadik és egyben utolsó feladat felépítéséből adódóan viszonylag komplexebbnek minősül. A feladat első felében a nyelvi input mellé képi is járult, mellyel a szóalak és a fogalmi jelentés azonnal párosításra kerülhetett, így a másik felében azok a stratégiák váltak feltárhatóvá, hogy miként ismerik fel az első részben prezentált szabad morfémat szóösszetételben.

Hangos gondolkodtatás során, mikor a résztvevők megfeledeztek arról, hogy döntési folyamataikat hangosan is kimondják, célirányosan egy-egy „miért?” kérdéssel további reflexiókra igyekeztem sarkalni őket. A beszélgetés magyar nyelven zajlott.

4.3. Tesztalanyok

A tesztet – a vizsgálat *pilot study* jellegéből adódóan – két emberrel végeztem el. Anonimitásuk érdekében nevüket itt megváltoztatom. Mindkét résztvevő a Pécsi Tudományegyetem polgára, a Bölcsészettudományi Kar hallgatója.

Kristóf 24 éves, angol–német tanári mesterképzésben részt vevő hallgató. Alapszakja az anglisztika, de első tanult idegen nyelve a német volt.

Pál 21 éves, germanisztika alapszakos hallgató, minor szakja földrajz. A német mellett angolt tanult még. Neki is német volt az első tanult idegen nyelve.

Mivel mindkét résztvevő nyelvszakos, így feltételezhetjük, hogy stabilabb metanyelvi ismeretekkel, illetve többnyelvűségükből adódóan nagyobb metanyelvi tudatossággal is bírnak (vö. Gibson–Hufeisen 2003).

4.4. Eredmények és következtetések

Mivel ebben az írásban elsősorban a lexikális transzfer kérdését szeretném megvizsgálni, így e dolgozat keretein belül az első feladat eredményeire összpontosítok.

4.4.1. Nyelvi önéletrajz és idegennyelv-használati szokások

Kristóf elmondása alapján hatéves korában kezdett németet tanulni. Angolt csak gimnáziumban, de nyelvi inputja már korábban is volt, ugyanis kiskorában rendszeresen nézett rajzfilmeket angol hanggal. Más nyelvekből csak nagyon minimális tudása van, pár szót tud spanyolul.

Szintén elmondása alapján napi szinten használja mind a német, mind pedig az angol nyelvtudását, elsősorban receptíven. Produktívan az angolt gyakrabban van lehetősége használni, mivel tanulmányai mellett tanít is. De említette azt is, hogy az őszi szemeszterben lehetősége volt egy német lektor által szervezett beszédképesség-fejlesztő órán részt venni, ami pozitívan járult hozzá német nyelvismeretének aktív használatához.

Pál Kristóffal ellentétben alig használja angol nyelvtudását – elvétve néz meg egy-egy filmet (kb. kéthetente) angol hanggal. E nyelvet ő gimnáziumi tanulmányai megkezdésével egy időben kezdte el tanulni, viszont ezzel szemben a németet igen korán, ötévesen kezdte el tanulni nem irányított módon. E nyelvet otthoni kommunikációra is használják, ugyanis családja német nemzetiségi származású. Ezen nyelvek mellett horvátul tud – elmondása szerint – 50–60 szót, mivel rövidebb időt töltött el horvát nyelvterületen.

4.4.2. Szavak jelentésének felismerése

Mint ahogy már az eljárás leírásakor említettem, a tesztet alkotó szavakat egyesével, kis kártyákon, dekontextualizálva mutattam be a résztvevőknek. Ebben néhány, a tesztben előforduló szót szeretnék kiemelni, és az ezekhez megfigyelt és kognitív-kontrasztív stratégiákat vázolni, melyek a megértést segítették elő.

Legelőször is az *avvocato* ('ügyvéd') szót emelném ki. Mindkét adatközlő *'avokádó' jelentést társított ehhez a szóalakhoz; indokuk az volt, hogy arra hasonlít hangzásilag. Ha megfigyeljük, akkor egészen az *avokál*-t vehetjük diszkriminációs pontnak, mely aktiválta a többnyelvű mentális lexikonban a magyar *avokádó* szót, vagyis hogy a /d/ és /t/ közti különbséget figyelmen kívül hagyták. Érdekes volt megfigyelni azt, mikor a képi input is társult a szóalakokhoz. Ebben az esetben ugyanis Pál az első javaslatát az *avvocato* jelentéséhez *'szakács'-ra írta felül, azaz – meglátásom szerint – az első feltételezett jelentéshez tartozó fogalmi hálóból választott ki egy új lehetséges megoldást.

Hasonló jelenség volt megfigyelhető a *couco* ('szakács') szó esetében is. Itt ugyanis mindkét résztvevő a *'kakaó' és a *'kókusz' jelentéseket (is) javasolták. Pál javaslata a (*kókusz) feltételezéseim szerint azzal magyarázható, hogy mikor hangosan kimondta az érintett szót, akkor az *ou* kapcsolatot [o:]-nak ejtette, így megjelölve a [ko:] -t diszkriminációs pontként.

Az *insegnante* ('tanár') esetében érdekes kiemelni az, hogy Kristóf az első szótag után, azaz az *in* után húzott egy határt, és *segnante*-t külön igyekezett értelmezni. Ám itt nehézségekbe ütközött, és passzolta a szót. Annyit állapított meg, hogy az *in* fosztóképző. Jóllehet e szónak a jelentése előzetes nyelvi ismereteivel nem kikövetkeztethető, de szándékosan hagytam ezt a feladatban, hiszen kíváncsi voltam, hogy egy ilyen típusú szót hogyan tudnak kezelni.

A *bibliotecario*, a *segretaria*, *dentista* és *medico* esetében pedig egyértelműen megállapítható volt, hogy az előzetes nyelvtudásukra támaszkodtak. A *bibliotecario* ('könyvtáros') esetében a *bibliot*/ számított diszkriminációs pontnak, és mindkét fiú esetében a német *Bibliothek* ('könyvtár') szót aktiválta. Ezek után Kristóf a *-cario*-t továbbgondolta, és összességében 'könyvtári kártya', 'olvasójegy' jelentést társított az olasz szóhoz. Az opcionális 'kártya' jelentés felvetése sem véletlen, hiszen ez esetben a *car*/ funkcionált diszkriminációs pontként, ami a ^{angol} *card* szót aktiválhatta.

A *segretaria* ('titkárnő') esetében is mindketten a német *Sekretariat* ('titkárság') szót aktiválták, ami nem is meglepő, ugyanis ebben az esetben /g/ és /k/ hangtani különbségeit figyelmen kívül hagyták, és az olasz szó vége volt maga a diszkriminációs pont, mely azonnal lehívta a fent említett német szót.

Az előbbi két szóval ellentétben a *dentista* ('fogorvosnő') esetében mindketten a ^{angol} *dentist* szót aktiválták. A *medico* ('orvos') esetében pedig megfigyelhető volt a *recency* jelensége, vagyis az, hogy arra a tanult idegen nyelvünkre támaszkodunk interkomprehenzió esetében, amelyet gyakrabban aktiválunk, használunk (Hufeisen 2003, 6). Ugyanis míg Kristóf az angol *medical*-t aktiválta, addig Pál a német *Medizin*-t.

A feladat második részére röviden kitérve szeretném még azt az esetet megemlíteni, hogy Kristóf az olasz *regista* (’rendező’) esetében a puszta dekontextualizált nyeli inputnál a *regisztráció* magyar szót aktiválta. Ám amikor a képeket meglátta, azonnal helyesbített, és a helyes ’rendező’ jelentést adta meg, vagyis: a képek megjelenésével nem csak a nyelvi input percepciójára jellemző *bottom-up* értelmezés van jelen (Dijkstra–Kempen 1993, 38), hanem a vizualizáció lehetővé teszi a *top-down*-t is (Möller 2011, 82).

5. Konklúzió

A jelen dolgozat célja az volt, hogy többnyelvű egyének interkomprehenziós, lexikális szinten felismerhető kognitív-kontrasztív stratégiáit feltárja, és esetlegesen bizonyos tendenciákat feltérképezzen.

Mindkét példa esetében láthattuk, a zöngés-zöngétlen hangpár-tagok között percepció esetén a többnyelvű egyének nem tesznek különbséget, amennyiben az a megértést segítő, már a mentális lexikonban tárolt szó lehívást támogató diszkriminációs pont minél pontosabb megállapítását negatívan befolyásolná (*/se/* vs. */seg(k)retaria/*).

Továbbá azt is megfigyelhetjük mindegyik bemutatott példa esetében, hogy mindkét adatközlő a hasonlóságok keresésére törekedett (vö. Ringbom 2007, 7k). Hogy ezt megtehessek, a mentális lexikonjaikban reprezentált nyelvi elemekkel való összehasonlítások során olyan pontokon húzták meg a diszkriminációs határokat, ahol – a *bottom-up* feldolgozás végett – olyan „csonk” maradt meg a felismerni kívánt olasz szóból, amelyik számukra nagy affordanciával bírt. Vagyis az, amelyik a legintenzívebben segítette lehívni azt az egységet a mentális lexikonból, amely a megértésben segítséget nyújthat. Jobb esetben ez pozitív transzferhez vezetett.

Mindenképpen fontos és érdemes megemlíteni azt is, hogy mindez tipológiailag egymástól távol álló nyelvek esetében volt megfigyelhető, aminek köszönhetően a leírt észrevételeket általánosabb kognitív-kontrasztív mintákként értelmezhetjük. Meglátásom szerint ez biztató jel arra, hogy érdemes a kutatott területet és kérdéseket tovább, akár nagyobb mintás kutatások keretein belül mélyebben feltárni.

Irodalom

- Bíró Enikő 2011. Nyelvhódítás – domináns kétnyelvűek nyelvtanulási stratégia választásai. In: Horváth István – Tódor Erika Mária (szerk.): *Nyelvhasználat, tannyelv és két(több)nyelvű-lét*. Kriterion, Kolozsvár. 71–86.
- Dijkstra, Ton – Kempen, Gerard 1993. *Einführung in die Psycholinguistik*. Verlag Hans Huber, Bern.
- Gibson, Martha – Hufeisen, Britta 2003. Investigating the role of prior foreign language knowledge: Translating from an unknown into a known foreign language. In: Cenoz, Jasone – Hufeisen, Britta – Jessner, Ulrike (eds.): *The multilingual lexicon*. Kluwer Academic Publisher, New York. 87–102.
- Herinda, Philip – Jessner, Ulrike 2000. The dynamics of third language acquisition. In: Cenoz, Jasone – Jessner, Ulrike (Hrsg.): *English in Europe. The acquisition of a third language*. Multilingual Matters, Lodge, Frankfurt. 84–98.
- Horváth Judit 2003. Dán anyanyelvűek hibázási mintáinak elemzése a magyar nyelv lokatíviszti rendszerének tanulási folyamatában – avagy a kontrasztív elemzés mint hasznos tanítási technika. In: *Hungarológiai Évkönyv* 4: 43–51.
- Hufeisen, Britta 2003. L1, L2, L3, L4, Lx – alle gleich? Faktoren in Modellen zum multiplen Spracherwerb. In: *ZIF* 8(2/3): 1–13. [PDF Dokument] <http://zif.spz.tu-darmstadt.de/jg-08-2-3/beitrag/Hufeisen1.htm> (2015. március 12.)
- Jarvis, Scott – Pavlenko, Aneta 2008. *Crosslinguistic influence in language and cognition*. Routledge, New York / London.

- Jessner, Ulrike 2006. *Linguistic awareness in multilinguals: English as third language*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Jessner, Ulrike 2008. Teaching third languages: Findings, trends and challenges. In: *Language Teaching* 41(1): 15–56.
- Molnár, Krisztina 2014. *Substantivdetermination im Deutschen und im Ungarischen. Eine sprachtypologisch-kontrastive Analyse*. De Gruyter, Göttingen.
- Möller, Robert 2011. Wann sind Kognaten erkennbar? Ähnlichkeit und synchrone Transparenz von Kognaten in germanischen Interkomprehension. In: *Linguistik Online* 46 (2/11): 79–101. [PDF-Dokument] http://www.linguistik-online.de/46_11/moeller.pdf (2012. 03. 12.).
- Otwinowska-Kasztelanic, Agnieszka 2011. Awareness and affordances: Multilinguals versus Bilinguals and their perceptions of cognates. In: Angelica De Angelis – Jan Marce Dewaele: *New trends in cross-linguistic influences and multilingualism research*. Multilingual Matters, Bristol
- Proudfoot, Anna et al. 2005. *Routledge intensive Italian workbook*. Routledge, London & New York.
- Ringbom, Håkan 2007. *Cross-linguistic similarity in foreign language learning*. Multilingual Matters, Clevedon / Buffalo / Toronto.
- Schmidt, Claudia 2010. Kognitivistische/Konstruktivistische/Konnektionistische Ansätze. In: Krumm, Hans-Jürgen – Fandrych, Christian – Hufeisen, Britta – Riemer, Claudia (Hrsg.): *Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. HSK 35.1*. De Gruyter, Berlin. 807–817.
- Szücs Tibor 2006. A kontrasztív nyelvészet szerepe a magyar mint idegen nyelv tanításában. In: Hegedűs Rita – Nádor Orsolya (szerk.): *Magyar nyelvmester. Magyar mint idegen nyelvi és hungarológiai alapismeretek*. Tinta könyvkiadó, Budapest. 97–111.
- Wei, Li 2008. Research perspectives on bilingualism and multilingualism. In: Wei, Li – Moyer (eds.): *The Blackwell guide to research methods in bilingualism and multilingualism*. Blackwell Publishing, Singapore. 3–17.

Függelék

1. feladat

1.a)

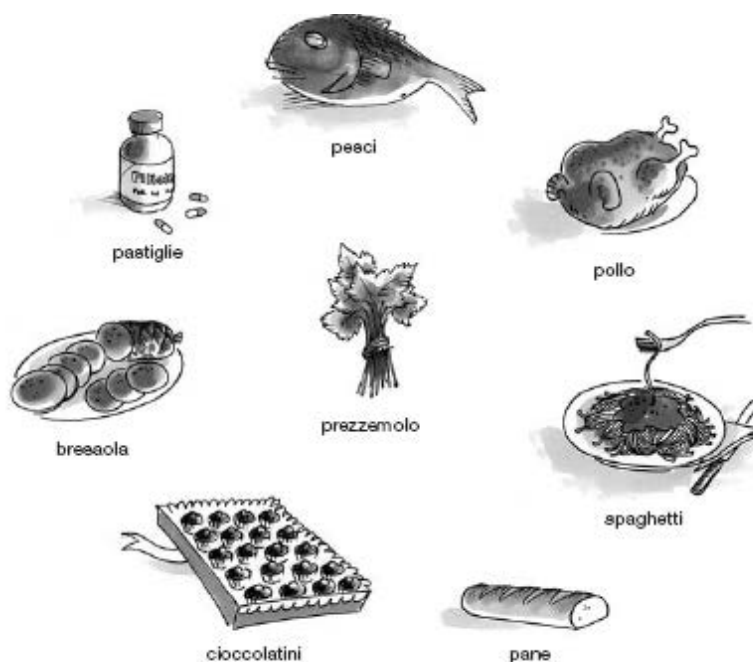
ATTORE	DENTISTA
PARRUCCHIERE	FARMACISTA
REGISTA	BIBLIOTCARIO
CUOCO	INSEGNANTE
AVVOCATO	SEGRETARIA
COMMERCIALISTA	MEDICO

1.b) (Proudfoot et al. 2005, 11)

2. *feladat* (Proudfoot et al. 2005, 12)

Lavora in un ristorante e cucina bene.
Dà e riceve molti libri.
Lavora con il computer e scrive lettere.
È spesso al cinema.
Viviamo in questa città da dieci anni.

3. *feladat* (Proudfoot et al. 2005, 23)

cioccolatini prezzemolo pasticche pesci pollo spaghetti pane **bresaola**

Che cosa si compra . . .

a. in salumeria?	Della bresaola.	e. in pasticceria?	_____
b. dal fruttivendolo?	_____	f. dal pescivendolo?	_____
c. al supermercato?	_____	g. al forno?	_____
d. in macelleria?	_____	h. dal farmacista?	_____

Berényi-Nagy, Tímea

“I think it so, because it is in German the same”

Points of discrimination and affordances: a case study in contrastive linguistics

Examining the functioning of the Mental Lexicon is a common object of Second (and Third) Language Acquisition as well as of Multilingualism Research. Despite the enormous number of empirical studies trying to map mental processes connected to multilingual language perception, there are many blank areas. Aiming at a better understanding of multilingual competence, the presented pilot study focuses on the cognitive-contrastive strategies applied by multilingual speakers while being confronted with the task of understanding lexical units in a previously unknown language.

In the qualitative study conducted with the think-aloud-protocol method, successive multilingual participants (L1 Hungarian, L2 German and L3 English) were asked to solve intercomprehension tasks serving as data collecting instruments. Based on their reports I tried to map tendencies which may show how multilinguals unconsciously search for points of discrimination and react to linguistic affordances being offered by a typologically different language (target language: Italian).

Kovács Renáta

Helyesírás? Számít?

Magyart mint idegen nyelvet tanuló egyiptomi arab anyanyelvű diákok helyesírásának vizsgálata

1. Bevezetés – helyesírási kompetencia

A Közös Európai Referenciakeret (továbbiakban: KER) szerint a sikeres kommunikáció megvalósításához a nyelvtanulónak/nyelvhasználónak lexikális, grammatikai, szemantikai, fonológiai, helyesírási és helyesejtési kompetenciával kell rendelkeznie. Ezek hiányában kommunikáció nem valósul meg vagy sérül (2002, 131).

A helyesírási kompetencia az öt alapvető nyelvi készség közül az íráskészségben játszik alapvető szerepet. A KER az alábbi módon definiálja a helyesírási kompetencia mibenlétét:

„Az alfabetikus rendszerekben a tanulónak képesnek kell lennie arra, hogy felismerje és reprodukálja

- a betűk formáját nyomtatott és folyóírásos formában (mind a nagybetűk, mind a kisbetűk esetében);
- a szavak helyes írásmódját, beleértve az elfogadott összevont alakokat;
- az írásjeleket és azok használatának szabályait;
- a tipográfiai hagyományokat és a betűtípusok változatait;
- az általánosan használt képirásjeleket (pl. @, &, \$ stb.)” (2002, 141).

Az írásbeli kommunikációban az adott használt nyelv írott kódja és annak szabályainak ismerete alapvető az üzenet egzakt közvetítésében. A szavak és betűk pontos leírása, az írásjelek helyes használata a kommunikáló felek közötti folyamatos és gördülékeny információcseréhez járul hozzá. A korrekt írásmódtól való eltérés nehezíti vagy akár el is lehetetleníti a kommunikációt, és félreértéseket okozhat. A helyesírás tehát nem önmagában cél, hanem egy kiegészítő technika a folyamatos és folyékony íráshoz (Sánchez Jiménez 2009).

Szintén fontos megemlíteni a helyesírás szociolingvisztikai aspektusát is. A helyesírás ismerete vagy nem ismerete meghatározza a felhasználó szociális státuszát, illetve a felé irányuló attitűdöket is. A helyesírási szempontból jól megformált szöveg információ az egyén tanultságságról, kulturális szintjéről, és pozitív benyomást kelt. Ugyanakkor a helytelen, hibáktól hemzsegő szöveg negatív benyomást és attitűdöket ébreszt az üzenet címzettjében.

A helyesírás állapota az idegen nyelvet tanuló diák köztes nyelvében is nyomon követhető. Dolgozatomban magyart mint idegen nyelvet tanuló egyiptomi arab anyanyelvű, egyetemista diákok köztes nyelvi helyesírásának tipikus hibáit szándékozom megvizsgálni.

2. Az arab írás rendszere és az abból származó esetleges nehézségek

Az arab írás 22 írásjelet tartalmazó, mássalhangzóíró rendszerű írás. Ez a rendszer elsősorban a sémi nyelvekre jellemző. Az ilyen jellegű ábécékben a szavak alapjelentését egy három vagy négy mássalhangzóból álló tő határozza meg, a magánhangzók kiejtésben megvalósuló behelyezésével kapjuk meg a tényleges szótári alakot. Írásban a magánhangzók jelölésre kerülhetnek apró szimbólumok (*damma, waw, fatha, kasra, sukún*) segítségével, ezek azonban nem számítanak betűnek. Az említett, olvasást segítő szimbólumok használata főleg a klasszikus és koranikus, vagyis a pontos kiolvasást kívánó szövegek esetében jellemző. A

hétköznapi írásbeli kommunikációban ezek a jelek nem használatosak, még az írott médiumokban sem.

Az arab nyelv és ábécé leírásakor nem lehet eltekinteni annak diglosszikus jellegétől, ugyanis az erősen befolyásolja mind a beszélt, mind pedig az írott nyelvi produkciót. Az arab nyelvi beszélők egyszerre (legalább) két verzióban használják az arabot. Ismerik egyrészt a klasszikus arabot a Korán és a mecsetek jóvoltából, illetve a hétköznapi kommunikációra használt, a klasszikus arabhoz képest egyszerűsített szókincsú és nyelvtanú köznyelvi arabot. Ez utóbbinak nincs írott formája, ennek következtében nemcsak dialektális, hanem nagy idiolektális különbségek is lehetnek a használatban. Ez a tény befolyásolja az arab anyanyelvű nyelvtanulók fonetikus percepcióját és produkcióját is (Biadisy at al. 2009).

Szintén hatással lehet a nyelvtanulók magyar mint idegen nyelvi helyesírására az a tény, hogy az arab ábécé összesen 22 mássalhangzóból áll, és közülük hiányoznak bizonyos, a magyarban megtalálható zöngés–zöngétlen párok. Ilyen a *b–p* vagy a *v–f* esete: a *p*, illetve *v* és fonémái nem képezik részét az arab fonetikai repertoárnak. Több más, a magyar ábécé betűinek megfeleltethető fonéma teljes mértékben hiányzik az arabból, például *ny*, *ty*, illetve a magyar magánhangzók jó része (az arabban csak az *a*, *o*, és *i* formáknak megfeleltethető fonémák találhatóak meg).

Egyiptomban a diákoknak már viszonylag korán, az általános iskolában megtanítják a latin betűs írást az idegennyelv-órákon. A tanítás módszeréről és a tananyag tartalmáról sajnos nem áll rendelkezésemre információ, saját tapasztalok és más idegen nyelvi lektorokkal folytatott beszélgetések viszont arra engednek következtetni, hogy a latin betűs folyóírás elsajátítása az esetek nagy többségében nem sikeres: a diákok jobbra keverik a nyomtatott és a folyóírás karaktereit, a betűket nem kötik össze, a kis- és nagybetű használatának szabályait nem ismerik.

Kismintás kutatásom során azt vizsgálom, hogy az arab írás sajátosságai mellett milyen más tényezők, stratégiák hatnak az egyiptomi arab anyanyelvű, magyarul tanuló diákok helyesírására.

3. A vizsgálat

3.1. Minta

A minta felvételére 2015 februárjában került sor Kairóban. A vizsgálat célcsoportja az Ain Shams Egyetem Al Alsun (Nyelvek) Karának 24 hallgatójából állt. A diákok mind egyiptomiak, 19–21 évesek, első- (7), harmad- (13), illetve negyedéves (4) egyetemisták. A maximum kétéves korkülönbséget nem tartom relevánsnak, sokkal fontosabb véleményem szerint az, hogy minden válaszoló azonos iskolázottsági fokkal rendelkezik, és tanulmányaiból következően azonos közegben mozog. A diákok mindegyike heti 6x60 percben tanul második idegen nyelvként magyart mint idegen nyelvet. Kivétel nélkül mindegyikük latin ábécéjű nyelvet tanul első idegen nyelvként.

3.2. Adatgyűjtés

Az adatgyűjtést egy rövid, személyes adatokra vonatkozó kérdőíves felmérés előzte meg. Ebben a diákokat életkorukról, magyartanulással töltött éveik számáról és az általuk beszélt idegen nyelvekről kérdeztem.

Ezt követően a nyelvi adatok felvétele történt meg. Az adatokat két rövid szöveg diktálásából származó eredmények alapján gyűjtöttem össze. A két szöveg közti különbség abban ragadható meg, hogy a második valamivel nehezebb, a diákok számára ismeretlen szókincsset is tartalmazó szöveg volt.

Az adatfelvétel, vagyis a diktálás mindkét szöveg esetében a következőképpen zajlott:

- (1) A teljes szöveg lassú, jól tagolt, hangos felolvasása;
- (2) A szöveg 4–5 szavas értelmi egységekre bontása, ezek kétszeri hangos megismétlése;

- (3) A teljes szöveg normál ritmusú, de még mindig jól tagolt hangos felolvasása.
A vizsgálatban az alábbi két szöveget hallották a diákok:

(A) Ezen a képen a családom van. Nem nagy a család, csak öten vagyunk. Ez a férfi az apukám, Márton. Apukám negyvenegy éves, és egy iskolában dolgozik: matematikatanár. Apa mellett áll anyukám. Anya fiatal, csak negyvenhárom éves. Anya titkárnő volt egy cégnél, de most sajnos nincs munkája. Ez vagyok én. Mellettem áll a nővérem, Kitti, ő most egyetemista Budapesten. Ez a kisgyerek pedig az öcsém, Benedek. Ő még csak öt éves, oviba jár.

(B) Szombat este van, táncolni megyünk a barátaimmal. A városban elég sok klub van, de a kedvencünk a Szieszta. Ott mindig szuper a zene, nagy hely van táncolni, finomak a koktélok, és sok ember jár oda. Nekem az tetszik a legjobban, hogy a klub közepén van egy nagy medence.

Az adatfelvétel befejeztével a szövegeket és a kérdőíveket beszedtem. A kérdőívet felhasználás előtt kipróbáltam és kijavítottam, kitöltésükkor mindig jelen voltam.

4. Értékelés

Az összes 24 nyelvtanuló hallás után leírt szövegét elemezve a következő hibacsoportokat állítottam fel:

- (1) Betűtévesztések;
- (2) Más nyelvek (nem az arab) hatása;
- (3) Más, ismert szóval való helyettesítés;
- (4) Tulajdonnevek helyesírása;
- (5) Egyéb jelenségek.

Az egyes évfolyamok által elkövetett hibákat táblázatba rendezve foglaltam össze. Az „egyéb jelenségek” kategóriájába a nem általánosan előforduló jellegzetességeket soroltam be.

4.1 Az elsőéves hallgatók munkáinak elemzése

Betűtévesztések	Más nyelvek hatása	Más, ismert szóval való helyettesítés	Tulajdonnevek
<p>zöngés–zöngétlen párok felcserélése: *kében,*keban (<i>képen</i>), *ubukám (<i>apukám</i>), *badi,*bédek (<i>pedig</i>)</p> <p>magánhangzók felcserélése: u–o–a: *anyokám (<i>anyukám</i>), *aviba (<i>oviba</i>), *csolád (<i>család</i>)</p> <p>egyéb betűtévesztések: „ts” cs helyett: *nints, *otsaldom (<i>családom</i>)</p>	<p>német: *mathemathika, *mathematica, *jahr (<i>jár</i>) *verfy (<i>férfi</i>)</p>	<p>*ezen (<i>az én</i>) *vagyok (<i>vagyunk</i>) helyett – ezt a formát még nem ismerik! *csak (<i>sok</i>)</p>	<p>*Keci (<i>Kitti</i>) *budapesten *bánádek (<i>Benedek</i>) *marton (<i>Márton</i>)</p>

1. ábra: Az elsőéves hallgatók által általánosan elkövetett hibák

A magyarul egy éve tanuló diákok írott szövegeiben jól látható a *b–p* zöngés–zöngétlen páros gyakori tévesztése. Mint fentebb említettem, az arabban nem létezik a *p* betűhöz kötődő hang, így a diákok azt nem is érzékelik, írásban *b* betűvel helyettesítik. Szintén az arab hatása

érezhető az *u–o–a* magánhangzók tévesztésein is. A *cs ts*-sel való helyettesítésének az oka az arab latin betűs ábécére való átírás gyakorlatában kereshető. Az átírás – annak ellenére, hogy létezik egy erre kitalált megfeleltetési rendszer – teljes mértékben felhasználófüggő. Ez ahhoz vezet, hogy a nyelvhasználók saját kódokat találnak ki: a *ts* is ennek a terméke.

Az arab nyelven kívül ebben a csoportban a főnyelvként német nyelvet tanulók esetében lehetett egy másik idegen nyelv, mégpedig a német hatását kimutatni. Meglepő módon a spanyol és török (a csoportban tanult másik két idegen nyelv) ezen a szinten nem volt hatással a diákok magyar nyelvi helyesírására.

Az ismeretlen vagy fel nem ismert szó helyettesítése ismert lexikával, kifejezéssel nyelvtanulói stratégiának tekinthető.

Külön említést érdemel a tulajdonnevek helyesírása. A táblázat példái jól mutatják, hogy az egyik legfőbb jellemző a nagy kezdőbetűtől való eltekintés, ez az arab nyelv hatásának tudható be.

Általában elmondható, hogy a diákok sokszor nem ismerik fel a szóhatárokat, és rosszul tagolnak szavakat (*anyotékvól tséknál – *anya titkárnő volt egy cégnél*). Sokszor elhagynak szavakat; ez vagy a diktálás sebességével magyarázható, vagy azzal, hogy nem értették az adott lexikát (*Még csak .... éves. Ő...). Szintén jellemző az ismeretlen ragok, végződések elhagyása: *ubok (*apukám*).

Az íráskép egyes esetekben teljes mértékben olvashatatlan.

4.2 A harmadéves hallgatók munkáinak elemzése

Betűtévesztések	Más nyelvek hatása	Más, ismert szóval való helyettesítés	Tulajdonnevek
g–gy: *mégy (<i>meg</i>) b–p: *emper (<i>ember</i>) e–i: *tetkárnő (<i>titkárnő</i>) tc–cs: *otcem (<i>öcsém</i>) g–k: *bedik (<i>pedig</i>) nj–ny: *anja (<i>anya</i>) o–u: *kloban (<i>klubban</i>)	angol: *clubban (<i>klubban</i>) *koktailok német: *tanzolni (<i>táncolni</i>) *medenze (<i>medence</i>)	*széknél (<i>cégnél</i>) *öten (<i>után</i>)	*Markun, *merton (<i>Márton</i>) *pudepiste, *budabest, *PodáPestá (<i>Budapest</i>)

2. ábra: A harmadéves hallgatók által általánosan elkövetett hibák, tévesztések

A 2. ábra jól mutatja, hogy ebben a tanulói csoportban hasonló jellegű hibák figyelhetők meg a diákok által leírt szövegekben. Az elsőévesek csoportjához képest a harmadévesek esetében gyakoribbak és szélesebb skálájúak a betűtévesztések. A más nyelvek közül az angol is belép a hatást gyakorló nyelvek közé. Ennek magyarázata az is lehet, hogy a gyakran eltévesztett szavak (*klub* és *koktél*) eredetileg az angoltól lehetnek ismerősek a diák számára.

A tulajdonnevek és főleg Budapest nevének igen változatos lejegyzése is szót érdemel. A jelenséget azért tartom különösen figyelemre méltónak, mert ezzel a földrajzi névvel a diákok már nem egyszer találkoztak tanulmányaik során. A helytelen írásmódra az adhat magyarázatot, hogy feltételezésem szerint a hallott szöveg leírásakor a diákok automatikusan, értelmezés nélkül jegyeznek le minden hangalakot.

Az egyéb jelenségek közül az alábbiakat tartom még kiemelendőnek:

- névelő és szó egybeírása (arab hatás): *akoktélok
- szavak, lexika kihagyása: *Ő most egyetem ... (*Ő most egyetemista Budapesten*);
*A városban leg sok van. (*A városban elég sok klub van.*)
- a nemzetközi szavakat fel nem ismerése: *szobor/*szopár (*szuper*); *klug (*klub*)
- a tagolás hiánya, a szóhatárok fel nem ismerése: *ovebajár (*oviba jár*)
- betűk betoldása: szijeszta, *fijatal
- teljes félreértések: *tanár *titkárnő* helyett; *asztal-szék a *tetszik* helyett.

Összességében sok hiba a hallott szöveg értelmezése hiányának tulajdonítható.

4.3 A negyedéves hallgatók munkáinak elemzése

Betűtévesztések	Más nyelvek hatása	Más, ismert szóval való helyettesítés	Tulajdonnevek
<p>zöngés–zöngétlen párok felcserélése: *kében,*keban (<i>képen</i>), *ubukám (<i>apukám</i>),</p> <p>e-i: *elig,*nenics, *matimatika</p>	<p>olasz: <i>cs</i> <i>c</i>-vel való helyettesítése: *calád (<i>család</i>),*cok (<i>csak</i>)*öcém (<i>öcsém</i>),</p> <p>átírási hiba: *yár (<i>jár</i>)</p>	*makán (<i>nekem</i>)	*Pudabesten (<i>Budapesten</i>) *Bendek, *Penedic (<i>Benedek</i>)

3. ábra: A negyedéves hallgatók által általánosan elkövetett hibák, tévesztések

A negyedévesek esetében az előző két csoporthoz hasonló jellegű hibák mutatkoznak meg a szövegekben. A *b–p* és az *e–i* közötti ingadozás folyamatos; más idegen nyelvi hatás csak az olaszul tanulók esetében merül fel, ők *c*-vel helyettesítik írásban a *cs* hangot.

A tulajdonnevek helyesírása (*Budapest, Benedek*) ebben a csoportban is gondot jelent a magyartanulással töltött négy év ellenére.

Az általános hibák közé tartozik a szavak helytelen tagolása. Ez sokszor az írott szövegek értelmezhetőségét is befolyásolja: *o veva jár (*oviba jár*), *abarato immal (*a barátaimmal*). Ezzel párhuzamos jelenség a ragok különírása a szótőtől: *egyetem ista. Ebben a csoportban többször előfordul, hogy olyankor is használnak ragokat, amikor azok nem is hangzanak el a szövegben: *szúper a zenét (*szuper a zene*); *medencén (*medence*). A kis- és nagybetűket ez a csoport is következtlenül használja: *kéPen, *aPukam

5. Összefoglalás, következtetések

Dolgozatomban kismintás kutatás alapján az egyiptomi arab anyanyelvű, magyart mint idegen nyelvet tanuló diákok magyar nyelvi helyesírási hibáit, nehézségeit mutattam be. Az eredmények azt mutatják, hogy a magyartanulással eltöltött évek számától függetlenül ugyanazok a nyelvi jelenségek okoznak problémát a diákok számára: kis- és nagybetűk helyesírása, zöngés–zöngétlen párok (főleg *b–p*) megkülönböztetése, a magyar magánhangzó-készlet pontatlan beazonosítása és a szavak helytelen tagolása. A felsorolt hibák azt eredményezik, hogy sok nyelvtanuló esetében a szövegek teljesen értelmezhetetlenné válnak. Ez az írásbeli kommunikáció gördülékenységét korlátozhatja, vagy akár teljesen el is lehetetleníti azt. Szintén következmény lehet a diák negatív megítélése az üzenet befogadójára részéről.

A helyesírás ellenőrzése a nyelvtanári gyakorlatban sokszor kimerül az írásbeli feladatokban felfedezett hibák kijavításával, azonban a tapasztalatok azt mutatják, hogy érdemes külön gondot fordítani a helyesírási készség fejlesztésére is. A diktálás – akármilyen elavultnak tűnhet is – egyszerre igényli a hallás utáni értést, a szövegkohézió megértését és a grammatikai elemzés képességét.

További vizsgálati terület lehet a szövegtagoló elemek (vessző, pontosvessző, mondatvégi írásjelek) használatának elemzése.

Irodalom

- Biadsy, Fadi – Hirschberg, Julia 2009. Spoken Arabic Dialect Identification Using Phonotactic Modeling.
http://www.cs.columbia.edu/speech/PaperFiles/2009/Biadsy_et_al2009a.pdf (2015.08.15.)
- Jiménez Sánchez, David 2009. Una aproximación a la didáctica de la ortografía en la clase de ELE *marcoELE*.
revista de didáctica ELE, núm. 9. ISSN 1885-2211
http://marcoele.com/descargas/9/sanchez_ortografia.pdf (2015.08.15.)
- Közös Európai Referenciakeret 2002. Oktatási Hivatal, Nyelvvizsgáztatási Akkreditációs Központ, Budapest.

Kovács, Renáta

Orthography. Does it have count?

The orthographic competence is one of the constituent parts of the writing skills. The knowledge of the written code and the orthography of the language has a fundamental role in the correct transmitting of written messages. The proper spelling of words and letters and the use of orthographic symbols help the exchange of information. This empirical study carried out on Egyptian Arabic native speaker students who study Hungarian as a foreign language shows that in the case of students the most characteristic orthographical mistakes are the rules of the writing of capital and lowercase letters, the distinction between voiced and breathed vowels, the false identification of the Hungarian vowels and the incorrect articulation of the lexicon.

Porkoláb Ádám

A nyelvi nacionalizmus és fetisizmus ideológiájának korpusznyelvészeti vizsgálata magyar és angol nyelvű blogbejegyzésekben

A blogokkal kapcsolatos kutatási irányzat viszonylag frissen kialakult és még nem teljesen körvonalazódott része a hazai netnyelvészetnek. A hozzáférhető magyar nyelvű szakirodalom leginkább a blog műfaji definiálását tűzi ki célul (Bódi 2010a–b; Csala 2005, 2010; Juhász 2013; Petykó 2012). Üdvözlendő kivételnek számítanak például a blogok szerepét taglaló tanulmányok a vállalati kommunikációban (Borgulya–Háhn 2013) vagy az elektronikus zene rétegnyelvében (Jóri 2012, 2015).

A nemzetközi szakirodalomban – a magyartól eltérően – jóval fontosabb szerep jut a blogoknak. Kumar és munkatársai (2003, 1) szerint két hangsúlyos hozadéka is lehet az ilyen irányú kutatásoknak: a szociológiai motivációk elsősorban a blogoszféra kisebb, lokális aspektusaira, a technikai okok pedig a tradicionális internetkutatások és a blogoszféra összefüggéseire és időbeli változásaira összpontosítanak. Az angol nyelvű tanulmányok már több mint egy évtizede vizsgálják a legkülönbözőbb aspektusból a blogokat. Az általam ismert kutatások elemezték már a blogolást mint szociális aktust (Miller–Shepherd 2004); fontos szerephez jutott bennük a téma- és információterjedés folyamata is (Gruhl et al. 2004). Nem számít ismeretlen témának a blogokkal és blogírók napirendjével kapcsolatos adatgyűjtés (*agenda-setting*) sem (Delwiche 2005). Az angol nyelvű szakirodalomban megszokott a blogkommentek elemzése is (Mishne–Glance 2006). További vizsgálatokat végeztek a bloggerek és a kommentelők szociális hálójának megismerésére (Marlow 2006). A legutóbbi időben a szakirodalom már az idegennyelv-oktatás szempontjait is figyelembe veszi (l. Horváth 2009).

Ebben a publikációban arra vállalkozom, hogy **egy nyelvi mítoszt** („a magyar az egyik legnehezebb nyelv”) **blogok segítségével, empirikusan** vizsgáljak meg. Ehhez 15 magyar és 15 angol nyelvű blogbejegyzésben tanulmányozom a magyar nyelvhez kötődő szemantikai mezőt. A vizsgálat – a kisebb méretű, körülbelül 120 ezer szövegszót tartalmazó korpusz miatt – megköveteli a **kevert módszertan** alkalmazását. Ez sem megszokott a blogokkal foglalkozó tanulmányok módszertanában: ilyen viszonylatban nem tipikus a korpusznyelvészeti eszközök kiaknázása. (Néhány kivétel természetesen itt is akad, pl. Petykó 2012; a reklámok és a marketing szempontjából Eröss 2009, Háhn 2011; egyéb területen Jóri 2012, 2015.)

Jelen tanulmány – látszólagos különállása ellenére – több szempontból is kapcsolódik a magyarságtudományhoz és a kontrasztív nyelvészethez. Egyrészt a témaválasztása kapcsán, hiszen a magyarságkép bizonyos elemeit vizsgálja. Másrészt a kiválasztott elemzési terület miatt: kutatásaim során egyetlen olyan tanulmánnyal sem találkoztam, amely a magyar nyelvű blogfelhőt (továbbiakban: blogoszféra) megfelelő módon összehasonlította volna a nemzetközi kutatási adatokkal. A magyar blogokról szinte alig akad használható, empirikus kutatási adat. (Néhány kivétel: Borgulya–Háhn 2013; Jóri 2012, 2015.)

1. A blog mint műfaj bemutatása

Miként jeleztem, a téma kutatása időszerű és modern. A blogok terjedése hihetetlen ütemben zajlik még manapság is: egy longitudinális dolgozat 2006–2011 között vizsgálta a jelenséget.¹ 2006-ban (a kiinduló időpontban) még csak 35,8 millió blogról tudtunk, míg 2011 végén már 173 millió blog létezett. A blogok divatosságát még jobban érzékelteti egy másik statisztika,² amely a Tumblr-mikroblogok gyarapodásával foglalkozik a 2011 májusa és 2015 júliusa közötti időszakban. A vizsgált intervallumban a mikroblogok kumulatív száma 17,5 millióról 246,6 millióra emelkedett, tehát a tizennégyszeresére nőtt.

Azt, hogy az egész internetre kiterjedő adatokból mennyi a magyar nyelvű webre vonatkozó arány, sajnos nem tudtam meghatározni. Ehhez csak néhány ténytet találtam: Eröss (2009, 21) adatai szerint 2009-ben a legismertebb blogszolgáltatók körülbelül 178 000 magyar nyelvű blogot tároltak.³ Saját becslésem szerint – figyelembe véve az internet-teljesítmény növekedését, valamint a költségek dinamikus csökkenését és az okostelefónia elterjedését – 2015-ben a teljes internet körülbelül 300–350 ezer magyar nyelvű blogot tartalmazhat.⁴ Csak összehasonlítási alapként: a *magyar blog* kifejezésre 2015. október 21-i keresésem során 204 millió találatot adott ki a Google.

Maga a fogalom először – *weblog* alakban – Jorn Barger írásaiban került elő 1997-ben, a *blog* kifejezés pedig 1999-től mutatható ki az interneten (Herring et al. 2004, 1). Az első, modern elvárásoknak megfelelő webnaplót Tim Berners-Lee hozta létre 1991-ben (Winer 2002). A szakirodalom a blogok prototípusának a Dave Winer által szerkesztett „*24 Hours of Democracy*” weboldalt tekinti, amely 1996-ban került fel az internetre⁵ (Herring et al. 2004).

A blog szabatos definícióját egyik, Magyarországon népszerű blogszolgáltató oldalain sem találjuk meg, emiatt a szakirodalom segítségével kell meghatároznunk a műfaj jellemzőit. Az internetes nyelvészet egyik első kutatói, Susan Herring és munkatársai a következőképpen definiálják a blogot: „*olyan, gyakran módosított weboldalak, amelyek a dátummal ellátott bejegyzések fordított kronológiai sorrendet követnek*”⁶ (Herring et al. 2004, 1).

Miller és Shepherd (2004, 15) értelmezése másféle megközelítést sugall: „*Mi a blogot egy olyan műfajnak tekintjük, amely arra a kortól független, retorikai kényszerhelyzetre reflektál, amit annak saját ideje határoz meg*”.

Bayer Judit (2005, 15) jogi szemléletű munkájában így definiál: „*Naplószerű, rendszeresen folytatott, dátum szerint sorba rendezett bejegyzések, írhatja egy vagy több személy.*”

David Crystal definíciója szerint: „*[A blogokat] személyre szabott weboldaloknak tartjuk, ahol a tulajdonos időközönként üzenetet hagyhat*” (Crystal 2006, 15; vö. Crystal 2011). Crystal kiemelten említi a blogszövegek szerkesztetlenségét (*unmediated*). Szintén ő hívja fel a figyelmünket a blogoszféra következtében keletkezett új, angol szavakra: *blog hopping* (nagyjából: „*blugrás*”), *bleg* (megközelítőleg: „*könyörblog*”), *blogorrhea* (körülbelül: „*blogmenés*”), *bloggerina* (’*női blogger*’), *blog swarm* (’*egy bejegyzés híressé tétele ezernyi kommentár révén*’) (Crystal 2006, 239).

Bódi Zoltán Susan Herring alapján írja körül a blog műfaját: „*A weblog olyan webhely vagy weboldal, amely rövid, gyakran frissített, személyes, ám mégis nyilvánosságnak szóló jegyzeteket tartalmaz. A jegyzetek kronológiai sorrendben olvashatóak*” (Bódi 2010b, 37).

¹ <http://www.statista.com/statistics/278527/number-of-blogs-worldwide/> (Elérés: 2015. október 23.)

² <http://www.statista.com/statistics/256235/total-cumulative-number-of-tumblr-blogs/> (Elérés: 2015. október 23.)

³ Freeblog – 66 000 darab, Blog.hu – 58 000 darab, Blogol – 54 000 darab, Blogtér – nincs adat. (Eröss 2009, 21)

⁴ Becslésem az az adat segíti, mely szerint 2004. augusztusban a 33 000 magyar blog létezett, míg 2005 februárjában már 82 000 (Bógel 2006, 34). A szám azért nem számottevően nagyobb, mert az Eröss által felsorolt blogszolgáltatók közül már csak a Blog.hu működik.

⁵ A weboldal a <http://scripting.com/twentyFour/default.html> oldalon még elérhető volt 2015. október 21-én.

⁶ A magyarul meg nem jelent idézetek a tanulmány szerzőjének fordításai. – P.Á.

Petykó Márton korpuszelemzéssel és kognitív nyelvészeti modellek segítségével végzett kutatásának végén a következőképpen határozza meg az internetes napló műfaját: „*a blog olyan diskurzusok interneten megjelenő, nyilvános, címmel rendelkező, dinamikusan változó soraként definiálható, amelyek dátumozottak, indulásuk időpontját tekintve egymást lineárisan követik, valamint legalább egy, a diskurzust létrehozó, azon belül pedig első és egyedi megnyilatkozásként funkcionáló bejegyzésből (posztból) állnak*” (Petykó 2012, 65).

Juhász Valéria szerint „*a blog olyan, gyakran módosított weboldal(ak), ahol a bejegyzések dátumhoz kötöttek, és időben előre vagy visszafelé haladva is szerkeszthetők*” (Juhász 2013, 4).

Blognak nevezek tehát minden olyan rendszeresen frissített, általában fordított időrendű bejegyzésekből álló weboldalt, amely a szerző vagy szerzők honlapon közölt intenciója szerint blogként íródik. A blog legfőbb szerepét már nem kizárólag a személyes élmények és információk megosztásában látom, hanem figyelembe kívánom venni a blogok társadalmi hasznát és marketingerejét is.

1.1 A blogok típusai

Rebecca Blood írta le először 2002-ben a blogműfajok archetípusait (Blood 2002). Blood eredetileg csak két csoportot különböztetett meg: a *filter-style* típust és a személyesebb *blog-style* típust.

Krishnamurthy (2002) csoportosításában finomítja Blood modelljét. Ő már a műfajt két dimenzió alapján sorolja csoportokba: személyes és téma szerinti tagolásban. Ilyen szempontok alapján megkülönböztet online naplókat (*online diaries*), segítő csoportokat (*support group*), *enhanced column* típusú blogokat és kollaboratív tartalmakat (*collaborative content*).

Miller–Shepherd (2004, 7) tanulmánya a *The Weblog Review* oldal tematikus blogcsoportosítását veszi alapul. Ennek alapján a következő kategóriákat használják: *felnőtt, animációk, camgirl, számítógép, szórakozás, humor, film, zene, hírek/linkek, személyes, fotó, spanyol/portugál, tini és videójátékok*.

Susan Herring és munkatársai (2004) a blogot funkciói szerint tárgyalják: az erőteljes párhuzam Blood csoportosításával szembevetendő. A modell szerint a blogok három kategóriába sorolhatóak: személyes blog (*personal journals*); „*filter-style weblog*” (a szerző életén kívüli események leírása) illetve *knowledge-logok* (egy témához kapcsolódó információk összegyűjtése).

A téma egyik első magyar kutatója, Csala Bertalan a blogok formai kritériumai szerint osztályoz (Csala 2005, 2010). Kategóriái: csak szöveges blog (nagyon ritka); fotóblog; linkgyűjtő blog; személyes blog; e-média (blogazin); társasági blog; tematikus blog; blogképregény.

Saját véleményem szerint az elrendezések konvencionálisabb perspektívái mellett egy új szempontot is figyelembe kell vennünk: **elengedhetetlenül fontos az új trendek hatásait előre beépíteni a csoportosításokba**. Emiatt úgy vélem, hogy nélkülözhetetlen egy átfogóbb, a blogszoftverek változásaira nem annyira fogékony, tehát társadalmi funkciókra építő rendszerezés kidolgozása. Ez a kategóriarendszer nem épülhet formai módokra vagy szerzői minőségre. Ennek szellemében én két nagyobb kategóriát különítek el:

Az első fogalomkör a blog klasszikus funkciójához kapcsolódik:⁷ *e tematikus csoportban a blog a saját tartalmak (fotók, irodalmi művek, tudományos írásművek) megosztásának eszköze*. Itt a blogolás egy személy vagy egy kisebb csoport érdekében történik, nekik hoz hasznót (a szó kulturális, szabadidős vagy anyagi értelmében). Ebbe a csoportba sorolom a személyes tartalmú blogokat, illetve minden olyan blogjellegű tartalmat, amely irodalmi vagy tudományos művek közzétételére, személyes gondolatok megosztására irányul, esetleg a politikai ellenzéki

⁷ Vesd össze: Miller és Shepherd (2004, 6): „*Úgy tűnik, hogy a blogok eredetileg az érdekes információk megosztásáért jöttek létre*”.

véleménynyilvánító eszköze. Szintén ide tartoznak a különböző szervezetek és alapítványok, illetve cégek munkájának népszerűsítésére létrejött blogok.

A másik csoportban a blogolás inkább társadalmi haszon vagy egy nagyobb társaság érdeke szerint valósul meg. Ide sorolom a blogmagazinokat, a különböző fogyasztóvédelmi blogokat, szociológiai, pedagógiai vagy antropológiai indíttatású webnaplókat. Azaz összefoglalóan az olyan tartalmakat, amelyeknek célja nem elsősorban a saját tartalmak megosztása.⁸

Az általam megadott kategóriák a profit fogalma köré épülnek, amely leginkább a gazdasági és a politikai nyelvezet eleme. Ehelyütt való feltüntetése azonban szükségszerű, hiszen a népszerű blogok esetében általánossá vált, hogy a nagyobb szépségipari, illetve informatikai cégek építenek a blogok reklámerejére, s ezzel pénzbeli értéket rendelnek a webnaplókhoz. A blogok és az őket formáló szerzőik mára vitathatatlanul védjeggyé, produktummá, az Y-generáció számára új reklámfelületté váltak.

Mindez teljesen átértékeli – a Peter Elbow (idézi: Miller–Shepherd 2004, 9) által – „magánírásnak” (*private writing*) nevezett blogjellemzőt: a cél – a Youtube, illetve a különböző blogszolgáltatók üzletiesedésével – már nem csupán az egyéni tartalom elkészítése a többiek reakcióitól való félelem nélkül. A blogok szerepe manapság már más: **a fiatalok szemléletmódjának és igényeinek formálása**. A blogokon belül folyó interakciót több kifejezéssel is illeti a szakirodalom: „beszélgetések”, „közösségek”, „robbanásszerű interakciók” és „politikai viták” (Marlow 2006, 1). Mindezek miatt tartom megfelelő eszköznek arra, hogy az adott társadalmi vagy életkori csoport nyelvhez kapcsolatos viszonyrendszerét, nyelvi hiedelmeit kimutassa. Kutatásom másik részében arra a kérdésre keresem a választ, hogy kontrasztív szemantikai értelemben milyen különbözőségek és hasonlóságok fedezhetőek fel egy olyan alapvető nyelvi kérdésben („a magyar nyelv nehézsége”), amelyről szinte mindenkinek megvan a saját, markáns véleménye.

A nyelvi ideológiák és babonák esetében az internetes anyaggyűjtés teljesen bevettnek számít (l. pl. Domonkosi 2007; Lanstyák 2011; az internetes nyelvváltozat és a hagyományos írott nyelvi norma viszonyáról l. Porkoláb 2015). Természetesen a magyar blogoszférát eddig még alig vizsgálták pragmatikai szempontból, így tanulmányom egy részében arra vállalkoztam, hogy e fentebb említett szakirodalmi elemzéseket magyar mintán is megismételjem.

2. A nyelvi ideológiákról és a magyar nyelvi mítoszokról

Lanstyák István szerint a nyelvi ideológiát egy szűkebb és egy tágabb keretben lehet értelmezni. A szűkebb értelmezés szerint a nyelvi ideológiák olyan eszmék, amelyek a nyelvi rendszerrel, illetve annak működésével, a nyelvhasználattal, a nyelvi közösségek helyzetével vagy a nyelvek egymáshoz való viszonyával kapcsolatos tények indoklására szolgálnak (Lanstyák 2011, 49). A másik, tágabb felfogás értelmében nyelvi ideológiának tekinthető bármilyen nyelvi vonatkozású vélekedés, attól függetlenül, hogy van-e magyarázó vagy igazoló szerepe (uo.).

Lanstyák szerint a nyelvi mítoszok „nem racionális belátáson, hanem hitbeli meggyőződésen alapulnak, nem szokás őket megkérdőjelezni” (Lanstyák 2014, 80). Majd hozzáteszi: „A mítoszok – irracionális, illetve emocionális indíttatásukból következően – különféle érzelmi és más valós szükségleteket elégítenek ki” (uo.). Lanstyák több írásában is (pl. Lanstyák 2009, 2014) párhuzamot von a szó elsődleges, szótári jelentése és a nyelvvel kapcsolatos tévhitek

⁸ Természetesen nem állítom, hogy valamennyi blog vegytisztán vagy az egyik, vagy a másik kategóriának lenne megfeleltethető. E két kategória a későbbiekben minden bizonnyal finomításra és bővítésre szorul majd, hiszen például a blogmagazinokat szerkesztő újságírók munkájukért anyagi ellenszolgáltatást kapnak, ami látszólagos ellentmondásban áll a csoport meghatározásával.

között. Meghatározásába a mítosz antropológiai értelmezését is beépíti: egyértelmű kapcsolatot feltételez a nyelvközösség kultúrája és az ahhoz kapcsolódó mítoszok között. Ezek a mítoszok természetesen nem egységesek: jó példa erre Petteri Laihonen munkája, amelyben a szerző a romániai Bánság magyar standardhoz kapcsolódó nyelvi ideológiáit és babonáit elemzi (Laihonen 2009). Ugyanílyen típusú elemzésnek tekinthetjük a magyarországi magyarok attitűdvizsgálatát Domonkosi Ágnes (2007) munkájában. A szerző a kérdőívezés módszere mellett – hasonlóan jelen tanulmány módszertanához – internetes források segítségével is áttekinti a *de viszont* szókapcsolathoz, a *hát* kötőszó mondatkezdő helyzetéhez és a magyar szenvedő szerkezetekhez kapcsolódó attitűdöket. Van viszont egy fontos különbség Domonkosi Ágnes munkája és az én tanulmányom között: az idézett szerző a klasszikus netnyelvészet alapján fórumhozzászólásokat analizált. Ezek a spontánabb, valódi „írott beszélt” megnyilatkozások módszertanilag alkalmasabbak egy nyelvi jelenség vagy hiba vizsgálatára. Én – mivel nem ösztönös nyelvi jelenségeket szeretnék szemügyre venni – elsősorban ideologikus nyelvészeti sztereotípiákat és egyéb nyelvi ideológiákat keresek korpusznyelvészeti és tartalomelemzési módszertannal, ehhez pedig szükség van a szerkesztett szöveg egészének áttekintésére.

Szepesy Gyula (1986) a nyelvi babonák számát százas nagyságrendűnek gondolja. Véleménye szerint ezek leginkább az alaktan, a mondattan és a lexikológia területét érintik. Alapelvnek tekinti, hogy helyesnek kell tartanunk az olyan nyelvi alakokat, amelyek – kvázi a szokásjog elve alapján – több évszázada szerepelnek a nyelvünkben.

Terjedelmi és gazdaságossági okokból az általam választott korpuszban elsősorban a nyelvi fetisizmus és a nyelvi nacionalizmus nyelvi ideológiáit keresem (a fennmaradó nyelvi ideológiák rövid leírását l. Lanstyák 2011, 2014). Valószínűnek látszik, hogy a magyar nyelvű blogbejegyzésekben fog jobban kidomborodni a magyar nyelv különleges helyzete és ősi, misztikus jellege. Az angol nyelvű alkorpuszban elsősorban azt szeretném megvizsgálni, hogy milyen magyar nyelvvel kapcsolatos hiedelmek, előítéletek találhatóak meg a nem magyar anyanyelvű beszélők esetében.

2.1 Az általam vizsgált nyelvi ideológiákról: a nyelvi nacionalizmusról és a nyelvi fetisizmusról

Az általam vizsgált nyelvi mítosz („a magyar nyelv nehéz, mert különleges”) a nyelvi nacionalizmus és nyelvi fetisizmus nyelvi ideológiáinak sarokköve; részben ennek is köszönhető, hogy sajátos jellemzőkkel bír. Egyrészt a szakirodalmi előzmények több nyelvi babonával kapcsolatban is kiemelik a közoktatás, a tanárok szerepét a jelenségek terjesztésében (pl. Szepesy 1986; Domonkosi 2007, 149). E nyelvi mítosz esetében ez nem kimutatható, másrészt egyetlen tanulmányban sem olvastam arról, hogy ilyen természetű nyelvi babonát a nyelvészek vagy nyelvműveléssel foglalkozó szakemberek terjesztenének. Ennek a nyelvi babonának a forrását, terjedésének specifikumát a későbbi vizsgálatoknak még meg kell határozniuk.

A magyar nyelv túlzott nehézségéről, „elsajátíthatatlanságáról” alkotott kép **természetesen téves**, de jelentős részét képezi a nyelvi nacionalizmus és nyelvi fetisizmus eszmerendszerének. A nyelvelsajátítás kutatásában (és persze a hungarológiában is) evidenciának számít, hogy egy nyelv megtanulása elsősorban a nyelvtanuló motivációján, a forrásnyelv és a célnyelv nyelvi hasonlóságain és különbségein, továbbá bizonyos értelemben a nyelvtanításban felhasznált módszerek és taneszközök hatékonyságán múlik. E tévhit további cáfolatát olvashatjuk például Tolcsvai Nagy Gábor tanulmányában:

„A magyar nyelv kétségkívül különbözik az indoeurópai nyelvektől, de »idegenségét« feltételezni bizonyos túlzás. A magyar nyelv nem tragikusan különbözik környezeté nyelveitől, ahogy a finn sem. A honfoglalás óta eltelt tizenegy évszázad az areális nyelvi jelenségek kialakulásában azt mutatja, hogy a nyelvi és kulturális kölcsönhatások inkább közelítést eredményeztek a kontaktusjelenségekben...” (Tolcsvai Nagy Gábor 2009, 71)

Nádasdy Ádám még határozottabban tagadja ezt a nyelvi babonát:

„A nyelvnek – pontosabban a nyelvűségnek, tehát hogy hol milyen nyelvet használnak – érdeemben, lényegileg nincs köze a társadalomhoz, amely beszéli... Ami X nyelvet X nyelvvé teszi, tehát a hangtani és a nyelvtani rendszer milyensége, az nem tükröz az égvilágon semmit, legkevésbé valamely kor valamely társadalmát” (Nádasdy 2003).

Lanstyák ezt a nyelvi babonát a **magyar nyelv jellegével kapcsolatos nyelvi mítoszok** csoportjába sorolja (Lanstyák 2014, 87). Ilyen esetben a beszélők a magyar nyelvet kifejezőbbnek, ősibbnek, más nyelvektől teljesen eltérőnek, tehát jobbnak gondolják. Szerinte „nacionalizmus lényege az emberi személyiségre hatást gyakorló identitások egyikének, a nemzeti identitásnak az abszolutizálása” (Lanstyák 2009, 80–81). Ebből egyenesen következik a nyelv szentként való tisztelete, más nyelvektől eltérő szerkezete, ami miatt megérdemli a nagyrabecsülésünket. A nyelvi nacionalizmus és fetisizmus szókészlete a szakralitás szemantikai mezőjébe tartozó elemeket tartalmaz: vétkezhetünk a nyelv ellen, sőt meg is szentségteleníthetjük (Lanstyák, uo.).

A két nyelvi ideológiát – a kvantitatív módszerek eredményességének megállapítására – megpróbáltam a Magyar Nemzeti Szövegtárban⁹ (rövidítve: MNSz) is kimutatni. 2015. október 22-én kerestem valamennyi alkorpuszban a <magyar nyelv>; a <magyar nyelv gyönyörű>, illetve a <nyelv romlik> szókapcsolatokra.

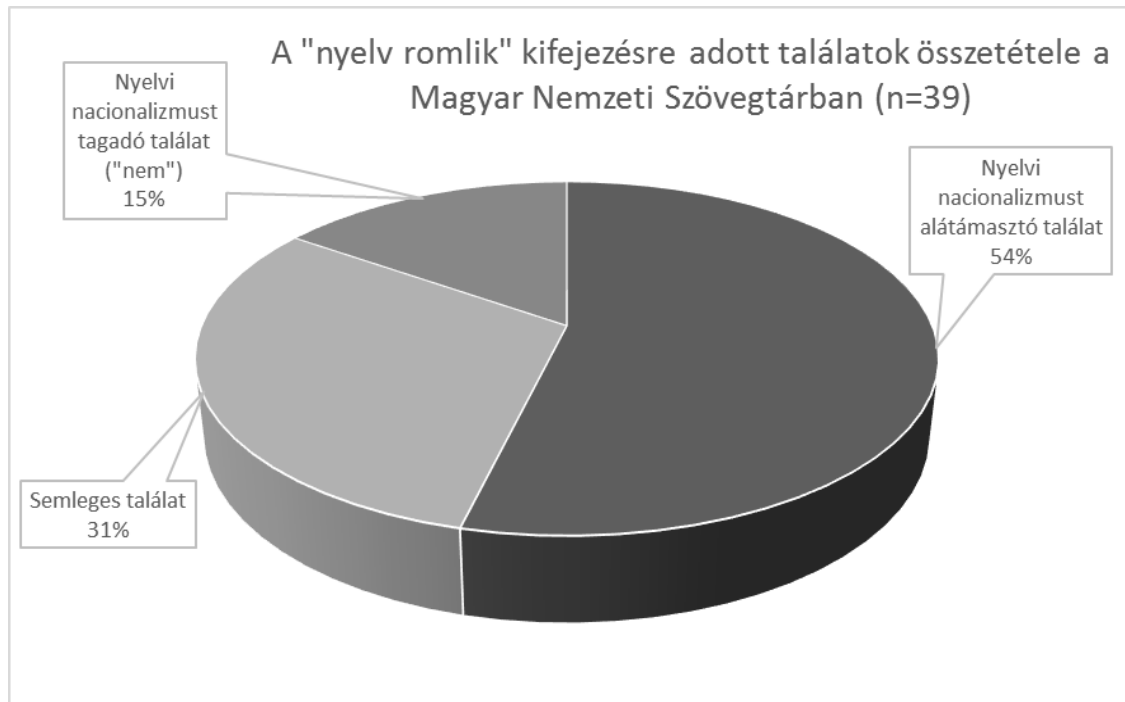
Bal oldali kontextus	Kulcsszó	Jobb oldali kontextus
a (védelemre szoruló, romló) beszélt	nyelv	állapotában, illetve a költői nyelvben, a poézis eszközében.
Köznyelvünk általános romlásával párhuzamosan romlik-e az irodalmi	nyelvünk	is?
A	nyelv	sokat romlott.
is odafigyelünk, hogy akkorra a fakó, zengéstelen	nyelv	hézagossá, töredezetté romlik.
Talán nem hatott úgy át a magyar népnyelv érzete, mint oly nagy költőt kellene, az irodalmi	nyelv	pedig évek óta romlik, több-több idegenszerűt vesz magába.
és elsőként vonta le a következtetést, hogy a kolakmenci romlott ugar	nyelvet	beszélő Zsonnát egy tiszta, őseredeti ugar nyelvet.
A románokat tartották olasznak is,	nyelvüket	romlott olasznak.
De az sem kizárt, hogy ez a különbségtétel már nem mindnyájunkban él, és lassan bevetté válik ma még „hibásnak” bélyegzett forma – számtalan példa van erre. A	nyelv	ugyanis nem romlik, hanem változik.
Riporter: – Azt mondta nekem egyszer egy pedagógus, egy tanító, hogy azért is romlik a	nyelvünk,	mert az iskolákban nem tanítják jól, vagy nem tanítják eleget például a magyar népdalokat.

1. táblázat A <nyelv> lemma és a <romlik> ige néhány előfordulásának közvetlen szövegkörnyezete. (KWIC)

A <magyar nyelv> kifejezés 23 539 alkalommal fordult elő a teljes korpuszban. Ez az adathalmaz viszont nyers és rendezetlen: kézi válogatása a nyelvi nacionalizmus szempontjából – a nagy elemszám miatt – nem lehetséges. Emiatt szükséges volt a keresés további finomítása: a <magyar nyelv gyönyörű> szókapcsolat 27, míg a <magyar nyelv romlik> kereső kifejezés 5 találatot eredményezett.

⁹ A Magyar Nemzeti Szövegtár egy lemmatizált, 187,6 millió szövegszót tartalmazó korpusz, amely – előzetes regisztráció után – ingyenesen használható a <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/> címen.

Mivel a nyelvi nacionalizmus és nyelvi fetiszizmus nem kizárólag a magyar nyelvhez kötődik, ezért megpróbáltam az általánosabb <nyelv romlik> kifejezésre is keresni. A kereső 39 találatot adott ki, melyek tagolódását az 1. ábra mutatja. (A <nyelv gyönyörű> kifejezésre azért nem kerestem, mert túl általános találatokat eredményezett volna, valamint e szóösszetétel nem annyira jellemző az általam vizsgált nyelvi ideológiákra.)

1. ábra A <nyelv romlik> kifejezésre adott találatok összetétele a Magyar Nemzeti Szövegtárban (n=39)

Láthatjuk, hogy a Magyar Nemzeti Szövegtár 187,6 millió szavas szövegtárában – kvantitatív korpusznyelvészeti módszertannal – mindössze 21 találat esetében mutathatjuk ki egyértelműen a nyelvi nacionalizmust és a nyelvi fetiszizmust. Ezt a találati arányt nem tartom elfogadhatónak. Természetesen nem állítom, hogy ilyen jellegű, kvantitatív módszertannal nem lehetséges vizsgálni a nyelvi ideológiákat: a megfelelő, tipikusnak tekinthető keresőszavak variációi jó közelítéssel jelentősebb találati arányt eredményeznének. Jelen vizsgálat célja mindössze az volt, hogy egy harmadik forrásból származó adathalmaz elemzésével létrehozza a kutatás triangulációját.

3. A korpusz összetétele és jellemzői

A Magyar Nemzeti Szövegtárban történt kutatás után világossá vált számomra, hogy a nyelvi ideológiákat nagyobb hatékonysággal leginkább kvalitatív módszertan segítségével lehetséges kimutatni. Emiatt a vizsgálathoz felhasznált korpuszt magam alakítottam ki az adatgyűjtés időpontjában elérhető blogok közül. A vizsgálatba bevont szövegtést 15 magyar és 15 angol nyelvű blognak a magyar nyelv nehézségével kapcsolatos bejegyzéseit tartalmazza. A kereséshez a Google keresőt használtam fel.

A szövegtéstbe nem válogattam bele nyelvészeti vagy nyelvészek által írt blogokat, viszont amatőr nyelvészek által írtakat igen. A találatok között megjelenő nyelviskolák üzleti honlapjait is kihagytam a korpuszból. A szövegtár elemeit a kereső első 15 oldalának átvizsgálásával készítettem el. A vizsgálati anyag a 'magyar nyelv nehéz blog' és az 'Hungarian language difficult

blog kifejezések segítségével állt össze a Google keresőben. A Google keresési algoritmus azokat a találatokat is megjeleníti, ahol tartalmában a szöveg vitatkozik a nyelvi babonával: emiatt nem volt szükség arra, hogy a keresést tagadószavakkal is megismételjem.

A szövegtest összeállításakor tematikus szűrést is elvégeztem azért, hogy kizárólag a megjelölt témával kapcsolatos blogbejegyzések alkossák a vizsgálati anyagot. Az angol korpusz nem kizárólag angol anyanyelvűek által létrehozott szövegeket tartalmaz, hanem például egy braziliai beszélő angol megnyilatkozását is.

A teljes korpusz 120 755 szót (*token*) és 7050 szóalakot (*type*) tartalmaz. A teljes korpusz típus-jel/példány aránya (*type-token ratio*) 0,058. A korpuszban található blogbejegyzéseket 2015. október 20-án gyűjtöttem össze. Az elemzés során a szűrt, nem lemmatizált korpuszt szövegszerkesztőben editáltam és tároltam: megtisztítottam az ismétlődő, nem felhasználók által írt soroktól („Válasz” szöveg, „Felhasználói Feltételek” szöveg, permalink stb.). A korpusznyelvészeti elemzéshez a *KWIC Concordance for Windows* program 5.2¹⁰ verzióját használtam fel.

A korpusznyelvészeti alkalmazása bár nem tipikus, de nem is példa nélküli a kontrasztív szemantikában (l. pl. Váradi 2001). Váradi Tamás párhuzamos korpuszok segítségével vizsgálta meg Orwell *1984* című regényében a *head*, *give* és *with* szavak magyar fordítási alternatíváit. Optimális esetben – ha léteznének a témában megfelelően feldolgozott, lemmatizált, kétnyelvű alkorpuszok – ezt a vizsgálati irányt kellene követnem. Viszont a vizsgálati módszer hátulütője – ahogyan azt Váradi is elismeri – az ilyen, alaposan feldolgozott szövegek hiánya (Váradi 2001, 274).

Én az anyaggyűjtés során azzal a szakirodalmi szemléletmóddal értettem egyet (pl. Bergh et al. 1998), amely szerint az interneten fellelhető nyelvi anyag alkalmasabb bizonyos típusú korpusznyelvészeti kutatások alapjául, mint a lemmatizált, nagyszámú szövegszót tartalmazó, úgynevezett monitorkorpusz (pl. a Magyar Nemzeti Szövegtár, Bank of English, HKUST Corpus stb.). Bergh és munkatársai szerint tagadhatatlan, hogy az interneten elérhető anyagok – ellentétben a terjedelmesebb, nemzeti szövegtörzsekkel – nem lemmatizáltak, szövegtípusok szerint kiegyenlítetlenebbek, nem elérhető hozzájuk a konkordancia-analízis (Bergh et al. 1998, 45). Viszont bizonyos nyelvi jelenségek vizsgálatára (mint a grammatikai jelenségek) alkalmasabbak, nem kerülnek pénzbe, valamint az informatika fejlődésével egyre inkább kiszolgálhatják a korpusznyelvészeti szempontjait is.

3.1 Az általam használt szöveganyag forrásai

A szövegtestet alkotó blogbejegyzések 2015. október 22-én még elérhetőek voltak.

Magyar nyelvű alkorpusz

- <http://www.megertestablazata.hu/irfolyam/2013-11-21/mitol-kulonleges-magyar-nyelv>
- <http://magyarelme.blogspot.hu/2011/06/magikus-magyar-nyelv.html>
- <http://irmagok.blogspot.hu/p/foldontuli-nyelv-magyar-nyelv.html>
- <http://mindenegybenblog.net/egy-elkeszto-bizonyitek-hogy-utanozhatatlan-134883>
- http://index.hu/kultur/korrektor/2010/11/11/a_magyar_nyelv_halalos_itelete/
- <http://www.urbanlegends.hu/2006/05/nehez-nyelv-e-a-magyar/>
- <http://spontareality.blogspot.hu/2010/11/kommunikacio-magyar-nyelv.html>
- <http://globspot.hu/sztorik/magyarorszag-es-a-magyar-nyelv-kulfoldi-szemmel/>
- <https://maxval1967.wordpress.com/2012/05/11/melyik-a-legnehezebb-es-legszebb-nyelv/>
- <http://blogokrolneked.cafeblog.hu/2015/08/06/tobbnyelvu-blog-biztosan-megeri/>

¹⁰ A szabadon felhasználható program Satoru Tsukamoto munkája. Segítségével elvégezhető a korpusz konkordancia analízise; összeállítható a szövegtest szólistája, és lehetőség van a korpuszban kulcsszavak keresésére, amelyet kontextussal együtt jelenít meg a szoftver. Jelenleg (2015 októberének végén) a legfrissebb programváltozat az általam használt 5.2 verziószámú. A szoftver korlátozás nélkül letölthető a http://www.chs.nihon-u.ac.jp/eng_dpt/tukamoto/kwic_e.html címről.

- <http://www.origo.hu/techbazis/20120926-digitalis-kihalas-fenyegetheti-a-magyar-nyelvet.html>
- <http://www.finland.hu/public/default.aspx?contentid=306478>
- <http://bircahang.nolblog.hu/archives/2014/05/07/nepi/>
- <http://gondolabresztoszekelyeknek.blogspot.hu/2012/01/nehez-e-magyar-nyelv-oswald-gschnitzer.html>
- http://nadoritestulet.network.hu/blog/magyar_nadori_szovetseg_mnasz_klub_hirei/nehez-a-magyar-nyelv-mit-mondtak-a-kulfoldiek-a-magyar-nyelvro

Angol nyelvű alkorpusz

- http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2010/08/hungarian_philology
- <https://www.onehourtranslation.com/translation/blog/hungarian-one-most-difficult-language-foreigners-learn>
- <https://blog.unbabel.com/2015/03/06/japanese-finnish-or-chinese-the-10-hardest-languages-for-english-speakers-to-learn/>
- <http://www.usingenglish.com/articles/which-most-difficult-language.html>
- <http://travel.cnn.com/all-hungarian-me-udvozoljuk-one-europes-trickiest-languages-332111>
- <http://hungarymissionary.blogspot.hu/2015/06/what-crazy-week-first-of-all-im-being.html>
- <http://anamericaninbudapest.com/?p=15>
- <http://hemadebudapest.blogspot.hu/2009/07/hungarian-language-unique-and-difficult.html>
- <https://blog.udemy.com/hungarian-alphabet/>
- <http://www.brazilianpolyglot.com/2012/05/are-you-afraid-of-hungarian-language.html?m=1>
- <http://europeanadventure.de/insights-into-the-hungarian-language/>
- <http://www.memrise.com/blog/10-monolingual-countries-where-you-need-to-know-th/>
- <http://www.the-american-interest.com/2011/08/20/hungarians-perplex-world-with-weird-language-policy/>
- <http://blogs.fco.gov.uk/jonathanknott/2012/02/28/getting-the-ball-rolling/>
- <http://alexandersvitych.com/2014/02/07/hungarian-and-russian-strangers-or-relatives-part-1/>
- <http://wanderled.tumblr.com/post/58241578253/most-difficult-languages-for-english-speakers>

4. Az eredmények ismertetése

4.1 A korpusz elemzése kvantitatív (korpusznyelvészeti) módszertan segítségével

Az elemzés első fázisában megismételtem a Magyar Nemzeti Szövegtárban elvégzett KWIC-vizsgálatot, amelynek során a keresett szó a szövegkörnyezetében található. Mivel elsősorban a már leírt előfeltevésemet szerettem volna igazolni, így a szűrt és tematizált szövegtesten – a hamis találatok kisebb arányával – elégséges volt csupán a *<nehéz>*, illetve a *<difficult>* keresőszót használnom. A magyar alkorpusz 15 blogbejegyzésének átvizsgálása 21 találatot eredményezett: ezek esetében 8 találat semleges, illetve tagadó formájú („*nem nehéz nyelv, csak más*”). Tehát a magyar alkorpuszban a magyar nyelv nehézségét taglaló szöveghelyek 62%-a (13 találat) állítja, hogy a magyar nyelv nehéz vagy nehezebb, mint a többi nyelv.

Az angol nyelvű alkorpuszban a *<difficult>* lexéma 19 találatot eredményezett,¹¹ amelyből 5 bizonyult semlegesnek vagy tagadónak (ez a találatok 26,32%-a). Például: „*This doesn't mean (sic!) that Hungarian is the most difficult language in the world but it is so different from...*”. (Lefordítva: „*Ez nem azt jelenti, hogy a magyar lenne a legnehezebb nyelv a világon, de ez más mint...*”)

A korpusznyelvészeti vizsgálat második felében megkíséreltem a magyar nyelvvel kapcsolatos, korlátozott érvényességű felhasználói attitűdvizsgálatot elvégezni az általam összegyűjtött szövegtesten. A 10 leggyakoribb szókapcsolatot a 2. és 3. táblázat mutatja. Az elemzés számára

¹¹ Az angol alkorpuszban más típusú beállításokkal kellett keresnem, mint a magyar alkorpuszban. A változtatás indoka az volt, hogy a legtöbb, vizsgálatba bevont angol nyelvű blog a legnehezebb nyelvek listájába sorolta a magyart, így muszáj volt a szövegkörnyezetet 5 szóra redukálnom a kereső kifejezés körül. Ha nem így tettem volna, akkor a számítógép – mivel a program a megadott szavakat keresi a szövegben – a „*Hungarian*” kifejezés körüli hamis találatokat is listába rendezi, ezek viszont más nyelvek jellemzésére vonatkoznak. Emiatt adott ki a program az első vizsgálatkor 51 találatot, amelyeknek – mint azt a későbbi eredmények mutatják – csak egy része volt helyes.

releváns kifejezéseket félkövérrel jelöltem ki. A kollokációs vizsgálat alapján megállapíthatjuk, hogy legnagyobb számban a jelenlegi elemzésben nem értelmezhető kötőszavak (*colligation*) szerepelnek. A releváns kifejezések között az angol korpuszban 22 alkalommal jelent meg a magyar nyelvre vonatkoztatva a *nehéz* melléknév, míg a tanulmány témáját tekintve semleges <*language*> főnév 42 alkalommal.

<i>Teljes kollokáció</i>	<i>Előfordulások száma</i>
the	117
is	50
to	50
in	45
of	45
language	42
and	36
a	30
that	26
difficult	22

2. táblázat A 10 leggyakoribb szókapcsolat az angol nyelvű alkorpuszban a <Hungarian> kulcsszóra. A program a megadott szó előtt és után is 5–5 szavas kontextust vizsgál.

A magyar nyelvű alkorpuszban több, a nyelvi nacionalizmus szerint is értelmezhető szókapcsolatot mutatott ki a program, viszont ezek előfordulási aránya kisebb, mint az angol alkorpusz esetében (mindösszesen 10 előfordulás). Egyértelműen ide sorolható a <*magyar nyelv*> + <*ápolás*>; <*elképesztő*>; <*nehéz*>; <*nemzeti*>; <*óvása*> szókapcsolat, amely illeszkedik a nyelvi fetisizmus szemantikai mezejébe: az ilyen szemléletmód a nyelvet szakrális tárgynak vagy gyámolításra, védelemre szoruló, élő entitásnak gondolja.

<i>Teljes kollokáció</i>	<i>Előfordulások száma</i>
és	7
alapvető	3
az	3
ápolása	2
elképesztő	2
mint	2
nehéz	2
nemzeti	2
óvása	2

3. táblázat A 10 leggyakoribb szókapcsolat a magyar nyelvű alkorpuszban a <magyar nyelv> kulcsszóra. (A kódolási hibák miatti értelmetlen találatokat nem szerepeltettem a táblázatban.)

A kvantitatív, korpusznyelvészeti módszertan szerint tehát a korpuszban valóban ki lehet mutatni a nyelvi nacionalizmus és a nyelvi fetisizmus jeleit: igaz, ezek mértékéről, tipikus szókészletéről és szemantikai mezejéről csak korlátozott érvényességű információkat

szerezhethünk. Az elemzés e fázisában biztosnak tűnik, hogy a korpuszban szerepelnek a vizsgálat szempontjából értékes elemek (13 releváns találat mutatható ki a magyar nyelvű szövegekben). Viszont a magyar nyelvű alkorpusz elemei közül nem tudhatjuk, hogy pontosan hány bejegyzést érintenek a vizsgált nyelvi ideológiák.

Az angol nyelvű alkorpusz ilyen irányú értelmezése azt mutatja, hogy a nem magyar anyanyelvű beszélők körében nem ismeretlen a magyar nyelv nehézségének mítosza (14 találat), viszont – a korpuszban felbukkanó találatok alapján – még nem tudhatjuk, hogy ez a nyelvi babona elterjedtnek számít-e. Mivel az angol nyelvű alkorpusz jóval terjedelmesebb, mint a magyar, azonban a találati arányok közel azonosak, így feltételezhetjük, hogy a magyar alkorpuszban hangsúlyosabbak lesznek a nyelvi ideológiák.

4.2 A korpusz elemzése kvalitatív módszertan (tartalomelemzés) segítségével

A korpuszt – a kevert módszertan alapelvei alapján – a tartalomelemzés módszerével is átvizsgáltam. Ez a típusú szövegelemzési metódus lehetőséget ad arra, hogy a vizsgált szövegtestet ne csupán „madártávlatból” ismerjük meg, hanem annak szemantikai szerkezetét és mezejét feltárhassuk. A magyar nyelvű szakirodalom szerint az ilyen típusú elemzés alkalmas a szövegekben „sorok között megbújó” előfeltevések, nyelvi ideológiák felismerésére és azonosítására. Ezért a nyelvészek a tartalomelemzést már több esetben is felhasználták vizsgálataikban (pl. Lanstyák 2011, Domonkosi 2007).

A tartalomelemzés módszerének megszületése körülbelül a huszadik század elejére tehető; egyik korai használati módja, a propangandaelemzés hasonlít e tanulmány módszertanához (a módszerről: Krippendorff 1995: 17; Krippendorff 2004: 8; Kérdő 2008). A második világháború kezdetétől az USA tudósai előszeretettel foglalkoztak a tömegkommunikációs eszközök és a közvélemény közötti kapcsolat feltárásával. A szövetségesek kiemelt figyelmet fordítottak a Harmadik Birodalom rádióadásaiiban megbújt, közvéleményt befolyásoló elemek azonosítására. Jelen dolgozat hasonló célokkal vizsgálja át a korpuszt: a cél itt viszont nem a szándékosan szövegekbe rejtett üzenetek azonosítása, hanem a bloggerek saját attitűdjének, nyelvi ideológiáinak felismerése a blogbejegyzésekben.

A magyar nyelvű blogbejegyzések alkorpusza mind témáját, mind szókincsét tekintve erőteljesen ezoterikus, stílusárnyalatát tekintve ünnepléses, máskor tudományosnak ható. Az általam minimális (tematikus) szűréssel összegyűjtött alkorpusz jóval erőteljesebben tartalmazza a nyelvi nacionalizmus és nyelvi fetisizmus ideológiáját, mint azt a kvantitatív korpusznyelvészeti elemzés elsőre sejtetni engedte. A <magyar nyelv> kifejezéshez a következő melléknevek és jelzők kapcsolódtak:

<mágikus>;
 <különleges>;
 <földöntúli>;
 <utánozhatatlan>;
 <csodálatos>;
 <kifejező>;
 <részletgazdag>;
 <borzasztó nehéz megtanulni>;
 <elképesztően változatos>;
 <egzotikus>;
 <érdekes>;
 <(magyar nyelv) tudása vágyott tudás>;
 <szép>;
 <egyedi>;
 <digitális kihalás fenyegeti>.

Azonban a nyelvi nacionalizmus ellenpéldáit is megtalálhatjuk az alkorpuszban. Néhány jellemző szókapcsolat:

<nyelvátpoldai ömleny>;
 <anyanyelvünk magas taurintartalmú mennyei manna és fülzsíroldó>;
 <nem nehéz, csak más>;
 <minden nyelv egyszerre könnyű és nehéz>.

A magyar nyelvű alkorpusz több esetben is tartalmazott naiv nyelvészeti eszmefuttatásokat például a magyar és az óegyiptomi nyelv közös gyökereiről; arról, hogy a nyelvünk tartalmazza a legtöbb „ős-etimont”; a finnugor eredetű szavaink nagyobb kifejezőerejéről. Ezek a „nyelvészeti elemzések” néhány esetben valóban tartalmazhatnak részigazságokat. (Példa: „Pontosan ugyanúgy hangzanak, mégis teljesen mást jelentenek. Ezeket a nyelvtudomány azonos alakú szavaknak nevezi.”)

A magyar nyelvű alkorpusz 15 bejegyzése közül 10-ben találtam meg a nyelvi nacionalizmus (például: *hun-magyar nyelv*) vagy nyelvi fetisizmus valamelyik elemét (*nyelvromlás*, *nyelvi mágikus eredete* stb.). A maradék 5 bejegyzés közül 2 semleges nézőpontú volt, 3 pedig a nyelvi nacionalizmus ellen érvelt. Az általam vizsgált szövegekben a nyelvi nacionalizmus szemantikai mezője leginkább a kincskereséshez („kiásni a nyelvi kincseket”; „a magyar nyelv rég elásott kincsei már tudatosan ékesítik gondolkodásunkat és beszédünket”), az étkezéshez („ízlelgetni, bontogatni” a szavakat) vagy a sámánizmushoz kapcsolódik („mágikus”; *a magyar nyelv az európai kultúrák előtt alakult ki; nem a Földről származik, hanem égi eredetű*).

Az angol nyelvű alkorpuszban természetesen nem tudjuk kimutatni a nyelvi nacionalizmust vagy a fetisizmust a magyar nyelvvel kapcsolatosan. A nem magyar anyanyelvű beszélők által írt megnyilatkozások csak olyan szempontból tudjuk átvizsgálni, hogy blogbejegyzéseikben milyen szemléletmóddal fordultak nyelvünk felé. Néhány magyar nyelvvel kapcsolatos észrevétel az angol nyelvű alkorpuszból:

<ferociously difficult language>;¹²
 <language's unique fearsomeness>;
 <a sense of national pride>;
 <One of the Most Difficult Language for Foreigners to Learn>;
 <the terror of Hungarian>;
 <Hungarian has some of the most difficult grammar rules>;
 <subtle cultural elements within Hungarian make it uniquely difficult to learn>.

Láthatjuk tehát, hogy az angol nyelvű alkorpusz bejegyzései elsősorban a magyar nyelv grammatikai változatosságát, egyéni jellegét emelték ki. Esetükben nem a nyelv gazdagsága vagy elképzelt paradicsomi eredete volt a legfontosabb, hanem a nyelvtani sajátosságok és egyéni kifejezésformák. Ennek alapján a nyelvünk több, „a tíz legnehezebb nyelv” válogatásba is bekerült. Az angol bejegyzések – érthető okokból – elsősorban a magyar nyelv elsajátíthatóságára fordították figyelmüket. Az angol korpuszban szereplő információk pontosabbak voltak, mint az anyanyelvi korpuszban szereplők: itt mindösszesen két súlyos tévedést találtam. Az egyik a magyar nyelvben szereplő nyelvtani esetek száma: a leginkább „elrettetésre szánt” blogbejegyzésekben ez a szám 30-ra is felkúszott. A másik tévedés, amelyet felfedeztem, a magyar nyelv eredetéhez kapcsolódott: az egyik angol nyelvű blogbejegyzés a magyar nyelvet az oroszsal párosítja, mivel a magyar szavak ötöde szláv eredetű. A szókészletből eredeztetett nyelvrokonság-elmélet tipikusan tekinthető a naiv nyelvészek körében.

¹² Magyarul: „kegyetlenül nehéz nyelv”, „a nyelv egyedülálló félelmetessége”, „egyfajta nemzeti büszkeség”, „egyike a legnehezebb, külföldiek által megtanulható nyelveknek”, „a magyar nyelv terrorja”, „a magyar nyelvnek van néhány igen bonyolult nyelvtani szabálya”, „a magyar nyelven belüli, finom, kulturális elemek teszik egyedülállóan nehezzé a megtanulását”.

Mi a helyzet tehát nyelvünk „hírhedt” problémáival az angol nyelvű alkorpuszban? Vizsgálataim szerint a 15 blogbejegyzésből 13-ban egyértelműek megemlítették a szerzők a magyar nyelv bonyolultságát, leküzdhetetlennek tűnő nyelvtani akadályait.

5. Összefoglalás

Tanulmányomban arra törekedtem, hogy a magyar nyelv nehézségének mítoszát a hungarológiában eddig kevésbé felhasznált magyar blogoszférán is elemezhessem. Ennek érdekében 15 magyar és 15 angol nyelvű blogbejegyzést gyűjtöttem össze. Az így felhalmozott szövegkorpuszt a nyelvi nacionalizmus és a nyelvi fetiszmus nyelvi ideológiáját keresve vizsgáltam át. Az eredményesebb elemzés miatt kevert módszertan segítségével először a klasszikus korpusznyelvészet eszköztárának segítségével KWIC-analízist, valamint kollokáció-vizsgálatot hajtottam végre a blogbejegyzéseken, azonfelül az összevethetőség miatt a vizsgálatokat elvégeztem a Magyar Nemzeti Szövegtár adatbázisán is. Az eredmények egyértelműen megmutatták, hogy a magyar nyelvhez kötődő szókapcsolatok alapján valóban kimutathatóak a korpuszban a keresett nyelvi ideológiák (a keresés 13 találatot eredményezett a magyar alkorpuszban, illetve 14 találatot az angol nyelvű alkorpuszban). Sajnos a kvantitatív, korpusznyelvészeti módszertan nem alkalmas arra, hogy bővebb magyarázattal szolgáljon a nyelvi ideológiákról, hiszen ezek „szövegközi” jelenségek, kulcsszavas kereséssel csak részben mutathatóak ki.

Mindezek miatt a keresést tovább folytattam a tartomelemzés kvalitatív szempontú vizsgálatával. Ekkor mind a 30 bejegyzést tartalmi csoportosításban, a magyar nyelvhez és kultúrához kötődő melléknevek összeszedésével újra elemeztem. Az ilyen fajta elemzési mód a szakirodalom szerint is alkalmasabb arra, hogy a nyelvi ideológiákról számot adjon a szövegekben (pl. Lanstyák 2011, Domonkosi 2007). Az elemzés során rögtön látszódott, hogy a magyar nyelvű alkorpusz nyelvi nacionalizmus szempontjából gazdagabb, mint amilyennek a kvantitatív elemzés során tűnt (15 bejegyzés közül 10-ben egyértelműen fölfedezhető a nyelvi nacionalizmus vagy fetiszmus).

Az angol nyelvű alkorpusz esetében – mivel nem anyanyelvű nyelvhasználók írták a blogbejegyzéseket – természetesen nem lehetett kimutatni a magyar nyelv iránti pozitív elfogultságot, amely a nyelvi nacionalizmus, illetve a nyelvi fetiszmus előfeltétele. A bejegyzéseket ezért a magyar nyelvvel szembeni attitűdök felmérésére használtam. Viszont az eredmények arra mutatnak, hogy a 15 bejegyzés közül 13-ban igazolható a „magyar az egyik legnehezebben elsajátítható nyelv” mítosza, amely nem feltétlenül áll kapcsolatban a nyelvi nacionalizmussal vagy fetiszmussal.

A tanulmány által szolgáltatott eredményeket a magyartanítás folyamatának jobbítására lehetne felhasználni: a jelen korpusz alapú elemzés kétségtelenül jelzi a magyar nyelvvel szembeni attitűdöket a külföldi nyelvtanulók esetében. A hungarológia speciális megoldásaival ezek az előítéletek felülírhatóak. Addig is az ilyen típusú elemzések segíthetnek monitorozni a magyarságtudomány eredményeinek közismertségét az idegen ajkú beszélők körében.

Irodalom

- Bayer Judit 2005. *A háló szabadsága*. Új Mandátum Könyvkiadó – Zsigmond Király Főiskola, Budapest.
- Bergh, Gunnar – Aimo, Seppänen – Trotta, Joe 1998. Language corpora and the internet: A joint linguistic resource. In: Renouf, Antoinette (ed.): *Explorations in Corpus Linguistics*. Rodopi, Amsterdam. 41–54.
- Bódi Zoltán 2010a. A blogok nyelvészeti aspektusai. *E-nyelv Magazin* 2010/3. <http://e-nyelvmagazin.hu/2010/09/10/a-blogok-nyelvészeti-aspektusai/>. (Elérés: 2015. október 23.)
- Bódi, Zoltán 2010b. *Infoszótár*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

- Bögel György 2006. *Blogvilág*. HVG Kiadó, Budapest.
- Borgulya Ágnes – Háhn Judit 2013. The Role of Blogging in Corporate Communication and its Application by Hungarian Companies. In: Schmidt, Christopher M. – Dimant, Ainar – Lehtonen, Jaakko – Nielsen, Martin (eds.): *Kulturspezifik in der europäischen Wirtschaftskommunikation*. Springer Verlag, Baden. 181–194.
- Crystal, David 2006. *Language and the Internet*. Cambridge University Press, New York.
- Crystal, David 2011. *Internet Linguistics – A student guide*. Routledge, London / New York.
- Csala Bertalan 2005. Van-e olyan műfaj, hogy blog? In: Balázs Géza – Bódi Zoltán (szerk.): *Az internetkorszak kommunikációja. Tanulmányok*. Gondolat, Budapest. 89–110.
- Csala Bertalan 2010. A blog műfajáról. *E-nyelv Magazin 2010/3*. <http://e-nyelvmagazin.hu/2010/09/10/a-blog-mufajarol/>. (Elérés: 2015. október 23.)
- Delwiche, Aaron 2005. Agenda-setting, opinion leadership, and the world of web logs. *First Monday (December) 10. 12*. <http://ojs-prod-lib.cc.uic.edu/ojs/index.php/fm/article/view/1300/1220>. (Elérés: 2015. október 23.)
- Domonkosi Ágnes 2007. Nyelvi babonák és sztereotípiák: a helyes és a helytelen népi nyelvészeti szemléletben. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvvelésselről*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 71. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 141–153.
- Eröss Csaba 2009. *Blogok marketing alkalmazása Magyarországon*. Szakdolgozat, Budapesti Gazdasági Főiskola. http://elib.kkf.hu/edip/D_14749.pdf. Elérés: 2015-08-17.
- Gruhl, Daniel – Guha, R. – Liben-Nowell, David – Tomkins, Andrew (2004): *Information diffusion through Blogspace*. Elhangzott: WWW2004 blog workshop, <http://www.www2004.org/proceedings/docs/1p491.pdf>. (Elérés: 2015. október 23.)
- Háhn Judit 2011. *Promóciós műfajok a virtuális térben*. PTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, Pécs.
- Herring, Susan C. – Scheidt, Lois Ann – Bonus, Sabrina – Wright, Elijah 2004. *Bridging the gap: A genre analysis of weblogs*. Elhangzott: 37th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS-37), Los Alamitos, CA: IEEE.
- <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.160.939&rep=rep1&type=pdf> (Elérés: 2015. október 23.)
- Horváth József 2009. Hungarian university students' blogs in EFL: Shaping language and social connections. *TESL-EJ: Teaching English as a Second or Foreign Language 12: (4): 1–9*.
- Jóri Anita 2012. „Hiányolom a szeparált highpass filtert az envelope controller filter device-ből”. Az elektronikus szaknyelvről dióhéjban. In: Gecső Tamás – Sárdi Csilla (szerk.): *Nyelvi funkciók – stílus és kapcsolat*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 139–145.
- Jóri Anita 2015. Metaforikus nyelvi kifejezések vizsgálata a „funkkal szaggatott androidtechno” színterén. In: Folmeg Márta – Jóri Anita (szerk.): *Világ és nyelv szenvedéllyel. Köszöntő kötet Gecső Tamás 60. születésnapjára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 288–296.
- Juhász Valéria 2013. A blog műfaji attribútumai. In: Tóth Szergej (szerk.): *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében*. A XXII. MANYE-kongresszus előadásai. MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Budapest–Szeged. 155–158. <http://mek.oszk.hu/11700/11730/11730.pdf> (Elérés: 2015. október 23.)
- Kérdő Andrea 2008. A tartalomelemzés elméleti és gyakorlati alkalmazása. Szakdolgozat, Budapesti Gazdasági Főiskola. http://elib.kkf.hu/edip/D_13763.pdf (Elérés: 2015. október 23.)
- Krippendorff, Klaus 1995. *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Krippendorff, Klaus 2004. *Content Analysis – An Introduction to Its Methodology*. Thousand Oaks – London – New Delhi, Sage Publications.
- Krishnamurthy, Sandeep 2002. *The multidimensionality of blog conversations: The virtual enactment of September 11*. Elhangzott: AOIR Internet Research 3.0: Net/Work/Theory, Maastricht The Netherlands: October 13–16 2002.
- Kumar, Ravi – Novak, Jasmine – Raghavan, Prabhakar – Tomkins, Andrew 2003. *On the bursty evolution of blogspace*. Elhangzott: Twelfth International World Wide Web Conference, Budapest, Hungary. <http://www1.se.cuhk.edu.hk/~hcheng/seg5010/slides/bursty-www03.pdf>. (Elérés: 2015. október 23.)
- Lanstyák István 2009. *Nyelvművelés, nyelvtervezés, nyelvmenedzselés. Jazyková, kulturá, jazykové plánovanie, jazykový manažment*. Stimul, Pozsony – Bratislava. http://ht.nytud.hu/download/Lanstyak_Istvan_Nyelvalakitas.pdf (Elérés: 2015. október 23.)
- Lanstyák István 2011. Nyelvi problémák és nyelvi ideológiák. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. A 16. Előnyelvi Konferencia előadásai. Tinta Könyvkiadó, Budapest – Beregszász. 48–58. http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvi_problemak_es_nyelvi_%20ideologiak.pdf (Elérés: 2015. október 23.)
- Lanstyák István 2014. *Nyelvalakítás és nyelvi ideológiák*. Comenius Egyetem, Pozsony. http://web.unideb.hu/~tkis/lanstyak_istvan-nyelvalak_es_nyelvi_ideol_2014.pdf. (Elérés: 2015. október 23.)

- Marlow, Cameron 2006. *Linking without thinking: Weblogs, readership and online social capital formation*. Elhangzott: International Communication Association Conference, Dresden, Germany. <http://cameronmarlow.com/media/marlow-2006-linking.pdf>. (Elérés: 2015. október 23.)
- Miller, Carolyn R. – Shepherd, Dawn (2004): *Bloggling as Social Action: A Genre Analysis of the Weblog Into the Blogosphere: Rhetoric, Community, and Culture of Weblogs*. http://conservancy.umn.edu/bitstream/handle/11299/172818/Miller_Bloggling%20as%20Social%20Action.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (Elérés: 2015. október 23.)
- Mishne, Gilad – Glance, Natalie 2006. *An Analysis of Weblog Comments*. <http://leonidzhukov.net/hse/2011/seminar/papers/www2006-blogcomments.pdf>. (Elérés: 2015. október 23.)
- Nádasdy Ádám 2003. *Mi köze a nyelvnek a társadalomhoz?* http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking/mi_koze_a_nyelvnek_a_tarsadalomhoz.html (Elérés: 2015. október 23.)
- Oravecz Csaba – Váradi Tamás – Sass Bálint 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In: *Proceedings of LREC 2014*. (A Magyar Nemzeti Szövegtár alkotói által kért hivatkozási forma.)
- Laihonen, Petteri 2009. A magyar nyelvi standardhoz kapcsolódó nyelvi ideológiák a romániai Bánságban. In: Lanstyák István – Menyhárt József – Szabómihály Gizella (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről IV*. Dunaszerdahely, Gramma. 47–77.
- Petykó Márton 2012. A blog műfaji jellemzőinek korpuszalapú vizsgálata. *Magyar Nyelvőr* 136/1: 45–72.
- Porkoláb Ádám. 2015. Az iskolában elsajátított írott nyelvi norma presztízse az internetes kommunikációban. *Iskolakultúra* 25/11: 75–89.
- Rebecca Blood 2002. *The Weblog Handbook: Practical Advice on Creating and Maintaining Your Blog*. Cambridge MA: Perseus Publishing.
- Szepesy Gyula 1986. *Nyelvi babonák*. Gondolat Kiadó, Budapest. <http://mek.niif.hu/01600/01688/01688.htm> (Elérés: 2015. október 23.)
- Tolcsvai Nagy Gábor 2009. Ideologikus nyelvészeti sztereotípiák a magyar nyelvről. In: Borbély Anna – Vančóné Kremmer Ildikó – Hattyár Helga (szerk.): *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Tinta Könyvkiadó, Budapest – Dunaszerdahely – Nyitra. 75–85.
- Váradi Tamás 2001. Kontrasztív szemantikai kutatások párhuzamos korpusz segítségével. In: Gecső Tamás (szerk.): *Kontrasztív szemantikai kutatások*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 268–275.
- Winer, Dave 2002. *History of weblogs*. <http://oldweblogscomblog.scripting.com/historyOfWeblogs> (Elérés: 2015. október 23.)

Porkoláb, Ádám

**A corpus linguistic analysis of linguistic nationalism and fetishism
in Hungarian and English language blog posts**

In my paper I aimed to analyze in the Hungarian blogosphere the myth which claims that Hungarian is a difficult language. To this end, I collected 15 Hungarian and 15 English blog posts. I examined this corpus of texts from the perspective of linguistic nationalism and linguistic fetishism. In order to obtain better results I employed a mixed method, whereby I first performed a KWIC analysis and a collocation analysis with given keywords on the blog entries as well as on the database of the Hungarian National Corpus. This was followed by a qualitative analysis of content.

During the analysis it emerged that the Hungarian subcorpus is richer in the area of linguistic nationalism than it first appeared to be during the quantitative examination. In the case of the English language subcorpus – given that non-native speakers wrote the blog posts – the positive bias towards the Hungarian language naturally could not be observed. The results indicate that the myth of Hungarian being “one of the hardest languages to master” is observable in 13 out of 15 English language posts.

**A téri viszonyok kódolása a magyarban és az olaszban.
Kontrasztív tipológiai elemzés¹**

1. Bevezetés

Tanulmányomban az olasz és a magyar téri viszonyok nyelvi kódolását vizsgálom. Az elemzés elméleti keretét a szemantikai tipológiának nevezett kutatási irányzat alkotja, amelyen belül megvalósíthatónak tűnik a hagyományos nyelvtipológia szerkezetközpontúságának a kognitív szemlélet funkcionális beállítottságával történő kiterjesztése.

Elméleti szempontból az a kérdés foglalkoztat, hogy a nyelvtipológia keretei mennyire és hogyan tágíthatók ki interdiszciplinárisan. A szemantikai tipológia hagyománya még nem alakult ki; munkámmal e fiatal stúdium további kidolgozásához, módszertani megalapozásához kívánok hozzájárulni.

Alkalmazott nyelvészeti perspektívából arra keresem a választ, hogy melyek a tipológiai alapú kontrasztív nyelvészet és a kognitív szemlélet integrációját megvalósító megközelítés nyelvpedagógiai gyakorlatban való meghonosításának lehetőségei és előnyei a két szóban forgó nyelv mint idegen nyelv oktatásában.

2. Tudományelméleti háttér

2.1. A szemantikai tipológia

Elemzésem több tudományterületet érint, nevezetesen a nyelvtipológiát, a kontrasztív nyelvészetet és a kognitív paradigmát, amely már önmagában is határtudomány a nyelvészet, az idegtudomány, a filozófia, a pszichológia, az antropológia, a mesterséges intelligencia és a nyelvpedagógia között. A modern tudományosság interdiszciplináris jellegének kiemelésével számomra e diszciplínák, illetve az ezek háttérében meghúzódó eszmeáramlatok összefüggéshálózatának feltárása figyelemfelkeltő.

Ma már világosan látszik, hogy a hagyományos nyelvtipológia válságba került: bebizonyosodott, hogy igen kevés szerkezeti szinten megfogható nyelvi univerzálé létezik. Ezért keresnünk kell e tudományterület továbbfejlődését, megújulását magával hozó új utakat. Érdeemesnek látszik a konceptualizáció és a szemantikai paraméterek mentén kutatni olyan általánosítások után, amelyek a világ összes/legtöbb nyelvére igazak (lehetnek). A nyelvtipológiai és a kognitív nyelvészeti elemzések összeegyeztethetőségének bizonyítására már eddig is születtek komoly kutatások (pl. Bowerman–Choi 2003; Bowerman–Levinson 2001; Croft 1999, 2003; Evans–Levinson 2009; Haspelmath 1997; Levinson 2004; Levinson et al. 2002; Levinson et al. 2003; Levinson–Wilkins 2006; Tomasello 2003). A téri kódolást érintő vizsgálatok azt tanúsítják, hogy sok, a téri nyelvre vonatkozó általános paramétert el kell vetnünk, ugyanis ellentmondanak az empirikus nyelvi adatoknak.

A szemantikai tipológia egy kb. két évtizedes múltra visszatekintő nyelvészeti diszciplína, amelynek meghatározása, körvonalazása még nem történt meg. Ötvöződnek benne mind az

---

¹ Jelen tanulmány a szerző azonos című, a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájában 2015-ben megvédett PhD-értekezésének rövid összefoglalója.

univerzalizmus táborát gazdagító, strukturális szemléletű nyelvelméleti modellek, mind a funkcionális, relativista beállítottságú, a nyelvi szerkezeteken túlmenően a rendszer működésére, a nyelvhasználatra, a nyelvi variációkra is kitekintő iskolák egyes meghatározó vonásai, ezáltal összekötő hidat alkothat olyan két nyelvészeti irányzat, a strukturalizmus és a funkcionalizmus között, amelyek a fő elméleti kérdésekben annyira ellentétes nézeteket valló diszciplínák, hogy közvetlenül összhangba hozni őket a maguk elméleti szintjén lehetetlen és parttalan vállalkozás lenne. Tudományelméleti célkitűzésében a tipológia az univerzalista és strukturalista háttérű generatív irányzattal mutat hasonlóságot, hiszen mindkettő elvben a világ minden nyelvéről kíván nyilatkozni, a lehetséges emberi nyelv(ek) korlátait óhajtja behatárolni, illetve főleg a szerkezeti elemzést részesíti előnyben. A nyelvtipológiának ugyanakkor lényeges rokon vonásai vannak a relativista orientációjú funkcionalista szemléletmóddal is. Mind a kognitív nyelvészet, mind a nyelvtipológia empirikus alapokon nyugvó tudományág, mindkettő méltányolja a nyelvi sokféleséget, és gondosan begyűjtött nyelvi adatokból kívánja kialakítani elméleti irányvonalát. A szemantikai tipológia keretén belül a hagyományos tipológia szerkezetközpontú jellegének a kognitív nyelvészet funkcionális beállítottságával való kiterjesztése – azaz a különböző nyelvek összevetése, figyelembe véve a köztük lévő kulturális és konceptualizációs eltéréseket, és mindezt a nyelvhasználatra összpontosítva – azzal az előnnyel jár, hogy teljesebb képet kapunk a nyelvek variabilitásának behatároltságáról. A nyelvek tipológiai alapú kontrasztív egybevetése újraértelmeződik, kiegészül, és másfajta módszertani megközelítést kap. A szemantikai tipológia arra keresi a választ, hogy a nyelvek milyen paramétereket alkalmaznak egy meghatározott szemantikai mező strukturálására.

A grammatikai és a szemantikai viszonyok közötti megfelelések megfoghatóvá válnak azon feltevés alapján, hogy a grammatika (a morfológia és a szintaxis) szerkezetileg leképezi a jelentésviszonyokat.² A nyelv összes rétegének bevonása a nyelvközi vizsgálódásokba, továbbá annak elismerése, hogy a grammatika és a lexikon nem két különálló, egymás számára hozzáférhetetlen modul, hanem a nyelv szerveződésében kontinuumot alkotó, egymással korreláló részrendszerek, szintén sok pozitívumot hozhat a vizsgált jelenségek értékelésében. Bár ilyen irányú kutatások még csak elszórtan vannak jelen a hazai szakirodalomban, az irántuk való kíváncsiság már megfogalmazódott (Szűcs 2009, 69–70).

2.2. *A téri nyelv vizsgálata*

A fizikai tér az egyik legelsődlegesebb, legkonkrétabb tényező az ember életében. A testtel, téri orientációval kapcsolatos tapasztalatok megelőzik a gondolkodás minden formáját, a nyelvtudás képességét is beleértve. A téri megismerés és a térre vonatkozó nyelvi kifejezésrendszerek kapcsolatának vizsgálata a pszicholingvisztikában klasszikus téma, ugyanis nincs kétség afelől, hogy a tér kódolását szolgáló struktúrának központi szerepe van az emberi gondolkodásban (Lukács–Szamarasz 2014, 877–917).

A nyelvészetben azonban csak a kognitív paradigma elterjedése óta, Jackendoff (1983, 1987, 1992), Lakoff–Johnson (1980), Landau (1996), Lyons (1977) és Talmy (1985) munkássága nyomán indult meg a téri kódolás mint egységes szemantikai mező tudományos szintű vizsgálata, amely mára kulcskérdésként kezelt témakörre vált. Bebizonyosodott, hogy a fizikai térélmény olyan mentális képeket teremt, amelyek alapul szolgálnak átvitt fogalmi struktúrák kialakításához, jelentéséhez is, ahol megőrződik az eredeti szemantikai tartalom vagy annak egy része. Így a téri tapasztalat alapján kialakított fogalmak egy absztrakt helyzet, tárgy, esemény stb. leírásában is közrejátszanak, a téri séma egy tágabb gondolati rend alapjává válik. A konkrét helyjelölés fogalmi szerkezetei alapul szolgálnak a legkülönbözőbb tartományokban elhelyezhető elvont(abb) fogalmak kifejezéséhez metaforikus jelentéskiterjesztés által. Az átvitt jelentések nem önkényesek, hanem levezethetőek a fizikai tér konceptualizációjából,

² Természetesen a szemantikai szinthez az ellentétes póluson szorosan kapcsolódik a fonológiai szerkezet is, de ez utóbbival ebben a tanulmányban nem foglalkozom.

amelynek konkrétabb, egyszerűbb és világosabb fogalmai segítik az absztraktabb, nehezebben érthető fogalmak közvetítését. Poliszém jelentéshálózatok jönnek létre a családi hasonlóság és a prototípuselvű kategorizáció révén (Tolcsvai Nagy 2013a, 232–255). A metafora a kognitív felfogásban óriási jelentőségű: általa válik dinamikus jelentéssel bíróvá a világ, rajta keresztül látjuk ilyen vagy olyan módon környezetünk különböző aspektusait (l. részleteiben Bańcerowski 1999b, 2000a, 2000b, 2002a, 2002b, 2002c, 2004, 2006, 2008; Kövecses 2005a, 2005b, 2009; Kövecses–Benczes 2010; Langacker 2009, 2010; Tolcsvai Nagy 2013a, 2013b).

Az emberi nyelvek rendelkeznek általános érvényű szemantikai jellemzőkkel, illetőleg nyelvi univerzálékkal (Bach–Harms 1968/1978; Birnbaum 1971/1976; Cinque 2012; Comrie 1981/1983; Ramat 1984; Shibatani–Bynon 1995; Song 2001). A világ nyelveiben univerzális igény áll fenn például a tér mint referencia-rendszer kódolására. Ugyanakkor érdekes, nem véletlenszerű eltérések mutatkoznak a különböző nyelvek között abban a tekintetben, hogy mit öntenek nyelvi formába és hogyan. A biológiai adottságokon túl nyelvi és kommunikációs nézőpontbeli tényezőket kell feltételeznünk, amelyek irányítják, hogy melyik viszonyt kódoljuk (Tversky–Clark 1993). A nyelvek eltérő módon konceptualizálják a térbeli relációkat (Kövecses–Benczes 2010, 95–100), és a kommunikációs cél érdekében típusuknak megfelelően különböző eszközöket alkalmazhatnak a téri relációk ábrázolására. A külső világ reprezentációját mindig kulturális kontextusban kell értelmeznünk (Bańcerowski 1999a, 2006, 2008).

A kogníció, a nyelv és a kultúra a legnyilvánvalóbban a jelentés által hozható összefüggésbe egymással azon az alapon, hogy a jelentéseket mentális folyamatok által hozzuk létre, a nyelv által kommunikáljuk őket, és a kultúrát felfoghatjuk úgy is, mint „a jelentések olyan nagyobb halmazát, amelyet egy adott közösség elfogadott és magáénak tekint” (Kövecses–Benczes 2010, 220). Nem véletlen, hogy a kognitív nyelvészet kitüntetett területe a szemantikai elemzés, amely tapasztalatunk és világtudásunk alapján kialakult fogalmaink körülhatárolásának és mentális elrendeződésének feltárására irányul a nyelvi kifejezések segítségével.

A nyelvtipológia mindehhez egy olyan elméleti háttérrel nyújt, amely a nyelvek sokfélesége mögött segít felfedezni azt, ami egy közös emberi cselekvésmód, illetve koordinátarendszer vagy más általános alap meglétét sugallja: azt, hogy minden gondolkodásmódot és kulturális rendet visszatükröző nyelvi struktúra változat egy témára (a különbözőség egysége). A különböző nyelvek beszélői univerzális, minden ember számára egyformán hozzáférhető kognitív folyamatok (testbeágyazottság, kategorizáció, fogalmi keret, metafora, metonímia, alak–háttér elrendezés, perspektíva, mentális terek) által alakítják ki világértelmezésüket, de mivel eltérő módon aknázzák ki a rendelkezésre álló forrásokat, a nyelvi kódolás eredménye is óhatatlanul más és más lesz. Az egyes nyelvek specifikus strukturálódásuk és kategorizációjuk következtében a tapasztalás különböző aspektusait állítják előtérbe, így befolyásolva világlátásunkat (l. többek között Anggoro–Gentner 2003; Boroditsky 2001, 2003, 2011; Boroditsky–Gaby 2010; Boroditsky et al. 2003; Cubelli et al. 2011; Sera et al. 1994; Winawer et al. 2007). Ez pedig a relativitás és az univerzalitás szembenállásának lehetséges feloldását jelenti, az ellentmondásosnak tűnő „relatív univerzalitás” (Kövecses–Benczes kifejezése: 2010, 217) tényének megerősítését. E tekintetben eddig is meggyőző eredmények születtek éppen a téri viszonyok kódolásának kutatása terén (például Lucy 1996, 1997, 2000; Levinson et al. 2002; Levinson et al. 2003; Levinson–Wilkins 2006).

2.3. *A téri nyelv vizsgálatának alkalmazott nyelvészeti érdekeltsége*

Az idegennyelv-tanulás szempontjából a fent elmondottak azt jelentik, hogy a diákoknak tudniuk kell: nem várhatják, hogy az elsajátítandó idegen nyelvben akár a nyelvi forma, akár a formai eszköztár mögötti konceptuális struktúra egy az egyben párhuzamba állítható legyen az anyanyelvi szerkezetekkel. El kell fogadniuk, hogy alkalmazkodniuk kell a nyelvben is a máshoz. Meg kell tanulniuk összehasonlítani az anyanyelv és a célnyelv közötti **nyelvi és**

kulturális sémákat, meg kell érteniük az anyanyelvük és az elsajátítandó L2 között lévő konceptuális eltéréseket, és teljesítményüket nem csupán nyelvi, hanem kulturális megfelelés szempontjából is a célnyelv elvárásaihoz kell igazítaniuk (vö. Holló 2008, 81).

A Padovai Tudományegyetemen – olasz anyanyelvű egyetemi hallgatóknak – a magyart mint idegen nyelvet oktató munkásságom 30 éve alatt az elméleti feltevéseken túl módomban volt a gyakorlatban is megtapasztalni, melyek a magyar nyelv azon kritikus területei, amelyek különös nehézséget okoz(hat)nak a magyart mint L2-t elsajátító idegen ajkúak számára. A hagyományosan problémásnak számító jelenségek körébe soroltakon túl (a magánhangzó-illeszkedés, az igekötők, a kettős, alanyi és határozott tárgyas ragozás) olasz–magyar viszonylatban kifejezetten a gondot okozó nyelvi jelenségek közé tartozik a téri viszonyok nyelvi kódolásának kérdésköre is. Ez utóbbi eltér a többi, előbb felsorolt nyelvi formától abban a tekintetben, hogy az olasz nyelvben is létezik: ott is árnyalt a térre vonatkozó nyelvi kifejezésrendszer. Ezért nem magától értetődő, nem rögtön szembetűnő, milyen bonyodalmakba ütközik egy olasz, ha a magyar HOL-rendszerben ki akar igazodni, és az adott beszédhelyzethez illő, jól megformált téri kifejezéseket akar használni. A szóban forgó jelenség azért is más és gondot okozó téma, mert nem lehet elszigetelt nyelvtani formaként kezelni.

A téri kódolásnak a nyelvtanban ugyanakkor nincs egységes tárgyalása. A téri viszonyok kifejezésére való utalásokat találunk ugyan a nyelvtankönyvekben, de bemutatásuk, kezelésük nem egységes (főként nem holisztikus), sem egy adott nyelven belül, sem nyelvközi perspektívában, illetve az itt-ott fellelhető információ gyakran hiányos. Ezért lehetetlen a téri nyelvre vonatkozó átfogó, megbízható leírást találni, illetve komoly összevetést végezni a tanulmányozott nyelvek között, ha nem váltunk paradigmát.

3. A téri nyelv szerveződése a magyarban és az olaszban

Tipológiai tanulmányról lévén szó az egyetemes elvek alapján kidolgozott leíró grammatikákkal, illetve a vizsgálódás tárgyát képező nyelvek releváns grammatikai résztulajdonságainak tanulmányozására kiterjedő szakirodalmi tényekkel mindenképpen szembesülnünk kell, hisz ezek alkotják a nyelvtipológus munkájának bemeneti adatait. Alaputatásaként az olasz és a magyar térjelölés nyelvi formáinak funkcionálisan rendszerezett összegyűjtésére és összevetésére vállalkoztam. Ez eddig még nem történt meg egyik nyelv viszonylatában sem. A magyar és az olasz nyelv azon részterületei kerültek elemzésre, amelyek valamilyen módon kapcsolatban áll(hat)nak a térbeli viszonyok kódolásával, azzal a céllal, hogy behatároljam azon genealógiailag és tipológiaiilag meghatározott repertoárt, amelyből a magyar és az olasz nyelv építkezik a térvizonyok kódolásakor. Erre azért is szükség van, mert a magyar/olasz mint idegen nyelv oktatási/elsajátítási szempontjait figyelembe véve nem előfeltételezhető az a „tudatlan tudás” a nyelvelsajátítók részéről, a téri nyelv azon anyanyelvi beszélők által való birtoklása, amelyre hivatkozni, építeni lehet, különösen nem két olyan nyelv viszonylatában, mint a mind tipológiaiilag, mind genealógiailag oly eltérő magyar és olasz. Be kell tudnunk mutatni, milyen elemeket lehet/kell felhasználni egy téri relációt ábrázoló szerkezet megalkotásakor, és ezeket a nyelvi elemeket hogyan, milyen sorrendben és milyen szabályok betartásával kell összeállítani. Mielőtt egy halmaz funkcióját taglaljuk, ki kell jelölnünk magát a halmazt, amiről állításokat akarunk tenni. Jelen tanulmányban természetesen nincs mód arra, hogy az olasz és a magyar téri domén részletes osztályozó egybevetését bemutathassam. A következőkben arra vállalkozom, hogy eddigi kutatásaim eredményeit összefoglaljam abban a reményben, hogy újdonságokkal szolgálhatok mind a magyar mint idegen nyelv, mind az olasz mint idegen nyelv tanárai és tanulói számára a munkámra jellemző új megközelítés bevezetésével.

Az általam alkalmazott, a leíró nyelvtanokban általában nem létező funkcionális szempontú rendszerezés nemcsak helytálló, hanem nyelvpedagógiai szempontból igen hasznos, hisz egyben láttatja egy összetett, altartományokra osztódó szemantikai mező strukturálódását. Ráirányítja a figyelmet arra is, hogy egy téri reláció leírását több, egymással korreláló, de akár a mondat különböző részein elhelyezett nyelvi elem együttesével kell megoldanunk, tehát a szerkezeti megformáltság szempontjából is egy bonyolult jelenséggel van dolgunk.

A hagyományos (formális) tipológiai elemzés viszonyítási pontként szolgált a további, dominánsan funkcionális szempontú szemantikai tipológiai háttérű összevetéshez – lehetővé téve, hogy érdemben összehasonlíthassuk a kétfajta hozzáállást, és objektíve mérlegelni tudjuk az új fogantatású szemantikai tipológia alkalmazásának előnyeit.

3.1. Igei természetű nyelvi egységek

A téri nyelv formai realizálódása mindkét vizsgált nyelvben igei és nem igei természetű nyelvi egységekkel történik. Vegyük számba elsőként az igei elemeket!

A cselekvés, történés, létezés térbeli körülményeit meghatározó helyhatározós szintagmát tartalmazó mondat központja az esetek legnagyobb részében ige vagy igenév. Témám szempontjából nincs lényeges különbség a kettő között, ezért az ige(i kifejezés) terminust használom. A helyjelölés tekintetében két jól körülhatárolható igeosztályra érdemes figyelmünket fordítani: a statikus felületen, rögzített ponton történő elhelyezkedés leírásának alapszerkezetében szerepet játszó létige és szinonimái alkotta csoportra és a mozgást jelentő igék körére.

Nyugalmi állapot ábrázolásakor mindkét vizsgált nyelvben pozíció-jelölőként kötelezően használandók a lokális igék,³ azaz a létige és szinonimái (*található, látható, fekszik, elhelyezkedik, elterül, elnyúlik, kiterjed, húzódik, áll, (le)lóg, (le)csüng* stb. – vö. *esserci, trovarsi, essere situato/posto/collocato* 'van, található', *essere in vista, comparire* 'látható', *collocarsi, disporsi, sistemarsi, dislocarsi* 'elhelyezkedik', *estendersi, distendersi* 'fekszik, elterül, kiterjed', *protrarsi* 'húzódik, elnyúlik', *stare, ergersi, essere posato* 'áll', *pendere, essere sospeso* 'lóg, csüng' stb.). Ezek gyakran testtartást jelölők vagy ezek származékai: az ember elhelyezkedésére vonatkozó fogalmi képzetek tevődnek át metaforikusan tárgyak lokalizációs leírására nyelvközi variabilitással. Ezek az igék a figura és az alap (avagy az alak és a háttér) bizonyos jellemzőire irányíthatják a figyelmet (például a vízszintesen vagy a függőlegesen történő kiterjedésére: *a torony a tér közepén áll* 'la torre erge in mezzo alla piazza', *a falu a folyó partján fekszik/terül el* 'il paese si estende/si sviluppa sulla riva del fiume').

A lokalizációs predikátumok vonatkozásában a nyelvek két csoportra oszthatók: (1) azokra, amelyek kis számú helyzetjelölő igével rendelkeznek (háromtól ötig terjedő, egymástól merőben eltérő, tehát nem szinonim igék: *áll, fekszik, függ*) és (2) azokra, amelyek különböző jelentésű statikus elhelyezkedést leíró igéinek száma tíznél több, akár százig is terjedhet⁴ (Levinson–Wilkins 2006, 524). Mivel a statikus igék köre mind a magyarban, mind az olaszban szűk kiterjedésű szemantikai domént képvisel, a diákokat is be lehet vonni az anyanyelvüket és a tanult idegen nyelvet összevető olyan gyűjtésbe, amelynek célja a két nyelv konvergenciáinak és divergenciáinak ilyen irányú behatárolása. Érdemes lenne megalkotni és összevetni a két nyelv lokális igéinek korpuszát. Egy ilyen elemzés fényt deríthetne arra, hogy a szóban forgó nyelvekben milyen lexikai tartalommal rendelkező igék léphetnek fel e téri

³ Feltétlenül fel kell hívni a figyelmet a létige eltérő magatartására, amikor kopulaként funkcionál, és harmadik személyű, jelen idejű és kijelentő módú alakjai fonetikailag nem realizálódnak. Lokalizációs struktúrákban viszont a létige mindig testes alakban jelenik meg.

⁴ Azokban a nyelvekben, ahol szélesebb a statikus igék köre (például a tztal nyelvben), az ige fontosabb szerepet kap a helyjelölésben azáltal, hogy a más nyelvekben marginálisnak tűnő részletekre is kiterjed szemantikai tartalma (például külön ige szolgál a gömbölyű formában, tál alakúan mélyedő tartályban való elhelyezkedés leírására).

domén alappozícióinak, azaz a vízszintes és a függőleges elhelyezkedés szemléltetésében, vagy éppen az elhelyezkedés módjától elvonatkoztatott neutrális helyjelölésben, illetve a periférikus, különleges helyzetek kódolását milyen szemantikájú igék végzik (*csüng, lóg, húzódik* stb.). Az olaszban például a vízszintes elhelyezkedés leírására nem használatosak a *fekszik* ige leggyakoribb beszélt nyelvi alakjai (*giacere, coricarsi, sdrairsi*), csak az 'elterül' értelmezésű lexikális elem (*estendersi*), illetve a 'ledől' jelentésű, választékosabb stílusértékű *distendersi* ige.

Figyelemre méltó észrevételeket tehetünk témánkkal kapcsolatban a mozgásigékre vonatkozóan. Vizsgálatukban a Leonard Talmy (1985, 1991, 2000) által a mozgásigék szemantikája alapján felállított tipológiai modellt alkalmaztam, amely igei és szatellit keretű nyelveket különböztet meg. A két típusba való besorolás azon alapul, hogy a különböző nyelvek hogyan fejezik ki a mozgásesemény központi mintázatát (*core schema*) meghatározó *Path* (útvonal) komponens, amely Talmy felfogásában a mozgást leíró esemény fő jellemvonásának bizonyul, annak mintegy keretét, mintázatát alkotja. Ezt a nyelv kódolhatja az ige szemantikájában vagy az igétől elkülönülve a mondatban szatelliteszerűen elhelyezkedő egyéb nyelvi elemek (igekötők, prefixumok, prepozíciók, partikulák stb.) által. Talmy általánosítása szerint a magyar szatellit keretű, az olasz igei keretű nyelvként könyvelendő el.

Ha azonban a tipológia egyszerre kevés nyelvet összehasonlító módszerét alkalmazzuk, finomíthatjuk az egyes nyelvek tipológiai osztályozását. Ez történt az olasz esetében, ahol arra a következtetésre jutottam, hogy a modern olasz Talmy tipológiai felosztását tekintve nem sorolható egyértelműen sem a *verb-framed*, sem a *satellite-framed* típusba, hanem valahol félúton található a kettő között. A standard olaszban most kibontakozóban lévő helyhatározói értelmezésű partikulák (ezeknek is különböző fejlődési fokozatai, amelyek az immár majdnem teljesen elhomályosuló latin örökségű prefixumok helyébe léptek/lépnek) és e partikulák egyre jobban elterjedő használata a prepozíciókkal együtt a szatellit elemek javára kezdi billenteni a mérleget. A partikulák egyébként annyira új nyelvi jelenséget képviselnek, hogy a nyelvtanokban még nem igazán szerepelnek, és a szakirodalomban nincs egységes elnevezésük. Az ige + helyhatározószó/partikula alkotta IP-szerkezetek terjedése egy általános, az analitikus igei konstrukciók térnyerésének tendenciájába (vö. Antelmi 2002) illeszkedő folyamat, ahol a tipológiai és strukturális tényezők kapnak elsődleges szerepet az areálisakkal szemben.

Az IP-szerkezeteknek az elemzésbe való bevonásával a magyar és az olasz közelebb került egymáshoz, valamint az olaszok saját anyanyelvük IP-szerkezeteinek mintázata alapján és ennek kiterjesztése által könnyebben szembesülnek a magyar igekötőkkel mint szatellit elemekkel. Ez nem alábecsülendő eredmény, hisz köztudottan az igekötőrendszer használata a magyar egyik legnehezebben elsajátítható mechanizmusai közé tartozik. A kérdéskörre vonatkozóan a kétpólusú osztályozás elégtelenségére, árnyaltabb kezelésének szükségességére és lehetőségére a szakirodalomban is találunk utalásokat (l. többek között Slobin 2004, Beavers–Levin–Tham 2010).

3.2. Nem igei természetű nyelvi egységek

A nem igei természetű nyelvi egységekre vonatkozóan azt a legújabb nyelvészeti szakirodalomban teret nyerő felfogást követtem, miszerint a főnévi kifejezések szemantikai funkcióinak kódolásakor egy közös adpozíciós P kategóriával van dolgunk (vö. Iggesen 2013). A P kategória elnevezés a nemzetközi szakirodalomban használatos prepozíció és posztpozíció terminusokból származik, amelyek az adpozíciók fejelejű, illetve fejevégű szintaktikai helyzetére utalnak. Egy egységes P kategóriát vettem fel tehát a helyviszonyok kódolását végző nem igei természetű elemek tárgyalásában, függetlenül attól, hogy ez a különböző nyelvekben, illetve egy nyelven belül is milyen morfológiai eszközökkel fejeződik ki (l. 1. táblázat).

A P KATEGÓRIA ELEMEI		
	OLASZ	MAGYAR
Igéhez kapcsolódó elemek	(kihalóban lévő) prefixumok; partikulák	igekötők
Névszóhoz kapcsolódó elemek	prepozíciók	helyhatározói esetragok; ragtalan és ragvonzó névutók
Önállóan álló elemek	határozószók	határozószók

1. táblázat. A téri reprezentáció nem igei természetű nyelvi egységei az olaszban és a magyarban.

A hagyományosan a diakrónia körére szorítkozó grammatikalizáció szinkrón szintű tettenérésére és magyarázó tényezőként való alkalmazására vállalkoztam, amikor bemutattam, hogy mind a magyarban, mind az olaszban az általános tipológiából jól ismert nyelvváltozási trendek körébe illeszthető grammatikalizációs folyamatok keretében alakultak ki és ma is alakulnak ki a P elemek.

Mindkét nyelvben egy olyan kontinuumon érdemes elhelyeznünk a P elemeket, amelynek egyik végét a helyhatározószók, a másikat a helyhatározóragok/prepozíciók alkotják, s köztük található – egymással átfedésben is – a köztes stádiumban lévő nyelvi elemek aszerint, hogy inkább határozószói vagy inkább tipikus helyhatározóragyszerű/prepozíciói tulajdonságokat mutatnak fel (1. 2. táblázat).

A grammatikalizáció iránya/fokozata	A grammatikalizáció fázisa	Magyar	Olasz
1.	(térbeliségre vonatkozó) fogalmi tartalmú szókészlet elemek (egy másik lexikális egységhez kapcsolódva)	✓	✓
2.	prepozíciós / névutós szókapcsolatok	✓	✓
3.	másodlagos prepozíciók / ragtalan névutók	✓	✓
4.	elsődleges prepozíciók / ragvonzó névutók	✓	✓
5.	esetjelölő agglutinálódott affixum	✓	----
6.	esetjelölő flexiós elem	----	----
7.	zéró morféma	----	----

2. táblázat. A P elemek grammatikalizációja (Christian Lehmann 1982/1995 és Hopper–Traugott 1993 alapján saját elemzés).

Ezeknek az összefüggéseknek a felvázolása és a P elemek kontinuumszerű értelmezésének bevezetése a tanítási gyakorlatba azért is célszerű, mert így elkerülhetjük a leíró nyelvtanok diszkrét kategorizálásra törekvéséből származó nehézségeket. Kézzelfogható és logikus magyarázatot tudunk adni arra a tényre, hogy a hagyományos nyelvtanokban a helyviszonyokat kifejező elemek körében ugyanazt a kifejezést több szófajba besorolva találjuk meg (1. a magyarban az igekötőként, névutóként és határozószóként egyaránt osztályozott elemeket, az olaszban prepozícióként, partikulaként és határozószóként használatos nyelvi egységeket). Ha ugyanis elfogadjuk, hogy a prototipikus, formai átalakulással együtt járó, elsősorban diakrón perspektívájú grammatikalizáció mellett léteznek olyan, főleg a szinkroniában tetten érhető változások, amelyek esetében a forráselem nem tűnt el, akkor egy köztes fázisban A és B nyelvi egység formailag egyező/hasonló, de funkcionálisan (részben) eltérő realizálódásai nem lepnek meg, ahogyan a grammatikalizálódó forma és a grammatikalizáció kiinduló szerkezete között létező szemantikai összefüggések sem. A grammatikalizációval szorosan összefügg a poliszémia fogalma, ugyanis a grammatikalizálódó újabb jelentések a régiekkel

hosszabb-rövidebb ideig együtt élnek, így természetes módon kétértelműség/többértelműség alakul ki.

A legújabb kognitív nyelvészeti kutatások azt is elismerik, hogy a prepozíciókká /toldalékokká vált nyelvi elemek is jelentéshordozók (Nishizawa-Kothencz 2014; Tolcsvai Nagy 2013a), s a grammatikalizálódott formákban megőrződnek a forráselem bizonyos szemantikai jegyei. A P elemek jelentésszerkezetének feltárása különösen gyümölcsöző lehet nemcsak a vonzat kutatás terén, hanem az oktatásban is, ugyanis jelentős mértékben segíthet a P elemek funkcionális terének pontosabb körvonalazásában.

A magyar mint idegen nyelv gyakorlati oktatási szempontjait figyelembe véve a P kategória beiktatása azzal az előnnyel jár, hogy a magyar helyviszonyító elemek strukturálódását nem mint az olasz nyelvi rendszerhez képest különleges formákat magába foglaló bonyolult hálózatot tárgyaljuk, hanem az olasz diákok anyanyelvében is meglévő szerkezetek variációiként tudjuk ábrázolni. A két nyelv rendszerszemlélete közös nevezőre hozható.

A problémát a P elemek kapcsolódására vonatkozó ellentétes paraméterértékek okozhatják. A magyar P elemek fejezők (inflexiós toldalékok,⁵ tipikusan esetragok, névutók), illetve az ige szatellit elemeként fellépő, de az NP-hez kapcsolódó fejező elemekkel (strukturálisan is) párhuzamban álló igekötők „mozgékonyak”. Az olaszban a prepozíciók által jellemzően fejező szerkezeteket kapunk, de a latin eredetű prefixumokat felváltó partikulák a mai standard olaszban az IP-szerkezetek formájában realizálódó fejező konstrukciók kifejlődésének és terjedésének irányába mutatnak. Ez utóbbi típusú építkezést az olaszban végbement tipológiai változások tették lehetővé, amelyek kedveztek az analitikus szerkesztésmódnak és a módosító elemeknek az igei fejhez viszonyított jobb oldalon való elhelyezésének.

A két szóban forgó nyelv viszonylatában paraméter-beállítást kell végeznünk. Az olasz anyanyelvűek számára kézzelfoghatóbbá tehetjük a fejező szerkezetek építkezésének gyakorlatát, ha az olasz IP-szerkezeteket is bevonjuk az összehasonlító bemutatásba, ugyanis a saját nyelvükben (kialakulóban lévő) minta tapasztalata alapján könnyebben általánosíthatják használatát. A magyar anyanyelvűeknek az igekötő ige előtti pozíciója működhet kognitív precedensként az olasz PrepP-k tipikus strukturálódásához hasonló irányú műveletek kidolgozásához. Az sem elhanyagolható, hogy a magyar anyanyelvűek esetében feltehető, hogy találkoztak már más, az olaszéval rokon (indoeurópai) idegen nyelvi sémákkal, amelyek támogat(hat)ják az olasz paraméter beidegződését.

A hagyományos tipológiai keretek közötti kontrasztív elemzés azt tárja elénk, hogy a téri viszonyok kódolása a magyarban erősebben grammatikalizálódott jelenség, mint az olaszban, illetve a magyar sokelemű, „hálószerű” téri strukturálódása áll szemben az olasz sematikusabb, közvetettebb eszközöket alkalmazó, „elnagyoltabb” rendszerével. A kérdés az, hogy mit tud mindehhez hozzáadni a konceptuális szintet bevonó analízis. Erről lesz szó a tanulmány következő, 4. részében.

4. A kognitív nyelvészet eredményeinek alkalmazása a nyelvpedagógiai gyakorlatban a magyar/olasz téri nyelv oktatása terén

Ha a nyelvoktatást mint a nyelvnek és a nyelvészet eredményeinek pedagógiai céllal való alkalmazását tekintjük, e területen is elvárható a tartalmi, de főleg szemléletbeli, módszertani megújulás és az interdiszciplinaritás követelményeinek adaptálása. Az idegennyelv-oktatás fejlődése azonban sajnálatos módon általában nem követi közvetlenül a nyelvtudományi kutatások haladását. El kell ismernünk, hogy a funkcionális szemlélet a gyakorlatban is egyre

⁵ A térbeliség szempontjából ugyan marginálisan, de a tárgyra utaló magyar igei inflexiós toldalékokra is gondolnunk kell, ugyanis a magyar *-t* tárgyrag – nem tipikusan – helyhatározói értéket is felvehet: *bejártuk az egész várost* 'abbiamo girato per tutta la città'.

jobban terjed a tananyagokban (vö. Hegedűs 2005, 2006; Szűcs 2005) és az oktatás módszerében megmutatózó kommunikativitás szempontjainak előtérbe kerülésével (vö. Jónás 2001; Szűcs 1996). Ugyanakkor a kognitív megközelítés alkalmazás szintű bevonása a tanórákon és az ismeretanyag közvetítésében még várat magára, habár az igények megfogalmazódtak szellemiségének az idegennyelv-oktatásba való bekapcsolására (Szili 2006, 148; Jakab 2012, 69; Tolcsvai Nagy 2013a, 351–356). A következőkben a téri nyelv egy lehetséges tanítási modelljének kialakításához szeretnék adalékokat nyújtani a holista kognitív nyelvészet elméleti keretének érvényesítésével, ami aztán elképzelésem szerint mintául szolgálhat a nyelv egyéb részrendszereinek tárgyalásához is.

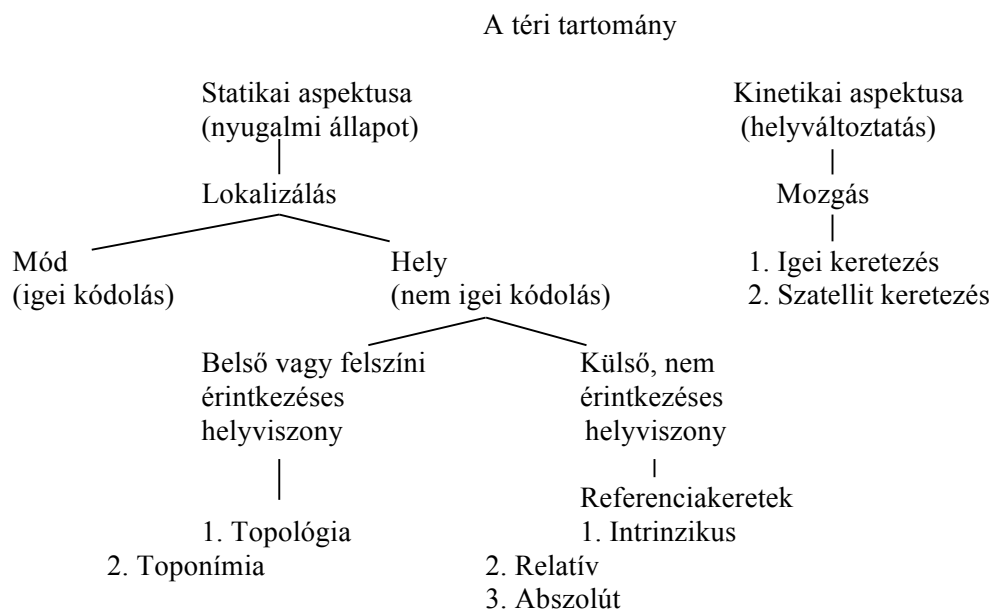
Az ember – biológiai adottságainak megfelelően – a sok közös jellemző vonással rendelkező entitásokat általános érvényű, viszonylag egyszerű fogalomkörökként osztályozza. (Például minden embernek van téri koncepciója, s ezen belül minden ember elkülöníti a statikus elhelyezkedés és a mozgás képzetét.) Amikor gondolatainkat nyelvi formába kell önteni, a gazdagabb, de strukturáltságában egyszerűbb mentális tartalmakat kell beleszorítani egy adott nyelv grammatikai strukturáltságában specifikusabb, bonyolultabb kategorizációs kereteibe (l. Dan Slobin nyelvhasználat-irányultságú gondolkodás (*thinking for speaking*) modelljét: Slobin 1991, 1996, 2003; Slobin–van der Velde 2005). Egy nyelv szerkezete által meghatározott kategorizáció a valóság egy bizonyos rendszerezésének figyelembevételével történik, tehát az agyban létrejövő mentális képek nyelvi érvényesítésekor választásra kényszerülünk: mi az, ami a teljes képből hiányozhat, mert az adott nyelvközösség számára marginális, és mi az, ami feltétlenül, esetleg nyomatékosan is megjelenik a nyelvben.

Ha elfogadjuk, hogy a nyelvi kategóriák, amelyekben keresztül hozzáférhetővé válik az emberi tudáson alapuló mentális tartalom, a tapasztalás különböző aspektusait állítják előtérbe, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy egy idegen nyelv elsajátításakor első feladatként a szavak és grammatikai szerkezetek megtanulásánál is fontosabb annak a tudatosítása, hogy egy adott nyelvben hogyan, azaz milyen kategóriák alapján osztódik fel a világ. A *thinking for speaking* beszédet megelőző és előkészítő kognitív mechanizmusa a különböző nyelvekben egybeeshet, de kisebb vagy akár jelentős mértékben el is térhet. Ha az utóbbi eset áll fenn, a nyelvtanuló csak akkor lesz képes L2 megfelelő használatára, ha mindenekelőtt megérti a számára újfajta, anyanyelvétől (és más általa ismert nyelvekétől) elütő nyelvi kategorizációt, mert az új kategóriákhoz kell hozzárendelnie a megtanulandó nyelv különböző egységeit.

A legújabb kutatások azt látszanak alátámasztani, hogy az ember térértelmezése nem univerzális, mint ahogyan azt korábban gondolták, bár a térbeliség kifejezésének kétségtelenül vannak általánosítható vonatkozásai is, amelyeket azonban egy elvontabb, szemantikai konceptualizációs szinten értelmezhetünk. Mivel a jelentésszerkezet nem univerzális, hanem nagymértékben nyelvspecifikus, a fogalmi tartalmat ki kell egészíteni a konceptualizáció módjára vonatkozó információval, amely meghatározó jelentőséggel bír.

4.1. A téri tartomány konceptuális felosztása

A nyelvek nem egységes szemantikai mezőként kezelik a teret, hanem több elkülönülő és többé-kevésbé részletekbe menően strukturált altartományra osztják azt (1. ábra). Ennek megfelelően a térviszonyok kódolásának bemutatására az egyes téri altartományok látszanak a legmegfelelőbb kiindulópontnak. A különböző téri szegmensek átfedhetik egymást, de mivel mindegyiknek saját belső szerveződése van, módszertanilag indokolt, hogy szétválasszuk és külön vizsgáljuk őket.

1. ábra. A téri tartomány konceptuális felosztása (Levinson–Wilkins 2006: 3 és Tolcsvai Nagy 1999 alapján saját kidolgozás).

Univerzálénak számít, hogy a természetes nyelvek egy tárgy elhelyezkedését a térben egy másik tárgyhoz viszonyítva írják le. Az észlelésben és a kognitív feldolgozásban a többi tárgyhoz képest kiemelkedő entitás, amely körül az egész szituáció elrendeződik, a *figura (alak)*; azt a dolgot pedig, amelyikhez viszonyítjuk a figurát a térben való elhelyezésekor, az *alap (háttér)* terminus technicus jelöli. A téri kódolás szempontjából a figurának ismeretlen térbeli jellemzői vannak, tipikusan kisebb, jól meghatározott kontúrral rendelkező, mozgatható, a beszélőhöz közelebb eső tárgy, míg az alap ezekkel ellentétes tulajdonságokkal írható le, referenciaentitásként, viszonyítási pontként szolgál.

A helyviszonyokat kódoló nyelvi szerveződés részrendszereinek taglalását célszerű azzal kezdeni, hogy az idegen nyelvet tanuló diákokat szembesítjük az 1. ábrával, és megfigyeltetjük, hogy az első szintű konceptuális elkülönülések minden nyelvben léteznek, így közös alapot képeznek a további egyre sajátosabban szerveződő részrendszerek számára. Minél lejjebb haladunk az 1. ábrán felvázolt, hierarchikusan rendeződő rétegekben, a tér minél részletesebb és jellegzetesebb aspektusait vesszük számba, annál nagyobb az esélye, hogy két nyelv viszonylatában eltéréseket találunk.

A tér mint referencia-rendszer két fő fogalmi metszetét univerzálisan a nyugalmi állapot és a mozgás ellentéte képviseli. Az is általános érvényű jelenség nyelvközi viszonylatban, hogy a térbeli elhelyezkedés módbeli aspektusa az igei kódolódik, míg maga a helyjelölés nem igei természetű rámutatásos (azaz deiktikus) vagy nem rámutatásos nyelvi egységekkel történik. Minden nyelv elkülöníti a közvetlen közeli, pontosabban a belső vagy felszíni érintkezéssel helyviszonyt a távolabbi, vagyis a külső, nem érintkezéssel elhelyezkedéstől. Konceptuálisan a magyar és az olasz (és a többi) nyelv konvergenciát mutat a térbeliség fő relációinak szerveződését illetően.

Az elemzést logikusan a nagyobb szegmensek felől kiindulva és a specifikusabb felbontások felé haladva végezzük. A tárgyalandó jelenségek (tipológiai alapú) kontrasztív párhuzamba állítása nemcsak az elsajátítandó idegen nyelv működésének felfedezését befolyásolja előnyösen, hanem a diákok anyanyelvi öntudatosságára is kedvezően hat(hat).

Az itt felvázolt szemléletben nem elvont grammatikai elemekből és szerkezetekből indulunk ki, hogy azokhoz rendeljünk néha mesterkéltnek tűnő mondatokat, hanem éppen ellenkezőleg,

a nyelv kommunikatív funkciójának előtérbe helyezésével gondolataink, mondanivalónk kifejezésének szükségessége hangsúlyozódik.

A térbeliség fő relációinak konceptuális szerveződésében megmutatkozó hasonlóságok mellett a nyelvi konstruálás szintjén lényeges eltéréseket is találunk a nyelvek között, amelyekre vonatkozóan alkalmazhatók a 3. pontban felvázolt funkcionális rendszerezés eredményei, illetve az egyes nyelvi formák bemutatására a grammatikák elemzése. Az egyes téri altartományok kognitív szempontokat érvényesítő részletes leírására jelen tanulmányban hely hiánya miatt nincs mód, de a funkcionális perspektíva gyakorlatba való átültetésére láttunk példát 3.1.-ben.

4.2. A szemantikai tipológia alkalmazásának előnyei

A konceptuális szintet bevonó szemantikai tipológiai analízis előnyei a következőkben mutatkoznak meg:

- Egy „holisztikus” megközelítés keretében, amelynek alapgondolata az, hogy a nyelv a kommunikáció eszköze, a hangsúly a nyelvi variabilitáson van mind nyelvközi, mind nyelven belüli viszonylatban. A nyelvi szerkezeteket működésükkel, tényleges használatukkal, variációs lehetőségeikkel együtt tanulmányozzuk, a grammatikát pragmatikai keretbe illesztve és a kognitív, a környezeti, a társadalmi és a kulturális tényezők által meghatározott nyelvhasználati aspektusoknak is tág teret szentelve.
- A nyelv egyes rétegeit nem egymástól elkülönülve elemezzük: a grammatikai elemekhez szemantikai érték rendelődik.
- A szinkronia és a diakronia egymást kiegészítő leírási módokként jelennek meg.
- Tudatosítjuk azt a tényt, hogy L1 és L2 eltérő kategorizációs és kulturális sémákon alapuló nyelvi szerveződése változat egy témára (a különbözőség egysége).
- A nyelv működésének mikéntjére, alapelveire világítunk rá az összefüggések megláttatásán keresztül.
- A tárgyalás nyelvhasználati fókuszja a diákok számára természetesebb hozzáállást jelent. A funkció felől közelít a nyelv elemzéséhez, és ez szorosabb kapcsolatba hozható a diákok empirikus, gyakorlati tapasztalataival.
- Alkalmazkodunk a Közös Európai Referenciakeret (2002) céljaihoz, amelyek az interkulturális kommunikatív kompetencia fejlesztését irányozzák elő.

5. Szempontok a téma további vizsgálatához

Munkám során több olyan újabb vizsgálatokat ösztönző és igénylő kérdés merült fel, amelyekre eddigi kutatásaim keretében még nem tudtam kitérni vagy a jelenlegi szakirodalmi adatok alapján kielégítően válaszolni. A legfontosabb, további kutatási célként megjelölendő témakörök a következők:

- a térjelölést végző P elemek poliszém jelentéshálózatainak belső szerveződése az elvont értelmű használat felé való kitekintéssel;
- a téri relációk fő szegmensein túlmenő altartományok részletezőbb feltérképezése, különös tekintettel a topológiai domén nyelvspecifikus hatókörére és a periférikus, atipikus téri viszonyok topológiai részrendszerekhez való rendelésére, illetve a külső érintkezéses helyviszonyok tartományára vonatkozóan a kinn levés (és azon belül főleg a közelben levés) résztartományának nyelvspecifikus belső szerveződésére;
- (tipológiai szempontból előnyös, nagyobb lélegzetű nemzetközi kutatási adatbázisokhoz kapcsolódó) empirikus adatgyűjtés és elemzés, amely lehetővé teszi a magyar

és az olasz nyelv mintáinak anyanyelvi beszélőktől vett adataival való szembesülést rendszerezett, szemantikai tipológiai kutatás keretében;

- a téri viszonyok nyelvspecifikus kategorizálásának pontos behatárolása, ezek alapján szemantikai térképek készítése;
- végül, de nem utolsó sorban az oktatásban kipróbált funkcionális–kognitív módszer tanulságainak levonása, hogy ezek által is továbbléphessünk a nyelv mibenlétének kutatásában.

6. *Összefoglaló megjegyzések*

A magyar és az olasz nyelvi rendszerek különböző típusokat képviselnek. Ez a körülmény jelentős nehézségeket okoz a két nyelv mint idegen nyelv elsajátításában, amelyek leküzdésére eddig kis számú egybevető nyelvészeti irodalom jött létre. E hiány felismerése ösztönözte kutatásomat. „Kétarcú” összevetést végeztem a két vizsgált nyelv viszonylatában, amellyel célom az volt, hogy elősegítsem mind a magyar mint idegen nyelv elsajátítását/oktatását olasz anyanyelvűek számára, mind az olasz mint idegen nyelv tanulását/tanítását magyar anyanyelvűek számára.

A tipológia és a kognitív nyelvészet egymást támogató, gyümölcsöző együttműködését a szemantikai tipológia keretén belül tudjuk a legnyilvánvalóbban tanúsítani, abban a reményben, hogy a kezdeti kutatások utat nyithatnak olyan további stúdiumoknak, amelyek egyre mélyrehatóbban, és bár interdiszciplinárisan, de egységesített módszerekkel képesek lesznek feltárni a jelentésalkotás komplex folyamatát, illetve pontosabb képet adnak a szemantikai komponens nyelvi formákban történő realizálódásáról.

A kontrasztív vizsgálat kognitív keretben végzett újragondolása szándékaim szerint előremutató szempontokkal gazdagította a nyelvleírást. Egy az idegen nyelvek elsajátításában alkalmazható új tanítási modell keretében vázoltam fel és mutattam meg a konceptuális szint bevonásával járó előnyöket.

A Közös Európai Referenciakeret (CEFR 2001), amely az idegennyelv-oktatásban és a nyelvi kompetencia értékelésében alapvető útmutató Európában, az interkulturális kommunikatív kompetenciát mint az idegennyelv-tanulás egyik legfontosabb célját jelöli meg. Ehhez a leíró nyelvtan tanítása önmagában nem lehet elégséges, hiszen a sikeres célnyelvi megnyilatkozáshoz azon képesség kialakítására és fejlesztésére van szükség, amely lehetővé teszi, hogy valaki hatékonyan tudjon kommunikálni idegen nyelven a saját kultúrájától eltérő kultúrájú emberekkel (Lawrence 2010, 33; O’Dowd 2006, 86; Rózsavölgyi 2013a, 2013b). A kultúraközi kommunikációban különösen fontos szerepe van az összehasonlító-elemző tanulásnak/tanításnak. Ahhoz, hogy a diákok megfelelően tudjanak alkalmazkodni egy új nyelvi környezethez, meg kell érteniük az anyanyelvük és a célnyelv közti konceptuális különbségeket, és össze kell tudniuk hasonlítani a nyelvi és a kulturális sémákat. A nyelvi reprezentációban a nyelvek között megnyilvánuló eltéréseknek kognitív hátterük van. A kategorizációs különbségek tudatosításán keresztül nemcsak szavakat és szerkezeteket tanítunk meg, hanem azt is, hogy ezek által az adott idegen nyelv beszélője hogyan osztja fel, hogyan képezi le a világot.

Az empirikus adatok strukturálódásának megértéséhez a nyelvészet feltétlenül segíthet, elsősorban ott, ahol egy bizonyos témakörben tudományos konszenzus van. E tekintetben fő feladatunk az, hogy a nyelv működésének mikéntjére, alapelveire próbáljunk rávilágítani, és ehhez az összefüggések megláttatásán és magyarázatán keresztül (is) vezet az út. A hagyományos nyelvtanok, nyelvtankönyvek erre a küldetésre azért nem alkalmasak, mert egymástól elszigetelve tárgyalják az egymással szorosan összefüggő, illetve a mondat/szöveg szintjén egymással nyilvánvaló összefüggésbe hozható/hozandó grammatikai jelenségeket.

Egy funkcionális–kognitív háttérű nyelvtan fejezeteit az elmondottak értelmében olyan címeknek kellene alkotniuk, mint például „téri viszonyok”, „időviszonyok”, „társas kapcsolatok”, „a birtoklás” stb. A nyelv ilyenfajta funkcionális felosztását pedig a nyelvi formákban leképeződő mentális szerkezetek, a(z eltérő) konceptualizáció felől érdemes megközelíteni. A diákok számára a hagyományos nyelvtanok szerkezetközpontrú tárgyalásánál kétségkívül természetesebb az a hozzáállás, amely gyakorlati tapasztalataik alapján megszülető közlési szándékaikhoz rendel megfelelő kifejezési formákat úgy, hogy figyelembe veszi és elfogadja a másságot a világ kategorikus rendszerezésében is.

Irodalom

- Anggoro, Florencia – Gentner, Dedre 2003. Sex and Seniority: The Effects of Linguistic Categories on Conceptual Judgments and Memory. *Proceedings of the Twenty-Fifth Annual Conference of the Cognitive Science Society*. Boston, MA, pp. 6 Available online at <http://groups.psych.northwestern.edu/gentner/papers/AnggoroGentner03.pdf>.
- Antelmi, Donella 2002. Il verbo senza significato: possibilità di slittamento del contenuto lessicale su elementi di tipo nominale. *Rivista italiana di linguistica e di dialettologia* 4: 97–117.
- Bach, Emmon – Harms, Robert T. (eds.) 1968/1978. *Gli universali nella teoria linguistica*. Traduzione e cura editoriale di Giorgio Raimondo Cardona. Torino, Boringhieri
- Bach, Emmon – Harms, Robert T. (eds.) 1968. *Universals in Linguistic Theory*. New York, Holt, Rinehart and Winston.
- Bañcerowski, Janusz 1999a. A világ nyelvi képe mint a szemantikai kutatások tárgya. *Magyar Nyelv* XCV/2: 188–195.
- Bañcerowski, Janusz 1999b. A kognitív nyelvészet alapelvei. *Magyar Nyelvőr* 123/1: 78–87.
- Bañcerowski, Janusz 2000a. A kategorizáció és a jelentés a kognitív nyelvelméletben. *Magyar Nyelv* 96: 35–47.
- Bañcerowski, Janusz 2000b. A szavak kapcsolódási mechanizmusa a világ nyelvi képének tükrében. *Magyar Nyelvőr* 124/3: 349–352.
- Bañcerowski, Janusz 2002a. A természetes nyelv fogalma a nyelvtudományi paradigmák tükrében. *Magyar Nyelvőr* 126/2: 133–142.
- Bañcerowski, Janusz 2002b. Kategóriák, kategorizáció és a szavak mögött rejlő világ (világok). *Magyar Nyelv* XCVIII/2: 165–173.
- Bañcerowski, Janusz 2002c. Néhány megjegyzés a nyelv kognitív felfogásához. *Magyar Nyelvőr* 126/4: 459–463.
- Bañcerowski, Janusz 2004. A szemantikai kutatások a világ nyelvi képének tükrében. *VII. Nemzetközi Magyar Nyelvtudományi Kongresszus. Előadások*. Letölthető: <http://www.nytud.hu/NMNyK/eloadas/index.html>.
- Bañcerowski, Janusz 2006. A világ nyelvi, tudományos és kultúrképe mint a második valóság komponensei. *Magyar Nyelvőr* 130/2: 187–198.
- Bañcerowski, Janusz 2008. *A világ nyelvi képe. A világgép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 86. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Beavers, John – Levin, Beth – Tham, Shiao Wei 2010. The typology of motion expressions revisited. *Journal of Linguistics* 46/2: 331–377.
- Birnbaum, Henrik 1971/1976. Il componente semantico e le stratificazioni della struttura profonda. In: Ramat, Paolo (a cura di) *La tipologia linguistica*. Bologna, il Mulino. 263–303.
- Birnbaum, Henrik 1971. The Semantic Component and Stratified Deep Structure. In: Birnbaum, Henrik: *Problems of Typological and Genetic Linguistics Viewed in a Generative Framework*. Berlin – Boston, De Gruyter Mouton. *Janua linguarum, series minor* 106. 9–48.
- Boroditsky, Lera 2001. Does language shape thought?: Mandarin and English speakers' conception of time. *Cognitive psychology* 43: 1–22.
- Boroditsky, Lera 2003. Linguistic Relativity. In: Nadel, Lynn (ed.): *Encyclopedia of Cognitive Science*. London, Macmillan Press. 917–921. Available online at <http://www-psych.stanford.edu/~lera/papers/linguistic-relativity.pdf>.
- Boroditsky, Lera 2011. How Language Shapes Thought. The languages we speak affect our perceptions of the world. *Scientific American*, February 2011: 63–65. Available online at <http://www.scientificamerican.com/article/how-language-shapes-thought/>.
- Boroditsky, Lera – Gaby, Alice 2010. Remembrances of Times East: Absolute Spatial Representations of Time in an Australian Aboriginal Community. *Psychological Science* 21/11: 1635–1639.

- Boroditsky, Lera – Schmidt, Lauren A. – Phillips, Webb 2003. Sex, syntax and semantics. In: Gentner, Dedre – Goldin-Meadow, Susan (eds.): *Language in Mind: Advances in the Investigation of Language and Thought*. Cambridge, MA: MIT Press. 61–78.
- Bowerman, Melissa – Choi, Soonja 2003. Space under Construction: Language-specific Spatial Categorization in First Language Acquisition. In: Gentner, Dedre – Goldin-Meadow, Susan (eds.): *Language in Mind: Advances in the Investigation of Language and Thought*. Cambridge, MA: MIT Press. 387–427.
- Bowerman, Melissa – Levinson, Stephen (eds.). 2001. *Language acquisition and conceptual development*. Cambridge, Cambridge University Press.
- CEFR: *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment* 2001. Council of Europe. Available online at http://www.coe.int/t/dg4/education/elp/elp-reg/cefr_EN.asp. Magyar változat: *KER: Közös Európai (Nyelvi) Referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés* 2002. Európa Tanács. Letölthető: http://www.nyak.hu/nyat/doc/ker_2002.asp.
- Cinque, Guglielmo 2012. Cognition, Typological Generalizations and Universal Grammar. Available online at <http://ling.auf.net/lingbuzz/001658>.
- Comrie, Bernard 1981/1983. *Universali del linguaggio e tipologia linguistica*. Bologna, il Mulino
- Comrie, Bernard 1981. *Language Universals and Linguistic Typology. Syntax and Morphology*. Oxford, Basil Blackwell Publisher.
- Croft, William 1999. Some Contributions of Typology to Cognitive Linguistics, and Vice Versa. In: Janssen, Theo and Redeker, Gisela (eds.): *Foundations and Scope of Cognitive Linguistics*. Berlin, Mouton de Gruyter. 61–93.
- Croft, William 2003. *Typology and Universals*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Second edition. Cambridge, Cambridge University Press.
- Cubelli, Roberto – Paolieri, Daniela – Lotto, Lorella – Job, Remo 2011. The Effect of Grammatical Gender on Object Categorization. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 37(2): 449–460. doi: 10.1037/a0021965.
- Evans, Nicholas – Levinson, Stephen C. 2009. The myth of language universals: Language diversity and its importance for cognitive science. *Behavioral and Brain Sciences* 32: 429–492.
- Haspelmath, Martin 1997. *From Space to Time: Temporal Adverbials in the World's Languages*. Munich, LINCOM EUROPA.
- Hegedűs Rita 2005. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Hegedűs Rita 2006. A magyar nyelv funkcionális megközelítésből. In: Hegedűs Rita – Nádor Orsolya (szerk.): *Magyar nyelvmester. A magyar mint idegen nyelvi és hungarológiai alapismeretek*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 59. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 112–125.
- Holló Dorottya 2008. *Értsünk szót! Kultúra, nyelvhasználat, nyelvtanítás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hopper, Paul J. – Traugott, Elisabeth C. 1993. *Grammaticalization*. Cambridge Textbooks in linguistics. Cambridge, Cambridge University Press.
- Iggesen, Oliver A. 2013. Number of Cases. In: Dryer, Matthew S. – Haspelmath, Martin (eds.): *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig, Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. Available online at <http://wals.info/chapter/49>.
- Jackendoff, Ray 1983. *Semantics and Cognition*. Cambridge, MIT Press.
- Jackendoff, Ray 1987. *Consciousness and the Computational Mind*. Cambridge, MIT Press.
- Jackendoff, Ray 1992. *Languages of the Mind: Essays on Mental Representation*. Cambridge, MIT Press.
- Jakab Erika 2012. A kognitív aspektus a magyar mint idegen nyelv oktatásában. A nyelvi relativizmusból fakadó kognitív nehézségek bemutatása egy magyar–német kísérleten keresztül. *Hungarológiai Évkönyv* 13/1: 69–90.
- Jónás Frigyes 2001. Sarkalatos pontok a magyar mint idegen nyelv oktatási célrendszerében. *Hungarológiai Évkönyv* 2/1: 105–128.
- Kövecses Zoltán 2005a. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex, Budapest.
- Kövecses Zoltán. 2005b. Túl a fogalmi metaforákon. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 21: 71–88.
- Kövecses Zoltán 2009. Versengő metaforaelméletek? *Magyar Nyelv* 105/3: 271–281.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lakoff, George – Johnson, Marc 1980. *Metaphors we live by*. Chicago, Chicago University Press.
- Landau, Barbara 1996. Multiple Geometric Representation of Objects in Languages and Language Learners. In: Bloom, Paul – Peterson, Mary A. – Nadel, Lynn – Garrett, Merrill F. (eds.): *Language and Space (Language, Speech and Communication)*. Cambridge, MIT Press.
- Langacker, Ronald Wayne 2009. *Investigations in Cognitive Grammar*. Cognitive Linguistics Research 42. Berlin, Mouton de Gruyter.
- Langacker, Ronald Wayne 2010. Conceptualization, Symbolization, and Grammar. *International Journal of Cognitive Linguistics*. 1/1: 31–63.
- Lawrence, Geoffrey Philip John 2010. *Learning About Otherness: a Comparative Analysis of Culture Teaching and Its Impact in International Language Teacher Preparation*. Doctoral thesis. University of Toronto.

- Available online at https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/24805/6/Lawrence_Geoffrey_PJ_201006_PhD_thesis.pdf.
- Lehmann, Christian 1982/1995. *Thoughts on Grammaticalization. A Programmatic Sketch*. (Arbeiten des Kölner Universalien-Projekts 48). Köln Universität. Revised and expanded version appeared in 1995 as LINCOS Studies in Theoretical Linguistics 01. München–Newcastle, LINCOS EUROPA.
- Levinson, Stephen C. 2004. *Space in Language and Cognition. Explorations in Cognitive Diversity*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Levinson, Stephen C. – Kita, Sotaro – Haun, Daniel B.M. – Rasch, Björn H. 2002. Returning the tables: language affects spatial reasoning. *Cognition* 84/2: 155–188. doi:10.1016/S0010-0277(02)00045-8.
- Levinson, Stephen C. – Meira, Sérgio – the Language and Cognition Group Max Planck Institute for Psycholinguistics. 2003. Natural concepts in the spatial topological domain – adpositional meanings in crosslinguistic perspective: an exercise in semantic typology. *Language* 79/3: 485–516. Available online at http://pubman.mpdl.mpg.de/pubman/item/escidoc:58578:2/component/escidoc:58579/Levinson_2003_natural.pdf.
- Levinson, Stephen C. – Wilkins, David P. (eds.) 2006. *Grammars of Space. Explorations in Cognitive Diversity*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Lucy, John A. 1996. The scope of linguistic relativity: an analysis and review of empirical research. In: Gumpers, John J. – Levinson, Stephen C. (eds.): *Rethinking Linguistic Relativity*. Cambridge, Cambridge University Press. 37–70.
- Lucy, John A. 1997. Linguistic Relativity. *Annual Review of Anthropology* 26: 291–312.
- Lucy, John A. 2000. Introductory comments. In: Niemeier Susanne – Dirven René (eds.) *Evidence for Linguistic Relativity*. John Benjamins, Amsterdam. ix–xxi.
- Lukács Ágnes – Szamarasz Vera Zoé 2014. Téri nyelv. In: Pléh, Csaba – Lukács, Ágnes (szerk.) *Pszicholingvisztika 1–2*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 2. kötet, 877–917.
- Lyons, John 1977. *Semantics 2*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Nishizawa-Kothencz Gabriella Szilvia 2014. Rendelkeznek-e a toldalékok jelentéssel? In: Havas Ferenc – Horváth Katalin – Kugler Nóra – Vladár Zsuzsa (szerk.): *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 47–55.
- O’Dowd, Robert 2006. The Use of Videoconferencing and E-mail as Mediators of Intercultural Student Ethnography. In: Belz, Julie A. – Thorne, Steven L. (eds.): *Internet-Mediated Intercultural Foreign Language Education*. Boston, Thomson & Heinle, 86–121.
- Ramat, Paolo 1984. *Linguistica tipologica*. Bologna, il Mulino.
- Rózsavölgyi Edit 2013a. A Web 2.0 kihívása az idegennyelv-oktatásban a nyelvhasználói készségek fejlesztése terén (The challenges offered by Web 2.0 tools in the improvement of L2 students’ communication skills). *Hungarológiai Évkönyv* 14: 77–88. Letölthető: http://epa.oszk.hu/02200/02287/00014/pdf/EPA02287_hungarologiai_evkonyv_2013_14.pdf.
- Rózsavölgyi Edit 2013b. A nyelvi és az interkulturális kompetencia fejlesztése az eTandem keretein belül. In: Ladányi Mária – Vladár Zsuzsa – Hrenek Éva (szerk.): *MANYE XXIII. Nyelv – társadalom – kultúra. Interkulturális és multikulturális perspektívák I–II*. MANYE – Tinta Könyvkiadó, Budapest. II./383–388.
- Sera, Maria D – Berge, Christian A.H. – del Castillo Pintado, Javier 1994. Grammatical and conceptual forces in the attribution of gender by English and Spanish speakers. *Cognitive Development* 9/3: 261–292.
- Shibatani, Masayoshi – Bynon, Theodora (eds.) 1995. *Approaches to Language Typology*. Oxford, Clarendon Press.
- Slobin, Dan Isaac 1991. Learning to Think for Speaking: Native Language, Cognition, and Rhetorical Style. *Pragmatics* 1/1: 7–25.
- Slobin, Dan Isaac 1996. From “Thought and Language” to “Thinking for Speaking”. In: Gumpers, John J. – Levinson, Stephen C. (eds.): *Rethinking Linguistic Relativity*. Cambridge, Cambridge University Press. 70–97.
- Slobin, Dan Isaac 2003. Language and thought online: Cognitive consequences of linguistic relativity. In: Gentner, Dedre – Goldin-Meadow, Susan (eds.): *Language in Mind: Advances in the Investigation of Language and Thought*. Cambridge, MA: MIT Press. 157–191.
- Slobin, Dan Isaac 2004. The many ways to search for a frog: Linguistic typology and the expression of motion events. In Strömquist, Sven – Verhoeven, Ludo (eds.): *Relating Events in Narrative*. Vol 2. *Typological and contextual perspectives*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. 219–257.
- Slobin, Dan Isaac – van der Velde, Geert 2005. Thinking for speaking. *Qualia* 2/2: 13–17.
- Song, Jae Jung 2001. *Linguistic Typology: Morphology and Syntax*. Harlow, Pearson Education Limited.
- Szili Katalin 2006. A magyar mint idegen nyelv tanítása az ezredfordulón (Feladatok, kihívások és válaszok). In: Hegedűs Rita – Nádor Orsolya (szerk.): *Magyar nyelvmester. A magyar mint idegen nyelvi és hungarológiai alapismeretek*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 59. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 145–160.

- Szűcs Tibor 1996. A magyar mint idegen nyelv grammatikája – kommunikatív keretben. In: Székely Gábor – Cs. Jónás Erzsébet (szerk.): *Nyelvek és nyelvoktatás a Kárpát-medencében*. Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza. 136–141.
- Szűcs Tibor 2005. Kontrasztok a nyelvtan és a szókincs együttesében. *THL2* 2005/1: 7–21. Letölthető: <http://www.epa.hu/01400/01467/00005/pdf/007-021kep.pdf>.
- Szűcs Tibor 2009. A kontrasztív nyelvészet és a fordításkritika viszonyáról. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* LIII/1: 61–70.
- Talmy, Leonard 1985. Lexicalization Patterns: Semantic Structure in Lexical Forms. In: Shopen, Timothy (ed.): *Language Typology and Syntactic Description, vol. 3: Grammatical Categories and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press. 57–149.
- Talmy, Leonard 1991. Path to Realization: a Typology of Event Conflation. In: Sutton, Laurel A. – Johnson, Christopher – Shields, Ruth (eds.): *Papers of the Seventeenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley, Berkeley Linguistics Society. 480–520.
- Talmy, Leonard 2000. Fictive Motion in Language and “Ception”. In: Talmy, Leonard: *Toward a Cognitive Semantics. Volume 1: Concept Structuring Systems*. Cambridge, The MIT Press. 99–178.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1999. Térjelölés a magyar nyelvben. *Magyar Nyelv* XCV/2: 154–165.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013a. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013b. Az igekötő + ige szerkezet szemantikája. *Nyelvtudományi Közlemények* 109: 187–226.
- Tomasello, Michael 2003. *Constructing a Language: a Usage-based Theory of Language Acquisition*. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Tversky, Barbara – Clark Herbert H. 1993. Prepositions are not places. *Behavioral and Brain Sciences* 16: 252–253.
- Winawer, Jonathan – Witthoft, Nathan – Frank, Michael C. – Wu, Lisa – Wade, Alex R. – Boroditsky, Lera 2007. Russian Blues Reveal Effects of Language on Color Discrimination. *PNAS* 104/19: 7780–7785 Available online at www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.0701644104.

Rózsavölgyi, Edit
Encoding of Spatial Reference in Hungarian and Italian Languages.
A Comparative Typological Analysis

This crosslinguistic survey of spatial reference in language use is about the way Hungarian and Italian languages structure the spatial domain. The purpose of the paper is twofold, one theoretical and the other practical. Linguistic typology has undergone serious crises lately as it has been proven that very few, if any, language universals exist, due to the extreme structural diversity of languages. We have to pursue then new ways of investigation taking into account an interdisciplinary approach. Language typology may complement and learn from linguistics of other persuasions which in turn may enhance theoretical well groundedness of language typology and broaden its research scope. I argue that opening toward cognitive linguistics, which has experienced a shift towards more empirically-based inquiry recently, may provide a potential for methodological cross-fertilization. From the perspective of applied linguistics the aim of this study is to approach the question of how and to what extent semantic typology, a new kind of work in linguistics which starts out from a functional base (essentially, how one answers "where"-questions), can be applied to teaching Hungarian and Italian as a second language.

II. TUDOMÁNYTÖRTÉNET: HUNGAROLÓGIA EURÓPÁBAN

Brandt Györgyi

Betekintés a Berliini Gragger Archívum (BGA) dokumentumaiba – Kutatási beszámoló –

A berliini Humboldt Egyetem Magyar Irodalom és Kultúra Tanszékén található dokumentumokat doktori értekezésem megírásához kezdtem el kutatni. A disszertációt (*A hungarológia intézményrendszerének létrehozása. Gragger Róbert a berliini egyetemen*) 2010-ben elkészítettem, és már akkor tervbe vettem az anyag rendezését. Mintául szolgált, és ösztönzőleg hatott számomra, hogy a berliini levéltárakban, amelyekbe kutatásaim során eljutottam, nemzetközi normák szerint a legmagasabb szinten, darabszámra rendezettek és kutathatók az iratok.

2014-ben két hónap időtartamú Klebelsberg Kunó-ösztöndíjban részesültem a berliini tanszéken őrzött – nemzedékeken át elhanyagolt – nagy mennyiségű iratanyag rendezése és gondos feltárása, illetve róluk tételes jegyzék készítése céljából. Az iratanyagokon belül a Gragger Róbert által létrehozott berliini hungarológiai műhely dokumentumainak feltárását terveztem elvégezni, mely anyagok tartalmazzák az első külföldi magyar tanszék létrehozásával kapcsolatos iratokat, kiterjednek továbbá az egész intézményrendszer kialakításának állomásaira.

A tanszéken dr. Lőrincz Csongor tanszékvezető jóváhagyásával dolgoztam, aki egy magyarul is kiválóan beszélő munkatársat biztosított számomra Robert Nagel személyében.

A tanszéken többen kutattak már, de a dokumentumokról még fondjegyzék sem készült, így a téma iránt érdeklődők előtt eddig rejtve maradt, milyen iratokat lehet itt találni, mit is tartalmaznak a tanszéken őrzött dobozok. A munka megkezdésekor megállapítottam, hogy a dokumentumok dobozokba szortírozva, illetve teljesen rendezetlenül iratszekrényekben tárolva vannak elhelyezve. Először is új nevet adtam¹ a dokumentumok tárolását biztosító helyszínnek, az alapítóra való tekintettel: *Berliini Gragger Archívum*nak (Berliner Gragger Archiv) (BGA) neveztem el, amit a tanszékvezető és a tanszéki munkatársak is elégedettséggel fogadtak. Megállapítottam, hogy a következő fondok vannak már megképezve, és egy – Ujváry Gábor által végzett – elsődleges rendezés során dobozokba helyezve:

- I. fond: Gragger Róbert iratai (7 dobozban tárolva)
- II. fond: A Magyar Intézet iratai (5 doboz)
- III. fond: A Collegium Hungaricum iratai (8 doboz)
- IV. fond: Farkas Gyula iratai (3 doboz)
- V. fond: A Bund ungarischer Hochschüler iratai (2 doboz)
- VI. fond: Az Iskolaegyesület iratai (4 doboz)
- VII. fond: A Voggenreiter Verlag iratai (2 doboz)

---

¹ Eddig már többféle elnevezéssel, hivatkozással találkoztam, pl. Ujváry Gábortól: *BUI (Berliner Ungarisches Institut)*, de ez az elnevezés csak a dokumentumok egy bizonyos hányadára vonatkozatható, és a rövidítés csak németül értelmezhető, magyarul *BMI* Schneider Márta a magyar elnevezéssel jelölte az innen származó dokumentumokat: *BEMI (Berliini Magyar Intézet)*, ez viszont németül nem mond semmit, és az anyagoknak szintén csak egy részére vonatkozik. Ezért olyan nevet kerestem, ami az intézményrendszer minden egységét illetve munkatevékenységét átfogja. A legalkalmasabbnak erre az alapító nevét találtam, aminek a rövidítése is kifejező, jól csengő és mindenki által elfogadható, továbbá a rövidítése mindkét nyelven, magyarul és németül is ugyanazt jelenti: *BGA – Berliini Gragger Archívum /Berliner Gragger Archiv*.

Az elnyert Klebelsberg-ösztöndíjat arra használtam fel, hogy az első külföldi magyar tanszék alapításának közelgő 100. évfordulójára a *Gragger Róbert iratai* elnevezésű (I. számú) fondot, vagyis ezen iratokat tartalmazó hat nagy és egy kisebb doboz dokumentumait darabszámra rendezetté tegyem, és elvégezzem az anyagok leírását minden egyes dokumentum tartalmának és kontextusának ismertetésével. A hat nagy doboz mindegyike mintegy 0,70 iratfolyómétert tartalmaz, a kis doboz a felét, így összesen 4,55 iratfolyóméterről készítettem – sorszámozva az iratokat – darabjegyzéket, minden iratról egy rövid iratregesztát. Az iratregesztá kilenc adatból áll, és magyar és német nyelven készült:

1. Jelzet (fond, a dokumentumot tartalmazó doboz száma, betűjelzés tartalom vagy tulajdonnév alapján, sorszám)²
2. Dátum
3. Meghatározás (ki írta kihez és mi az irat jellege pl.: levél, jegyzet, tanulmány, jegyzőkönyv, képeslap, újságcikk, stb.)
4. Tárgy (ebben röviden összefoglaltam, hogy miről szól, feltüntetve minden fontosat, és külön kitérve a dokumentumokban, főképpen levelekben megemlített személynevekre, tárgyalt személyekre)
5. Alaki jegyek rovata (eredeti vagy másolat, géppel vagy kézzel írt; a dokumentum mérete, terjedelme; speciális külső jegyek)
6. Nyelv (mely nyelven íródott)
7. Digitalizálás fontossága (0, 1, 2)
8. Állag (a *Gragger Róbert iratai* fondon belül elkülönített állag megnevezése)
9. Lelőhely (az iratokat tartalmazó doboz száma)

Minden egyes levelet, iratot, dokumentumot elolvastam, a két hónapos kutatási idő nagy része elment ezzel, de szükség volt erre, hiszen csak így tudtam az egyes dokumentumok tartalmát ismertetni. Ezenkívül sok időt vett el a kutatás a tulajdonnevek után. Egy-egy olvashatatlan aláírás, vagy akár „Mélyen tisztelt Mester” megszólítás nem nyújtott elég támpontot ahhoz, hogy kitől származik egy-egy irat, illetve kinek íródott. Ezért a levelek minden vonatkozásának utána kellett nézni, és egy-egy adat a legtöbbször segített annak kiderítésében, hogy ki írt Graggernek, illetve ő kinek írt levelet, beszámolót, képeslapot. Az említett esetben a magyarok eredetéről olvastam fejtegetéseket, illetve megemlítésre kerültek a „Turáni Dalok”, így egyértelműen adódott Zempléni Árpád neve. Egy másik példaként említve, az olvashatatlan aláírás mellett a fejlécen megjelenő *Osteuropäisches Seminar* esetében egy kis kutatás után rögtön kiderült, hogy Richard Salomon a levél írója. Természetesen nem egyszer előfordult az is, hogy órákig tartott annak kiderítése, kitől származhat, illetve kinek íródott egy-egy levél, hogy aztán munkatársammal beírassuk a „Meghatározás” rovatba a kiderített nevet. Rendkívül élvezetes munka volt ez a „nyomozás”, sokat tanultam belőle, és ami a legfontosabb, hogy a kutatás eredményessége mintegy 90 % körüli, vagyis kevés kivétellel, szinte minden névre fény derült.

A *Gragger Róbert iratai* fondon belül öt tematikus **állagot** alakítottam ki:

- Személyi iratok / magánlevelezés / Post Mortem
- Kéziratok, tanulmányok, bírálatok, előadások, jegyzetek
- (Egyetemi) Tanári működésével kapcsolatos iratok, egyes levelek³
- Levelezés

² Pl.: BGA-I/2-sze-08 = Berlini Gragger Archívum I. fond (Gragger Róbert iratai), 2. doboz, Szekfü Gyula levelei, 8. számú levél

³ Az „egyes levelek” alatt nem sorozatos levélváltás értendő, hanem egyes – egy-egy alkalomból, céllal megírt levelek.

- Nyomtatványok, különnyomatok, újságcikkek

A továbbiakban az állagokban elhelyezett dokumentumokról szeretnék pontos képet adni.

A *Személyi iratok / magánlevelezés / Post Mortem* állagban van elhelyezve Gragger keresztlevele, itt vannak megőrizve népiskolai és gimnáziumi bizonyítványai, érettségi bizonyítványa, egyetemi indexe, doktori és tanári oklevele, továbbá kinevezései, kitüntetései, tagsági igazolványai, többféle életrajza. Ezek mellett igazi kuriózumok is találhatóak, mint pl. Budapestről Berlinbe való költözésekor az ingóságairól (128 tétel) felvett lista.⁴ Magánlevelezését, melyekben privát, magánjellegű, családi információk találhatóak, nem dolgoztam fel. Ezek angol, francia, magyar és német nyelvű kézírásos levelek, levelező és képeslapok, melyeket rokonaihoz, pl. édesapjához, nagybátyjához, unokaöccséhez, régi ismerőseihez, nevelőszüleihez írt. A legtöbb levél édesanyjához szól, illetve édesanyjától érkezett.

Gragger halálára írt gyászbeszédnek közül több is megtalálható az archívumban. A porosz kultuszminiszter, C. H. Becker által elmondott a legismertebb, ami nyomtatásban is megjelent, akárcsak Farkas Gyula beszéde. Kevésbé ismert, ezért szeretném felhívni a figyelmet Magyary Zoltán kézzel írt méltatására, aki a magyar kultuszminisztérium részéről tette tiszteletét a temetésen, valamint a berlini egyetem nevében búcsúztatót mondó Julius Petersen dékán korabeli írógépen gépelt, néhol sajátkezű javításait tartalmazó gyászbeszédére. Két kézírásos dokumentum tartalmazza továbbá a Graggerről készült méltatások és posztumusz műveinek listáját.⁵

A *Kéziratok, tanulmányok, bírálatok, előadások, jegyzetek* állagban található Gragger teljes irodalomtörténeti hagyatéka. Magyar és német irodalomtörténeti tanulmányai, magyar-német irodalomtörténeti kapcsolatokat elemző tanulmányai mellett egyetemi előadásainak gépelt szövegei, jegyzetei, fogalmazványai, feljegyzései, vázlatai, különböző bibliográfiák, kivonatok. Ezek között vannak 10–30 oldalas vagy még hosszabb⁶ gépelt tanulmányok is, de sok a kézzel írt jegyzet, tanulmány, tartalmi kivonat, a sokszor apró kis jegyzet- vagy füzetlapokra, fél füzetlapokra készített feljegyzés is. Itt vannak összegyűjtve újságkivágásai és könyvekből kiszedett, aláhúzott, megjegyzésekkel ellátott oldalak, illetve néhány nyelvtörténeti vonatkozású jegyzet is. Nagy mennyiségű irodalomtörténeti hagyatékról van tehát szó, szinte három dobozt is megtöltenek a dokumentumok. Ezek szakértő feldolgozására sort kellene keríteni.

Kiemelném a gazdag anyagból az Ómagyar Mária-siralomról készített kézzel és géppel írt vázlatait, jegyzeteit, tanulmányát. Köztudott, hogy Gragger volt az első magyar vers első ismertetője, de azt kevesen tudják, hogy a berlini archívumban található a híres tanulmány vázlatos és végleges formája, gépelt és kézzel írt formában. Az archívum az Ómagyar Mária-siralom felfedezésével kapcsolatosan is tartalmaz iratokat, erről a későbbiekben ejtek szót.

Igen értékes Gragger fonográfhengerre felvett előadásának szöveghű lejegyzése 58 (részben töredékes) gépelt lapon.⁷ Az előadás elemzi többek között a magyar egyetem történeti fejlődését, a felsőoktatás magyar és nyugati jellegzetességeit, a turanizmus elméletét. A dokumentum révén feltételezhetővé vált számunkra, hogy Gragger több előadása is hangrögzítésre kerülhetett. Ez egy kis kutatásra sarkallt bennünket, aminek eredményeképpen kiderült, hogy a porosz könyvtár hangarchívuma (*Lautabteilung an der Preußischen Staatsbibliothek*) őrzi Gragger hangját, van tőle egy 1924. június 2-án készült hangfelvétel 3,06

⁴ BGA-I/1-mob

⁵ BGA I/7-hal-02 - 07

⁶ Pl.: Régi magyar elbeszélések, bevezető tanulmány (*Einleitung zu: altungarische Erzählungen*), 34 oldalas gépelt másolat, sajátkezű javításokkal, BGA-I/4-aue-01

⁷ BGA-I/6-egy

pernyi időtartamban, ami egy rövid előadást tartalmaz a Berlini Magyar Tudományos Intézet alapításáról és kiépítéséről. Volt szerencsém meghallgatni a rendkívül értékes felvételt, ami rögtön felvetette bennem a kérdést, hogy vajon ez az egyedülálló, valószínűleg egyetlen megmaradt felvétel megszerezhető-e a magyar nemzeti hangarchívum számára. A felvétel mellett fotó is készült Graggerről, amint egy stúdióban állva, óriási hangtölcsérbe beszélve olvassa fel a kezében tartott lapról összefoglalóját, magyar nyelven.

Megemlítem továbbá Gragger eddig napvilágra nem került beszédét, amit a Berlini Magyar Intézet Baráti Társasága megalapításának alkalmából írt, és mondott el 1917. november 24-én.⁸ A beszédet tartalmazó 10,5 oldalas gépelt lapok néhol beszakadtak, betépődtek, de jól olvashatók.

Utoljára hagytam az állag, valamint az egész Berlini Gragger Archívum – a dokumentumok keletkezési idejét tekintve legértékesebb – legrégebben kelt levelét. Három összefüggő, 1806, 1818, illetve 1819-ben írt levéldokumentumról van szó, az 1806-os, Berzeviczy Gergely által írt levél anyaga már textilszerű. Zay-Ugróccal kapcsolatosak a levelek, ahol maga Gragger is járt, német nyelvű kéziratok után kutatva, azonban a levelek mellé illesztett különféle jegyzeteinek tanúsága szerint a Zay család történetét is kutatta.⁹ A levelek egy „Rendezetlen” felíratú, 4–5 cm vastagságú dossziében voltak elhelyezve papírfecnik, füzetlapok, jegyzetek között. (Az iratok jelenleg az 5. számú dobozban találhatóak.) Utána kutatva kiderült, hogy Berlinben is vannak Zay-Ugróc kéziratok a Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften (BBAW) birtokában: a Graf Zay-Archiv 8 dokumentumot őriz, nyolcadikként Gragger kézzel írott sorait (1909) is megtaláljuk a gyűjteményben.¹⁰

Az *(egyetemi) tanári működésével kapcsolatos iratok, egyes levelek* állagban Gragger paedagogiumi tanári munkásságával kapcsolatos iratok mellett legnagyobb részben természetesen berlini egyetemi tanári tevékenységével összefüggő dokumentumok találhatóak, az Intézetben folyó tudományos munka megszervezésével foglalkozó iratok, főképpen levelek. Legtöbbjük az alábbi témaköröket érinti:

- kapcsolattartás főleg magyar és német tudományos körökkel,
- tudósok, szakemberek, előadók meghívása, felkérés előadás tartására, illetve tudományos cikkek írására,
- könyvküldemények megszervezése, könyvrendelések
- magyar tudományos illetve előadói estek, programok szervezése,
- kapcsolattartás a sajtóval, cikkek, tanulmányok küldése,
- Gragger hazai, németországi és külföldi előadásainak, utazásainak szervezése,
- együttműködés kialakítása különböző szervezetekkel, intézményekkel,
- személyes találkozások egyeztetése.

Néhány nevet is említve, akiktől egy-egy alkalommal levél érkezett Graggerhez: Domanovszky Sándor, Mihályfi Ákos, Voinovich Géza, Bibó István, Baumgarten Ferenc, Berzeviczy Albert, Gustav Roethe, Wilhelm Hartmann, Heinrich von Gleichen-Rußwurm.

A *Levelezés* állagban összefüggő dokumentumok, kézzel vagy géppel írt levelek találhatóak, melyek az intézményrendszer kiépítésének folyamatába, a munka szervezésébe, irányításába engednek bepillantást, így az archívumban talált dokumentumoknak igen értékes részét képezik.

Ebben az állagban őrződik Gragger egyesületekkel, egy-egy újság szerkesztőségével folytatott levelezése, könyvkiadással, irodalmi és tudományos művek megjelentetésével, fordítások megrendelésével kapcsolatos levélváltása is. Levelezése inkább magyar mint német

⁸ BGA-I/6-gfi

⁹ BGA-I/5-zay

¹⁰ Ld. az alábbi linkeken: http://www.bbaw.de/forschung/dtm/HSA/zay_ugrocz.html vagy http://www.bbaw.de/forschung/dtm/HSA/zay_700472010000.html

vonatkozású, ezen a módon tartja a kapcsolatot a magyar tudóstársadalommal és az elképzeléseit mindig támogató kultuszminisztériummal.

Nehéz a dolgom, ha a nagyon sok értékes levél közül csak néhányat szeretnék kiemelni. Gragger levelezését Koszó Jánossal,¹¹ az Intézet első magyar lektorával azért említem, mert a hosszú, kézzel írt levelekben olvashatunk a lektori munka sokszínűségéről, Gragger munkamódszereiről, és annak bírálatáról, illetve az intézeti könyvtár rendezésével és a magyarórákra járó tanítványokkal kapcsolatos problémákról. Párját ritkító az intézetben folyó munkát ennyire „testközelből” leíró, azt elemző dokumentum.

Farkas Gyula Koszó után lektorként érkezett az Intézetbe, majd Gragger jobb keze és barátja, majd utódjaként a berlini „misszió” méltó folytatója lett. 1921-26 közötti levelezésükből képet kapunk az Intézet és a Collegium belső ügyeiről, szervezési munkákról és a nagyszabású tervekről.¹²

Gragger és Leffler Béla levelezéséből a Stockholmi Magyar Társaság (Ungerska Sällskapet) tevékenységéről kapunk információkat.¹³

Néhány további nevet felsorolva: Horváth Cyrill, Császár Elemér, Riedl Frigyes leveleiből betekintést nyerhetünk készülő munkáikba, és helyzetjelentést kapunk a hazai állapotokról. Gragger pedig a berlini életviszonyokról ad leírást a hazával való összevetésben, válaszul Ignotusnak, aki berlini „maradhatási engedély”-ről kér tőle tanácsot.¹⁴

Gragger egészen fiatal korától kezdve mindvégig (1911–26) levelezésben állt Johannes Boltéval,¹⁵ akivel már berlini működése előtt is munkakapcsolatban állt, és aki támogatta őt a berlini tanszék elnyerésében. A munkakapcsolat baráti kapcsolattá alakult, amiről nagyobb mennyiségű magánjellegű levelei, képeslapjai tanúskodnak.

Szekfű Gyulától is őriz az archívum néhány levelet.¹⁶ Ezekben beszámol készülő munkáiról, bécsi kutatásairól, és híres-hírhedt Rákóczi-könyvét is elküldi Graggernek.¹⁷ Egyik öt oldalas levelében pedig többek között magyarázatot ad arra, hogy miért nem akar részt venni a berlini „kultúr munkában”.¹⁸

Szinnyey József kézirat-, tanulmány- és korrektúraküldések, fordítással kapcsolatos problémák mellett¹⁹ egy négy oldalas levélben (1920. I. 12.) részletesen elemzi a Magyarországon újra induló élet nehézségeit, és beszámol különböző intézmények (Akadémia, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Paedagógium, Tudományegyetem) jelenlegi helyzetéről.²⁰

Szintén a magyarországi állapotok és a tudományos élet elemzését adja Thienemann Tivadar egyik levele, pár évvel korábbról (1917. júl. 4.),²¹ illetve kiemelendő az egyenesen a harctérről küldött, a körülményeket leíró, ceruzával írt levelező lapja (1913. okt. 14.).²²

Klebelsberg Kunoné szül. Botka Sarolta ritkaságszámba menő levelei²³ is megtalálhatók az archívumban, melyekben a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége elnökeként Gragger segítségét kéri a Sarolta Leányotthon hallgatói és német leányhallgatók csereprogramjának létrehozásában.

¹¹ BGA-I/2-kos-01 - 04

¹² BGA-I/1-jvf-01 – 33; továbbá 1923-25 közötti levelező és képeslapok: BGA-I/1-jvf-kar

¹³ BGA-I/2-lef-01 - 18

¹⁴ BGA-I/1-ign-03 - 04

¹⁵ BGA-I/2-bol-01 - 12, és magánjellegű képes- és levelező lapok

¹⁶ BGA-I/2-sze-01 - 09

¹⁷ Az archívumban megtalálható Gragger kézzel írt véleménye Szekfű Rákóczi-könyvéről: BGA-I/1-sze

¹⁸ BGA-I/2-sze-04

¹⁹ BGA-I/2-szi-01 - 09

²⁰ BGA-I/2-szi-02

²¹ BGA-I/2-thi-09

²² BGA-I/2-thi-12

²³ BGA-I/2-bot-01 - 05

Nagy értéket képvisel Gragger és Klebelsberg Kuno 1924-26 közötti levelezése,²⁴ melyek feldolgozása által a MOL-ban elpusztult kultuszminisztériumi akták is valamelyest rekonstruálhatókká válhatnak.²⁵ A hosszú levelek sorát magában foglaló levelezésből nyomon követhető Klebelsberg tudománypolitikai koncepciója, a magyar kultúrpolitikát megújító elvei. Ennek keretében támogatta Gragger Magyar Intézetét, és hozta létre Berlini Collegium Hungaricumot, hogy a hazai tudományosságának a német szellemi élettel való kapcsolatát erősítse. A Collegium létrehozásában és működésének megindításában a minden szervezési feladatot magára vállaló Graggernek oroszlánrésze volt. Gragger és Klebelsberg levelezéséből pontos képet kapunk a Collegium gondolatának felvetődésétől annak megvalósulásáig vezető útról. Kettejük együttműködését nagyban segítette a porosz kultuszminisztérium részéről a magyar kultúrpolitikai törekvéseket ismerő és azokat támogató C. H. Becker. A két kultuszminiszter megismerkedését is Gragger segítette elő, ő szervezte meg Klebelsberg berlini és Becker magyarországi látogatásait, ahogy ennek egész folyamata a levelekből nyomon követhető. A hármas szövetséghez negyedikként a közigazgatási szakember, miniszteri osztálytanácsos, Magyary Zoltán társult.²⁶ Magyary szintén támogatta a berlini tudományos munkát és a collegiumi építkezést, ezek apró részletei is megjelennek a levelekben, minden költségvetési és anyagi vonzattal egyetemben.

Minden bizonnyal az archívum legértékesebb levelei közé tartozik Georg Leidinger Graggerhez írt tudománytörténeti jelentőségű két levele,²⁷ amik az első magyar vers, az Ómagyar Mária-siralom felfedezéséről szólnak. Az elsőben (München, 1922. október 31.) arról értesíti Graggert, hogy a leuveni egyetemi könyvtár állományának helyreállítása céljából, egy müncheni antikváriustól vásárolt kódexben egy magyar nyelvű szöveget talált, amit Franz Babinger szakértőként már megtekintett. Mivel a kódexet hamarosan Belgiumba szállítják, kéri Graggert, forduljon a leuveni könyvtárhoz, fotó készítése céljából. Leidinger másik levelében (München, 1922. november 8.) Graggert Lipcsébe hívja, ahol még elszállítás előtt megtekintheti a kódexet, s a levélben megadja a magyar szöveg helyét a kódexben, annak pontos jelzetét, fóliaszámát. Mindkét levél arra biztatja Graggert, hogy érdemes alaposan áttanulmányozni a kódexet, talán akad még benne több magyar szöveg is.

Nem tudom, hogy a magyar tudományosságának van-e tudomása arról, hogy ezek a levelek a berlini tanszéken, a Gragger Archívumban találhatóak. Utánanézv a szakirodalomban, nem találtam nyomát annak, hogy ez ismert információ lenne. A beszámolóhoz csatolom a két kéziratos levelet, és annak Robert Nagel által készített átiratát (a levél néhány eleme olvashatatlan). Ahogy az Országos Széchényi Könyvtárnak 1982-ben sikerült a kódexet megszereznie, hogy magyar közgyűjteménybe kerüljön, így érdemes lenne az OSzK-nak Leidinger két értékes, kéziratos levelét is valamilyen csereegyezmény keretében megszereznie, és méltó(bb)képpen elhelyezni.

Fentebb már említésre került, hogy az első magyar versről készített első ismertetés Gragger nevéhez fűződik, a tanulmány a *Kéziratok, tanulmányok, bírálatok, előadások, jegyzetek* állagban található.

Szintén az Ómagyar Mária-siralommal függ össze az a terjedelmes levélváltás Gragger és a Nyelvtudományi Társaság között,²⁸ ami a „hasonmás-levonatok” ügyében zajlott. A márkaátszámítás és a megrendelt hasonmások száma körüli vita során majdnem párbajra került

²⁴ BGA-I/2-kle-01 - 38

²⁵ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban az 1920-as évek elejétől külön ügyosztály foglalkozott a tudománypolitikai ügyekkel, ezen belül a külföldi tudományos kapcsolatokkal, így Gragger intézményeivel is. A Magyar Országos Levéltár iratanyagában a második világháború és az 1956-os forradalom nagymértékű pusztulást okozott, így a minisztérium két világháború közötti időszakra vonatkozó aktái nagyrészt megsemmisültek.

²⁶ BGA-I/2-mag-01 - 56

²⁷ BGA-I/1-lei-03 - 04

²⁸ BGA-I/1-ntt-01 - 09

sor Gragger és Melich János között, mely ügy aztán – többek között Hóman Bálint és Bajza József közreműködésével – lovagias elintézészt nyert.

A *Nyomtatványok, különnyomatok, újságcikkek* állagban különféle nyomtatványok, bibliográfiák, hiányos könyvoldalak mellett található pl. A külföldi magyar intézetek megalapítása és működéséről szóló különnyomat,²⁹ Gragger bemutatkozó berlini előadásának Pester Lloydban megjelent szövege,³⁰ 43 darab (1917–25) újságcikk: tudósítások, kritikák Gragger külföldi előadásairól.³¹ Németország-szerte nagy visszhangot váltott ki Gragger halála, az Intézethez és az egyetemhez tömegesen érkeztek a táviratok és részvétnyilvánítások, számtalan méltatás és búcsúztató jelent meg a német és a hazai lapokban. Az archívumban nagyobb mennyiségű (0,03 ifm) újságkivágás őrzi a Gragger haláláról szóló híradásokat és méltatásokat.³²

***

A kutatásra szánt két hónap leteltével megállapítottam, hogy a Gragger-fond tematikus állagain belül a pontos időrendiséget nem tudtam betartani, ezzel nem készültem el, ugyanis a munka vége felé, amikor már a többi dobozba, a többi fond anyagába is betekinttem, kiderült, hogy vannak még a Gragger-fondhoz sorolandó anyagok máshol is elhelyezve, vagyis nem végleges a fond terjedelme. Továbbá végignézve a tanszék iratszekrényeit, megállapítottam, hogy nyolc szekrényrészben „ömlesztve”, teljesen rendezetlenül, poros, elhanyagolt állapotban további nagy mennyiségű iratanyag van tárolva. Mivel Gragger intézete az egyetlen külföldön létesített magyar intézet, ami megalapítása óta, minden történelmi változást túlélve megszakítás nélkül működik ma is, így a tanszéken az intézményrendszer alapításának dokumentumain túlmenően az NDK-s időkön át a jelenlegi működésig gazdag iratanyag áll rendelkezésre, ez az anyag azonban még az állapotfelmérésig sem jutott el, még a fondok sincsenek megképezve. Ezek között is vannak olyan dokumentumok, amelyek az I. fond részét képezik, oda besorolandók, ezek feltárását is el kell végezni. Csak ezután lehetséges a Gragger-fond darabszintű rendezésének befejezése, az iratok pontos időrendbe állítása, a darabjegyzék véglegesítése.

Ezen túlmenően szükség volna a tanári szoba egyes szekrényeiben tárolt mintegy 10 ifm-nyi iratanyag feldolgozására, további fondok megképezésére is, mert addig nem lehet szakmai szempontból megfelelő jegyzéket vagy repertóriumot készíteni. Ezeknek az iratanyagoknak fondokba sorolására, valamint a Gragger-fonddal kapcsolatos munka befejezésére szeretnék mihamarabb sort keríteni, mivel 2016-ra, a tanszék alapítása 100. évfordulójának tiszteletére feltétlenül szükséges az elkezdett munka befejezése.

2014-ben szintén nem jutott időm a dokumentumok digitalizálására és megfelelő elhelyezésének intézésére. Az elsődlegesen digitalizálandó anyagokat már kijelöltem, szeretném megkezdett munkámat ezen a téren is folytatni. A digitalizálás által az iratok más kutatók, érdeklődők számára is láthatóvá, elérhetővé, kutathatóvá válhatnak. A rendezés után az egyetemi levéltár (*Universitätsarchiv*) az előzetes megbeszélések szerint átveszi az iratanyagot méltó megőrzésre.

---

²⁹ BGA-I/5-nyo-01

³⁰ BGA-I/6-ant

³¹ BGA-I/6-ujs

³² BGA-I/7-hal

Kiegészítés a berlini kutatási beszámolóhoz

A Gragger-fond darabszintű rendezésének befejezése érdekében 2015-re is megpályáztam a Klebelsberg-Kunó-ösztöndíjat, azonban nem kaptam meg. A tanszék alapításának közelgő 100. évfordulójára való tekintettel különösen fontos volt a félbehagyott munka folytatása. Erre a DAAD által finanszírozott *Central Projekt* révén kerülhetett sor. A Central Projekt (CENTRAL Hálózat) nemcsak ezt a kutatást támogatta, hanem fontosnak tartja az anyagi keretek biztosítását a közelgő Gragger-évre is. A projekt koordinátora a Humboldt Egyetemen *Olga Böhm*, projektvezetője a Humboldt Egyetem Magyar Irodalom és Kultúra Tanszékén *dr. Hegedűs Rita*.³³

A kutatóhónap alatt feltártam és leírtam egy nagy méretű dobozra való új Gragger-dokumentumot, (amik eddig a tanszéki szekrényekben, egyéb iratok közé keverve voltak berakva), egy további doboznyi irat pedig egy külön szekrényrészbe került, így az eddigi hat helyett nyolc doboznyi iratanyagból áll a Gragger-fond. A munka során lehetővé vált a Gragger-fond darabjegyzékének elkészítése, a fond terjedelmének véglegesítése, az új jelzetekkel ellátott iratok pontos időrendbe állítása. Tavaly a dobozokban elhelyezett dokumentumokat a helyükön hagytam, most azonban, a rendezés véglegesítésekor szükségessé vált a dobozok átrendezése is, mivel csak így volt biztosítható, hogy a fondon belüli öt állag egymást követhesse. Az iratokról készített iratregisztát munkatársaimmal (Alexander Waldberg, majd Laura Paschirbe) németre fordítottuk, és minden feldolgozott anyag számítógépen rögzítésre került.

2014-ben nem jutott idő a dokumentumok digitalizálására, ezt a munkát idén a Central Projekt segítségével meg tudtuk kezdeni. Az elsődlegesen digitalizálandó anyagokat már tavaly kijelöltem, felvételszámuk jelenleg 1200 körüli, még távolról sem lezárt. További iratanyagok kerülnek még digitalizálásra, ami azért bír nagy jelentőséggel, mert így az iratok más kutatók, érdeklődők számára is elérhetővé válnak, ez pedig újabb tanulmányok megírását segítheti elő, illetve ösztönzőleg hathat további kutatások megindulásához.

---

³³ Már a megérkezésemkor az a hír várt, hogy a projektkoordinátor felkért egy újságírónt, hogy készítsen velem egy interjút. A 2,5 órás beszélgetés során sok mindenről szó esett, így a tanszékalapítóról, a tanszéki archívum dokumentumairól, az iratanyag rendezéséről, feltárájáról és magáról a Central Projektről is. Az interjú az egyetemi újság októberi számában jelent meg, az érdeklődők az alábbi linkre kattintva olvashatják: https://www.hu-berlin.de/de/pr/nachrichten/nr1510/nr_151014_00

kommt. Auf der vorstehenden Darstellung
 ist Ihre Lage. Ich würde mich freuen,
 wenn Sie sich nicht zu Hilfe bei
 Leiden kommen.
 Mit anerkennenden Grüßen
 Ihr
 Leidinge

Bayerische
 St. Hof- und Staatsbibliothek. 9
 München, P. XI. 1822

Sehr verehrter Herr Kollege!
 Ein glücklicher Zufall bringt
 es mit sich, daß heute der vortreffliche
 Kuratorkommissioner für die Hindenburg-
 Kellerei der Universitätsbibliothek
 Leiden, Herr Dr. Richard Schler
 aus Leipzig, hier weilt. Ich würde
 sehr gerne die Gelegenheit nutzen, um Sie
 über Ihre Arbeit, die Sie mir mitteilen
 mögen, Tag zu besuchen, zu
 sprechen.
 Mit freundlichen Grüßen, unter dem
 Namen des

die Bekanntschaft besuchte, begann
 glücklicherweise auch bei der Ein-
 kaufsgeschäft in Leipzig mit
 mir eine Abklärung von dem
 Stande eines beliebigen Kommissions.
 Herr Kuratorkommissioner Dr. Schler
 ist bereit, Ihnen die Druckerei in
 Leipzig näher zu erläutern.
 Sie sind ein sehr lieber Herr. Sie
 kamen vom 13. - 18. d. M. nach
 Leiden in Leipzig. Sie sind
 krank mit mir in Verbindung.
 Mein Auftrag ist: Druckerei
 Geschäft, was mich ein
 Auftragsgeber ist. Ich würde mich
 sehr freuen, wenn Sie die beliebigen
 Geschäftsbücher zeigen, um mit mir
 die ganze Sache weiter besprechen
 zu können.

Die Druckerei trägt die Nummer:
 IV, 28.
 Auf fol. 135° steht bei der Druckerei
 Tag, und auf f. 229° oben eine
 ungenügende Erklärung. Sie sind
 die Druckerei genau zu zeigen: es könnte
 noch mehr davon sein. Ihre Arbeit
 mit dem Druckerei ist ein
 Stück einer beliebigen Kommissions-
 Bekanntschaft, jedoch in der Druck-
 erei bekannt. Die Bekanntschaft, um einen
 „Georgius Uvici de Hall Pala-
 viensis diocesis“ als Notar mit-
 zusetzen, um Sie 1821, nennt
 in dem Tag einen „Nicolaus Pro-
 dam Nicolai de Janowicz pres-
 biter“. Obwohl es ist, daß die
 Druckerei wirklich mit der Kommissions-
 von Janowicz in Verbindung steht

BRIEF 1

[1]

Bayerische Staatsbibliothek

München, 31. X. 1922

Sehr verehrter Herr Kollege!

Auf Ihre Anfrage nach der Handschrift, welche Herr Dr. Babinger hier in den Händen des Herrn Bibliothekars Dr. Hartmann gesehen hat, beehre ich mich Ihnen ergebenst mitzuteilen, daß es sich um eine Pergamenthandschrift mit lateinischen Pretisten handelt, in welcher sich mitten unter lateinischen Texten ein unbekanntes ungarisches Sprachdenkmal aus dem XV. Jhd. gefunden habe.

[2]

Mein erster Gedanke nach der Feststellung, daß ungarischer Text vorlag, war dabei an Sie. Allein ich hatte und habe bisher kein Verfügungsrecht über die Handschrift. Sie ist mit anderen für die vom Krieg wiederherzustellende belgische Universitätsbibliothek Louvain angekauft worden. Als der Kauf feststand, hatte niemand, insbesondere der Händler nicht, der sie verkaufte, eine Ahnung, daß ein ungarischer Text darinstecke. Der Händler hätte dann sicher eine sehr viel höhere Summe dafür verlangt. Und sie wäre den Belgiern gar nicht angeboten worden. Diese

[Ergänzungen am Rand, S.2]

Der Band scheint aus der Gegend von Ganobitz in der Nähe von Marburg a. Drau zu kommen.

[3]

haben sie nur aus paläographischen Gründen angenommen; denn die Pretisten sind in minutiöser Perl-Schrift geschrieben.

Nachdem die Handschrift gekauft war, hatte ich sie zu katalogisieren, und dabei fand ich den ungarischen Text. Ich überlegte hin und her, was zu tun wäre, um den Band nicht nach Belgien wandern zu lassen. Es zeigte sich mir aber kein Ausweg.

Und so mußte der Band ausgeliefert werden und ist zur Zeit auf dem Wege über die Einkaufsgesellschaft für Louvain dorthin. Was die Belgier, die ich bei der Auslieferung auf meinen Fund gebührend aufmerksam gemacht habe, damit

[4]

anfangen werden, weiß ich nicht. Da die Louvainer Bibliothek erst im Rohbau ist, wird es lange dauern, bis die Verwaltung so weit ist, daß die Handschriften benützt werden können. Die Belgier sind sehr eifersüchtig darauf, das Ihnen nun gelieferte Material selbst auszunützen. Man muß sehr vorsichtig an sie herangehen. Ich muß es also Ihnen überlassen, ob Sie bei der Direction de la Restauration de la Bibl. de l' Univ. de Louvain Schritte tun wollen, in den Besitz einer Photographie des Textes zu gelangen. Mit den besten Grüßen Ihr sehr ergebener Leidinger

[Ergänzungen am Rand, S.4]

da meine Katalogisierung sehr rasch erfolgen musste, ist es möglich, daß in dem Band noch

weitere ungarische Texte stecken. Ich habe solche zweiseitig auf einer Seite und außerdem [???] ³⁴ auf einer anderen Seite am Rand festgestellt.

BRIEF 2

[1]

Bayerische Staatsbibliothek

München, 8. XI. 1922

Sehr verehrter Herr Kollege!

Ein glücklicher Zufall bringt es mit sich, daß heute der deutsche Staatskommissar für die Wiederherstellung der Universitätsbibliothek Louvain, Herr Dr. Richard Oehler aus Leipzig, hier ist. Ich nahm [???] die Gelegenheit wahr, mit ihm über Ihren Wunsch, den von mir entdeckten ungarischen Text zu bearbeiten, zu sprechen.

Die Handschriften, unter denen sich

[2]

die betreffende befindet, lagern glücklicherweise noch bei der Einkaufsgesellschaft in Leipzig und warten auf Abholung von dort durch einen belgischen Kommissär.

Herr Staatskommissar Dr. Oehler ist bereit, Ihnen die Handschrift in Leipzig wenigstens vorzulegen. Fahren Sie also hinüber. In den Zeiten [?] vom 13. – 18. d.M. weilt er wieder in Leipzig. Setzen Sie sich direkt mit ihm in Verbindung. Seine Anschrift ist: Deutscher [???] , wo auch sein Amtszimmer ist. Er wird Ihnen auch Näheres über die belgischen [???] digkeiten sagen, und wie Sie die ganze Sache weiter behandeln müssen.

[3]

Die Handschrift trägt die Signatur IV,28. Auf Folie 135 v. findet sich der ungarische Text, auch auf F. 279 r. oben ein ungarischer Eintrag. Sehen Sie aber die Handschrift genau durch: es könnte noch mehr darin stecken. Vom Vorder- und Rückdeckel habe ich zwei Bruchstücke einer lateinischen Pergamenturkunde losgelöst, jedoch in der Handschrift belassen. Die Urkunde , von einem „Georgius Ulrici de Hall Pataviensis diocesis“ als Notar ausgefertigt, vom Jahre 1491, nennt in ihrem Text einen Nicolaus quondam Nocolai de Hanawicz presbiter“. Daraus schließe ich, daß die Handschrift vielleicht aus der Gegend von Hanobitz in Südsteiermark

[4]

Kommt. Doch die weitere Forschung ist Ihre Sache. Ich würde mich freuen, wenn etwas recht Hübsches dabei herauskäme.

Mit ergebensten Grüßen

Ihr Leidinger

---

³⁴ A kérdőjelek a nem olvasható szövegrészekre utalnak.

Brandt, Györgyi

An inside look at the Berlin Gragger Archive's Documents

I was awarded the Kuno von Klebelsberg scholarship with the aim of organizing and exploring the substantial collection of documents, which were overlooked for centuries, kept at the Department of Hungarian Literature and Culture of the Humboldt University. In particular, I planned to carry out the thorough analysis of the documents stored at the Workshop for Hungarian Studies, founded by Róbert Gragger. These materials contain the documents related to the establishment of the first Hungarian Department abroad, moreover, touch on the various steps, through which the institution developed. The materials stored in the staff room of the department in Berlin were initially arranged into fonds (1st-7th), however, no fonds register had been made up to then. The latter, I prepared eventually. Additionally, commemorating the founder and the department's forthcoming centenary I processed the documents of the first fond (those of Róbert Gragger): after I had created a topic-based system, I described the papers - touching on their contents and context - and prepared a bill of materials. My research reports provide a first, thorough look into the documents kept at the department for people interested in the subject.

III. HUNGAROLÓGIA ÉS FINNUGRISZTIKA

Madarász Eszter

A metrika vizsgálatának lehetőségei. Népköltészet a finnugor nyelvekben

Bevezetés

Jelen írásom a metrika vizsgálatának lehetőségeit kívánja feltárni egy manysi népköltészeti példán keresztül. Mivel a manysi a magyar legközelebbi nyelvrokona,¹ a kutatás elengedhetetlen feltétele a kontrasztív szemlélet: a manysi költemény az egyéb finnugor példák mellett elsősorban egy magyar verssel kerül összehasonlításra.

A metrika fogalmát azon nyelvi szabályszerűség adja, melynek két alappillére a hangtani készlet és az ezt keretbe foglaló szintaktikai rendszer. E dolgozatban a *metrika* keretén tehát a különböző szabályszerűségek mentén szegmentálható szöveg nyelvészeti vizsgálatát, valamint magát a költői szöveget értem. Ez az elképzelés a kutatás szempontjából meghatározó szakirodalmakban is megegyezik.

Az itt bemutatott szöveganalízis három részből áll: a szótagok fonémáinak, elsősorban a magánhangzóknak mint szótagképző elemeknek a numerikus vizsgálatából, a szintaktikai összetevők elemzéséből, valamint a különböző szövegpéldák szerkezeteinek összehasonlításából és fordításából.

E dolgozat arra kíván választ adni, hogy lehet-e, és ha igen, hogyan tudjuk alkalmazni a már meglévő vizsgálati módszereket a manysi költészet egy példáján, más finnugor példákkal összevetve. Úgy vélem, a módszerek feltárásával és alkalmazhatóságának tesztelésével közelebb kerülhetünk más kevésbé kutatott (finnugor) nép költészetének megismeréséhez.

Szakirodalmi áttekintés

A kutatás témája a szöveg vizsgálatának bemutatása a manysi költészet példáin keresztül. A népköltészetéről és magáról a versről való gondolkodás egyik legfontosabb alapvetése, hogy a nyelvi kifejezés és annak zenei manifesztációi (pl. hangsúly, metrika, ritmika) összefüggenek, elválaszthatatlanok egymástól,² akárcsak hagyományos kultúrákban az ének és a hozzá kapcsolható szöveg (Austerlitz 1966, 12; Schmidt 1990, 184).

Ezen a ponton kell feltennünk azt a kérdést, hogy mit értünk metrikán, a nyelv fonológiai vizsgálatát milyen más aspektusokkal egészíthetjük ki, ha a költészetet kívánjuk elemezni. A következőkben tehát a kutatás szempontjából meghatározó szakirodalmat fogom bemutatni, amely későbbi elemzéseim alapját képezi.

Robert Austerlitz 1958-ban megjelent *Ob-ugric metrics* c. doktori disszertációjában egy kísérleti módszert alkotott meg, melyben az obi-ugor metrika nyelvészeti analízisét tűzte ki célul. Az obi-ugor manysi és hanti nyelv vizsgálata e kutatásban nem különült el, mivel a két nyelv szerkezete alapvetően ugyanolyan (Austerlitz 1958, 15). Austerlitz a nyelvészeti fogalmakat két szinten tárgyalta: fonetikai és nyelvtani megfeleltetés szerint. E

---

¹ a hanti mellett, mely a manysihoz hasonlóan obi-ugor nyelv.

² ld. Arisztotelész (ford. Sarkady János 2004): *Poétika*, Lazi Könyvkiadó, Szeged.

megkülönböztetés véleménye szerint megfeleltethető a metrikai analízisnek is: kvantitatív analízissel a szótagok fonémáinak (elsősorban a magánhangzóknak) mennyiségét vizsgálhatjuk, míg a kvalitatív elemzés a morfémákra, szóosztályokra, valamint a szintaktikai összetevőkre vonatkozatható. A metrika fogalmán Austerlitz a szabályszerűségek mentén szegmentálható szöveg nyelvészeti vizsgálatát, valamint magát a költői szöveget érti, melynek két alappillére a hangtani készlet és a szintaktikai rendszer (Austerlitz 1958, 15). Ez az elképzelés megfelel Lotz metrikai elméletének is (Lotz 1960, 1972).

Austerlitz azért kiindulási pontja e kutatásnak, mivel ez a kísérleti módszer az első és egyúttal egyedüli olyan kvantitatív kutatást bemutató keret, melynek fókuszát az obi-ugor nyelv, ezen belül a népköltészet metrikai vizsgálata alkotja. Mivel Austerlitz módszerének jelenkori alkalmazhatósága e kutatás kérdése, ezért vélem úgy, hogy támaszkodni lehet és szükséges is az alapvetően nem kurrens szakirodalmi tételekre.

A metrikai analízis mellett a költészet vizsgálatának létezik akusztikai aspektusa is, főként ha olyan népköltészeti példákat vizsgálunk, ahol a szövegekhez dallam is párosul. Ezekben az esetekben a prozodiát és az intonációt is ki kell emelnünk.

Mit értünk prozodián? A prozódia azt vizsgálja, hogy miként lehet a beszédet (és éneket) verssé (költői szöveggé) formálni, hogyan illesszük azt a ritmus formáiba. A manysi prozodiával kapcsolatban Väisänen jegyzi meg először, hogy a különböző dalszövegek nem tükröznek minden esetben szilárd egységességet. Az (ismétlődő) szavak végén a manysi énekesek gyakran töltőszótagokat, értelmetlen szótagokat toldanak be, melyek azonban a lejegyzett szövegekben nem léteznek, így nehéz az énekelt szöveget nyomon követni (Väisänen 1937, 18). Schmidt Éva is hasonló következtetésre jutott az obi-ugor énekversek elemzésénél: „az énekesek tulajdonképpen azt tanulják meg hallásból, hogy a helyi stílushagyományok szerint a dallam hangsúlyainak milyen egybeesése kívánatos a szöveg hangsúlyaival, és hogy ezt milyen töltőelemekkel lehet elérni” (Schmidt 1990, 190).

Az intonáció a prozodiához hasonlóan olyan akusztikai szempontú fonológiai vizsgálatot jelent, amely a szupraszegmentális fonetikai tényezőket a mondat és a megnyilatkozás szintjén kutatja (Ladd 1996). Azonban az intonációs felfogásokban találunk eltérő gondolatokat, például a hangsúly mibenlétének kérdése kapcsán. Ladd intonáció-elméletében a hangsúly nem intonációs kérdés, míg Bolinger (1978) szerint a hangmagasság változásainak feltérképezésében a zárlatoknak és a hangsúlyoknak nagy szerepük van, mivel az intonáció megállapítása nyelvtipológiai kulcskérdés (Dezső 2001). A hangsúly az a szótagtulajdonság, amely prominenssé tesz egy szótagot a másikkal szemben. Bolinger és Dezső elméletéhez kapcsolható Varga (1994) álláspontja is, miszerint a *karakterdallam*³ meghatározása a szórendi tipológia fő kérdése, mivel a főhangsúly az, ami karakterdallamot indít. Ez a finnugor nyelvek esetében (pl. a magyarban és a manysiban) úgy nyilvánul meg, hogy egy szó egy főhangsúllyal rendelkezik általában, mely a szó elején áll. Kutatásom szempontjából tehát a hangsúly elhelyezkedése igen fontos kérdés lesz.

Az itt bemutatott dolgozat elsősorban a metrikai elemzések bemutatását tűzte ki célul. Az alapul vett szakirodalmak, melyek a metrika, prozódia és intonáció kérdéseivel foglalkoznak, azt a célt szolgálták, hogy a későbbiekben elemzendő példák (ld. *Elemzések* c. fejezet) elméleti keretét biztosítsák a metrika szempontjából, valamint hogy felvázolják a jövőbeli perspektívát a kutatás kiegészítésére akusztikai szempontú prozódiai és intonációs vizsgálatok irányába.

³ A *karakterdallam* az a jelentéssel bíró hanglejtésforma, melyben a hangmagasság vagy sztereotip módon változik, vagy magasan szinttartó, vagy az indító szótag hangerőbővletét hordozza (Varga 1994, 492).

Az empirikus kutatás

Az elemzések legfontosabb példáját egy 150 dallamból álló manysi népdalgyűjtésből választottam ki; ezeket Artturi Kannisto 1901 és 1906 között gyűjtötte az Urálban. A választott manysi dallam 1937-ben Armas Otto Väisänen *Wogulische und Ostjakische Melodien c.* kötetében jelent meg kottaátírat formájában. A dal szövege, mely a szöveganalízis alapjául szolgált, a Matti Liimola szerkesztette *Wogulische Volksdichtung I.* kötetében jelent meg.

A manysi szöveg elemzéséhez háromféle adatot használtam: a szöveget és a fordításokat, valamint a hanganyagot, azaz az eredeti fonográffelvétel másolatát. Ez utóbbi a dolgozat számára csak az ellenőrzés miatt volt fontos: vajon ugyanazt a szöveget éneklie az énekes, mint amit a leírt, azaz diktált szövegben olvashatunk? Az akusztikai anyag itt tehát nem a prozódiai és intonációs elemzések bemutatását szolgálja.

Egy olyan dalt választottam ki, melyben mind a háromféle adat megfelelő minőségű volt, a hanganyagot hallgatva az ének egyrészt megegyezett a lejegyzett szöveggel, másrészt a dallamot a kottát követve be tudtam azonosítani, és végül: a szöveg az adott dallamon hangzik el. Ez Väisänen kottagyűjteményében a 27-es számú dal, Liimola szöveggyűjteményében a 67-es számú mese, melynek dalbetéte a 27-es számú dal.

A manysi szöveg mellett további finnugor példákat elemzek: egy magyar verset (Petőfi Sándor: *Ez a világ amilyen nagy...*), valamint egy kamassz találós kérdést, melyhez magyar fordítást is készítettem. E szövegek összevetése és fordítása a metrika vizsgálatának kontrasztív megközelítését szolgálja.

Kutatási kérdések, módszerek

A szakirodalmi áttekintés, valamint az elméleti keret felvázolása után a kutatás fő kérdései tehát a következők: lehetséges-e, és ha igen, hogyan tudjuk alkalmazni a már meglévő vizsgálati módszereket. A módszerek kiválasztását Austerlitz és Lotz kétszintes metrikai elmélete határozta meg, miszerint a szöveg metrikai vizsgálata a hangtani készlet (szótagok) és a szintaktikai rendszer (szöveget alkotó mondatok grammatikai szegmentálása) elemzéséből épül fel.

Ezt kiegészítve a vers-struktúra jellegzetes obi-ugor stilisztikai eszközét is bemutatom, a *paralelizmust*. Ezt azért tartom fontosnak, mivel számos manysi költemény esetében találkozhatunk ezzel a verssor-formával, ahogy azt Austerlitz korpuszának statisztikai elemzéseiben megfigyelhetjük.⁴ Bár Steinitz (1941, 353) úgy fogalmazott, hogy a paralelizmus főként az obi-ugor népköltészet sajátja, Lotz (1972) uráli verselésről szóló tanulmányában ugyancsak egy paralelizmus-jelenséget figyelt meg kamassz találós kérdésekben. A szamojéd nyelvcsalád kamassz ága azóta sajnálatos módon kihalt, ezért nagy jelentőséggel bír, hogy Lotz (1972, 111) elemzésein keresztül fennmaradt e néhány kamassz népköltészeti példa, igazolva az uráli nyelvcsaládra jellemző stíluseszköz, a paralelizmus létét az obi-ugor példák mellett. A találós kérdések közül egyet választottam ki, melynek elemzése és fordítása is bemutatásra kerül a dolgozatban.

A manysi elemzésekben a nyelvtipológiai összefüggések feltárására is kísérletet teszek. A szórendi tipológia úgy nyilvánul meg az SOV szórendű manysi esetében, hogy a mondat a tipológiai alannyal indul, az igével zárul, közte helyezkedik el a tárgy; ez azt jelenti, hogy az intonációs kontúr az alanyról az ige felé esik (Dezső 2001).⁵

⁴ Az Austerlitz által felfedezett másik jellegzetes obi-ugor verssor-típust *teraszos* sornak nevezi.

⁵ Természetesen a tipológia meghatározásánál mondatrészekről beszélünk, az ige eszerint követi az elnevezést. Austerlitz a mondatrészek elnevezésénél az *alany*, *tárgy*, *állítmány* (*predicate*) kifejezéseket alkalmazza (Austerlitz 1958, 19).

Azonban a szórendi tipológia metrikai vetülete a szótagrendszer felvázolása szempontjából is fontos (ld. *Elemzések*). A magyar és a manysi költeményt összevetve egy fontos közös jellegzetességet figyelhetünk meg a szótageloszlás területén.

Elemzések

Az elemzések bemutatásánál elsőként A. O. Väisänen, a dallam lejegyzőjének német fordítását olvashatjuk, hogy mit hallott ő a fonográffelvételből 1937-ben. Ezután következik a saját magyar fordításom a manysi szöveg és a német fordítás alapján. A mese rövid történetét is megadom itt.

A mesebeli gonosz nő dala (betétdal egy meséből)

A gonosz nő ellopja egy másik nő fiát. Egy jószágos vadász meghallja a nő dalát, amint arról énekel: nem is ő a fiú igazi anyja. A gonosz asszony kedveli a fényűző életet, így énekel: „asszony, asszony elloptam a fiad; egyik karom a zsírban, a másik a takarmányban.”⁶ A fiú meghallja az éneket, rájön az igazságra, és megöli a gonosz asszonyt.

A szöveg és fordítások

(Väisänen 1939, 44; Textprobe Nr. 27)

Dem Frauchen, dem Frauchen nahm ich den Sohn weg,

> > > stahl > > > ??

Mein eines Händchen liegt im Fett,

> > > anderes > > > Trocknen (in der Zukost)

(Kannisto – Liimola 1951, 211; Nr. 67)

nékwénal nékwénal pig túlmantasum

nékwénal nékwénal pig álmajasum.

akw(a) pal kátkem wojta huji

akw(a) pal kátkem súrta huji.

Fordítás (Madarász 2015)

Asszony(ka), asszony(ka), elloptam a fiacskádat,

Asszonyka, asszonyka, elragadtam a fiacskádat.

Egyik kezem a zsírban lóg,

A másik a takarmányban lóg.⁷

A különböző agglutináló és flektáló nyelvek metrikái azt mutatják, hogy az egy sorra eső szótagszám a népdalokban 7 és 10 között van, mind közül a leggyakoribb a nyolcas, amely két egyenlő (4 + 4) vagy nem egyenlő (5 + 3; 3 + 5) kolonra oszlik. Egy átlagos sorba négy-öt szó fér bele (Dezső 2001). A következő elemzés tehát a dal sorainak szótageloszlását elemzi.

Szillabikus vázlat: 6 + 5

nékwénal nékwénal | pig túlmantasum (11)

nékwénal nékwénal | pig álmajasum (11)

⁶ A mese egy vadászgazdagságban játszódik: ennivaló zsír és takarmány bőven van, ezzel dicsekszik a nő.

⁷ *lóg* = 'fekszik'

Az első két verssor első szavának megismétlése által a verssor tizenegy szótagos sorra bővül. Azonban ha ismétlés nélkül vizsgáljuk a szótagokat, pontosan nyolc szótagos verssort kapunk.

3 + 5 = 8!

nékwénal | *pig tulmantasum* (8)

Szillabikus vázlat: 4 + 4

akw(a) pal kátkem | *wojta huji* (8)

akw(a) pal kátkem | *súrta huji* (8)

Vizsgáljuk meg a kiválasztott magyar szöveget is! Ez a példa a magyar ütemhangsúlyos verselést mutatja be egy Petőfi-versen keresztül, amely a manysi példa utolsó két sorához hasonlóan nyolc szótagból épül fel az agglutináló nyelvek leggyakoribb metrikai mintája alapján. Az *Ez a világ amilyen nagy...* c. vers a felező versformára példa, mely egy szótagszámláló ütemhangsúlyos forma, két egyenlő szótagszámú sorral. Hegedüs (1978, 72) szerint az „ösi nyolcas” az egyik leggyakoribb versorma a magyar költészetben, de a fenti példa alapján a manysiban is megjelenik.

Felmerül a kérdés, hogy vajon több példát elemezve, más finnugor népek költeményeit megvizsgálva találunk-e még több esetet szimmetrikus „ösi nyolcas” verselésre. Bízom benne, hogy későbbi kutatásaim során választ kapok erre a kérdésre.

A magyar nyelvben a főhangsúly a szó első szótagjára esik ugyan, de a magyaros ütemhangsúlyos verselés esetében a vershangsúly nem mindig esik egybe a szóhangsúllyal. Ennek példája a vers második versszakának utolsó két sorában előforduló „aszimmetria.”

Petőfi Sándor: *Ez a világ amilyen nagy...*(1844)

Szillabikus vázlat: 4 + 4

(1. versszak)

Ez a világ | *amilyen nagy*, 4 + 4

Te, galambom, | *oly kicsiny vagy*; 4 + 4

De ha téged | *birhatnálak*, 4 + 4

A világért | *nem adnálak!* 4 + 4

(2. versszak)

Te vagy a nap | *én az éjjel*, 4 + 4

Teljes teli | *sötétséggel*; 4 + 4

Ha szívünk ö- | *sszeolvadna*, 4 + 4 → *Ha szívünk összeolvadna*

Rám be szép haj- | *nal hasadna!* 4 + 4 → *Rám be szép hajnal hasadna*

A grammatikai szegmentálásról

A metrikai analízis a szöveget alkotó mondatok szegmentálásával kezdődik. A mondathatárokat a ragozott igei (*finite*) alakhoz viszonyítjuk, amely a manysi nyelvben a mondat végén helyezkedik el. Ezen igei alakok alkotják a mondat fő frázisait, az **igei sorokat** (*verbal lines*; vö. Austerlitz 1958, 21). Azok a frázisok, amelyek megelőzik az igei sort, gyakran kisebb, igen hasonló frázisokból épülnek fel (ld. *paralelizmus*), ezek a **nominális sorok**. Az állítmányon kívül az összes mondatrész a nominális sorban helyezkedik el. Az igei és nominális sorok megkülönböztetése az ige és a főnév szófaji megkülönböztetésén alapszik: a főnevek hordozhatják a szám, személy és az eset szuffixumait; az ige a szám, személy és az idő megjelölésének szuffixumait (Austerlitz 1958, 16–17; Austerlitz 1966, 12).

Amikor két frázis azonosan lett összeállítva egy vagy két szó kivételével, ugyanolyan relatív pozícióban elhelyezkedve, párhuzamos struktúrákról, paralelizmusról beszélünk (*parallel lines* – vö. Steinitz 1941; Austerlitz 1958).

A következő három példa a manysi versben megjelenő paralelizmusokat tárja fel, a grammatikailag szegmentált verssorokat, valamint a bennük jelölt eltéréseket és paralelizmusokat, majd e két elemzés után a kamassz találós kérdés fordítását és paralelizmus-vázlatát mutatom be hasonló szempontok szerint.

Paralelizmus-vázlat

$ab - ab'$

$ab - a'b$

Grammatikai szegmentálás és paralelizmus

N (névszói/nominális sor)

1. *nékwénəl nékwénəl | pig (a)*

2. *nékwénəl nékwénəl | pig (a)*

3. *akw(a) pal kátkem | wojta (a)*

4. *akw(a) pal kátkem | súrta (a')*

V (igei sor)

túlmantasum (b)

álmajasum. (b')

huji (b)

huji. (b)

A találós kérdés paralelizmus-vázlata

$a - b$

$a' - b'$

(vö. Lotz 1972, 113)

kuja jilkintə nulam, (a)

altenaj warkam nel'em; (b)

Ki jilkintə nulam, (a')

kymyšej warkam nel'em. (b')

Under the sun I stand

and blow a golden horn,

Under the moon I stand

and blow a silver horn.

A nap alatt állok

(és) megfújom az arany kürtöt

A hold alatt állok

(és) megfújom az ezüst kürtöt.⁸

Összegzés

E dolgozat során kísérletet tettem metrikai elemzési módszerek bemutatására és szintetizálására, valamint e módszerek alkalmazhatóságának tesztelésére és kiegészítésére egy manysi népköltészeti példán, egy magyar versen, valamint egy kamassz találós kérdéson keresztül.

Újabb kutatási perspektívaként a manysi prozodiát, intonációs kontúrt kívánom megvizsgálni dallamokkal összevetve, élőnyelvi konzultáns közreműködésével. Célom továbbá más kevésbé kutatott (finnugor) nép költészetének tanulmányozása is, amellyel – úgy vélem – nemcsak a magyar mint finnugor nép költészetének megismeréséhez kerülhetünk közelebb, hanem más népek költészeti hagyományainak feltérképezéséhez is.

⁸ A találós kérdés megfejtése: 'vadlúd' vagy 'daru'

Irodalom

- Austerlitz, Robert 1958. *Ob-Ugric Metrics*. Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki.
- Austerlitz, Robert 1966. Szöveg és dallam a vogul dalokban. In: Hajdú Péter (szerk.) 1975. *A vízi-madarak népe – Tanulmányok a finnugor rokon népek élete és műveltsége köréből*. Európa Kiadó, Budapest. 9–33.
- Bolinger, Dwight 1978. Intonation accross languages. In: Joseph H. Greenberg (ed.) *Universals of Human Languages*. Vol 2. *Phonology*. Stanford University Press, Stanford. 491–524.
- Dezső László 2001. Nyelvi és metrikai típusok a régi magyar népdal verselésének és dallamának jellemzésében. *Magyar Nyelvőr*, 2001/2. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1252/125208.htm> (letöltve: 2015. 10. 04.)
- Ferencz Győző (szerk.) 1995. *Petőfi Sándor – Válogatott versek*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Hegedüs Géza 1978. *A költői mesterség*. Móra Könyvkiadó, Budapest.
- Kannisto, Artturi – Liimola, Matti (Hrsg.) 1951. *Wogulische Volksdichtung*. I. Texte Mythischen Inhalts. MSFOu 101. Helsinki.
- Ladd, D. Robert 1996. *Intonational Phonology*. Cambridge University Press, Cambridge University Press, Cambridge.
- Lotz, John 1960. Metric typology. In: Thomas A. Sebeok (ed.) *Style in Language*. The Technology Press of MIT, Cambridge, Mass. / John Wileyk Sons, New York–London. 135–48.
- Lotz, John 1972. Uralic. In: Wimsatt, William K. (ed.) 1972. *Versification: Major language types*. New York University Press, New York. 100–121.
- Schmidt Éva 1990. Az osztják metrika másik oldaláról. *Nyelvtudományi Közlemények* (1990/91) 1–2: 184–190.
- Steinitz, Wolfgang 1941. A vogul és az osztják népköltészetéről. In: Hajdú Péter (szerk.) 1975. *A vízi-madarak népe – Tanulmányok a finnugor rokon népek élete és műveltsége köréből*. Európa Kiadó, Budapest. 353–369.
- Varga László 1994. A hanglejtés. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan*, 2. kötet. *Fonológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 468–549.
- Väisänen, Armas Otto – Kannisto, Artturi – Karjalainen, K. F. (Hg.: Väisänen, Armas Otto) 1937. *Wogulische und Ostjaksische Melodien*. Mémoires de le Société Finno-Ougrienne LXXIII. 378 1. Helsinki.
- Väisänen, Armas Otto 1939. *Untersuchungen über die Ob-Ugrischen Melodien*, Suomalais-Ungarilainen Seura, Helsinki.

Madarász, Eszter

Approaches to metric analysis.

Folk-poetry in Finno-Ugric languages

The aim of this paper is to present an analysis of the metrics of Mansi folk poetry. Mansi is Hungarian's closest language relative therefore contrastive approach is an indispensable condition for the research: the Mansi text – among Finno-Ugric examples will be primarily compared to a Hungarian poem.

The subject of metrics is based on linguistic regularity which has two major constituents: phonetic material within a certain syntactic frame. In this research I consider metrics as the linguistic analysis of texts which can be segmented along particular regularities. By this definition the poetic text is in the scope of metrics.

The presented text analysis includes three sections: 1. the numerical examination of the phonological constituents in the syllables 2. analysis of the syntactic components 3. translation and comparison of the structure of the examined texts.

This paper's purpose is to answer the following questions: is it possible to apply the existing methods for Mansi folk poetry comparing with other Finno-Ugric examples, and if so how can we accomplish it. I believe that by exploring these methods, we can get acquainted with other less studied (Finno-Ugric) people's folk-poetry.

A kisebb finnugor népek és a magyar nyelv nyelvjárásainak helyzetéről napjainkban

Eltűnőben a horizonton

„A nyelvek eltűnése jelentős mértékben a globalizációnak és a soknemzetiségű államokban megfigyelhető asszimilációs törekvéseknek köszönhető. Keserű tapasztalat, hogy mintegy fél évezreddel ezelőtt a nyelvek száma a jelenleginek kétszerese lehetett, azaz a nyelvek fele politikai-gazdasági törekvéseknek esett áldozatul (lásd a világ felfedezése, gyarmatosítás).” (Pusztay 2011, 1164)

A „politikai-gazdasági törekvések” kedvezőtlen hatásai a kisebb finnugor népek nyelvhasználatára is rányomják bélyegüket. Emellett az önálló államisággal rendelkező finn és észti nyelvekben (különösen a dialektusokban) is találkozhatunk olyan folyamatokkal, amelyek az aránylag homogénnek tekinthető nyelvi állapot változásaihoz vezetnek. Salminen szerint (2001) a korai időszak természetes nyelveiben is – ha feltételezhetünk egy „proto-nyelvet” (*proto-language*) – a változás, a differenciálódás nyelvjárási különbségekhez, egy ún. dinamikus nyelvjárási kontinuumhoz (*dynamic dialect continuum*) vezethetett, amelyben az átmeneti nyelvjárások között egy fő nyelvjárás vette át a vezető szerepet. Mindez – szükséges, de nem elégséges feltételként – elősegíthette a nyelvi felbomlást¹. Napjainkban is zajlanak a szemünk előtt olyan heterogenizációs folyamatok a finnugor nyelvekben, amelyek az egyes nyelvek nyelvjárásainak eltávolodásához, az önálló nyelvi státusz eléréséhez szükséges törekvésekhez, az egységes irodalmi nyelv kialakításának nehézségeihez vezetnek.

A tanulmány először a kisebb finnugor nyelvek, nyelvjárások helyzetét mutatja be, majd ebben a rokonnyelvi keretben a magyar dialektusok státuszához, a hozzájuk kötődő attitűdökhöz nyújt adalékokat.

A legutolsó oroszországi népszámlálás szerint (2010) a finnugor (uráli) népek lélekszáma egyértelműen csökkent az elmúlt évtizedekhez képest.² A drasztikus népességcsökkenésről, illetve az Oroszországban élő finnugor népek kedvezőtlen helyzetéről már többen is beszámoltak (vö. Maticsák 2011, 2014; Pusztay 2005, 2006, 2012). Az egyes kisebb népek korfái a fiatalabb generáció hiányát mutatják, kedvezőtlen a születések és halálozások aránya, illetve nagymértékben számolni kell az asszimiláció okozta veszteséggel is (Lallukka 2010). Az asszimiláció legnagyobb mértékben a városi lakosságot érinti.

Az Orosz Föderáció területén található finnugor tagköztársaságokban (kivételesen a Karjalai Köztársaságban) a nyelvek regionális államnyelvi státusszal rendelkeznek, azaz az oroszral egyenértékűek. Az 1990-es és 2000-es években született nyelv- és oktatási törvényekben foglaltak azonban a való életben nem érvényesülnek (vö. Zamyatin 2012; Varga 2015). A törvények és a sok esetben hivatalos nyelvi státusz ellenére a finnugor nyelvek használata rendkívül korlátozott: nincs valódi anyanyelvi nyelvhasználat és -oktatás, több szak- és tankönyvre lenne szükség anyanyelven. Nagy probléma, hogy az anyanyelv mindössze néhány filológiai tanszéken létezik a felsőoktatásban (Saarinen 2010, 41). A regionális államnyelvi

¹ <http://www.helsinki.fi/~tasalmin/tvarminne.html>

² http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/portret-russia.pdf

státusszal nem rendelkező kisebb finnugor nyelvek (hanti, manysi, izsór, vepsze stb.) sorsa pedig még kilátástalanabb (Pusztay 2012).

2003-ban Oroszország elkészítette új oktatási-képzési sztenderdjét, amely szerint az órákon a nemzeti-regionális komponens (a nyelv, a történelem, a földrajz és a régió kultúrájának tanítása) csupán 10–12% lehet (Varga 2015). Az oktatásban erőteljes szubmerziós folyamat érvényesül, amelyben a finnugor anyanyelvű beszélő egynyelvű orosz ajkúvá válik (Lallukka 1990; Koch 2005).

A kevés anyanyelvi beszélővel rendelkező finnugor nyelvek esetében a szótárkiadás veszteséges üzlet. Ennek ellenére számos szép példát mutat fel a kisebb balti finn nyelvek, a számi nyelv, az észti vagy a finn nyelv lexikográfiája (Maticsák–Tóth et al. 2014).

Habár a nyelvapolásban számos helyi intézet játszik fontos szerepet (pl. az Észti Nyelvi Intézet, a Karjalai Nyelvi Egyesület, a Mari Köztársaság kormányának nyelvi bizottsága), egyetlen intézmény helyett több intézet összefogására, tudományos vitájára lenne szükség.

Az intézményi együttműködés mellett az egyik legsürgetőbb feladat az anyanyelvi terminológia megteremtése (Maticsák 2011; Pusztay 2005, 2006). Már az 1970-es években a szakszavak 70–80%-a az oroszról származott (Lewis 1998, 217).

Szükség van a technológiai bázis, online felületek fejlesztésére is; szerencsére számos követendő, finnugor nyelvű oldal elérhető már az interneten – erről (mint a revitalizáció fontos eleméről) később még lesz szó.

Nyelvjárási körkép

A Mordvin Köztársaságban a 2010-es oroszországi népszámlálás szerint közel 750 000 mordvin él, akik a teljes lakosság 32,5%-át teszik ki. Területileg ők a legszétziláltabb oroszországi finnugor kisebbség. A hivatalos nyelvi státusszal rendelkező mordvin nyelv két fő nyelvjárása közül az erzát közel kétharmad annyian beszélik, mint a moksát. A státuszviták már évtizedek óta folynak a két tájnyelvről: az oroszországi finnugrisztika már régóta két külön nyelvről beszél, aminek elsősorban ideológiai és politikai okai vannak. A két dialektus a 13. századra különült egy egymástól – a folyamat két külön irodalmi nyelv születését tette lehetővé, de a nemzetközi szakirodalom a mordvinnal mint egységes nyelvvel számol (vö. Keresztes 2001; Maticsák 2012).

Az udmurtok a második legnagyobb számú finnugor nemzetiség, kb. 552 000 udmurt lakik az Udmurt Köztársaság területén. A 2010-es népszámlálás szerint 58,7% használja is az anyanyelvét, amely 2001 óta az orosz mellett hivatalos nyelv. Az udmurt nyelv három nagyobb nyelvjárási régióra tagolódik: északi, középső és déli, amelyek kisebb csoportokra és azokon belül egyes nyelvjárásokra ágaznak (Shirobokova 2008). Habár a régiók és csoportok között nyelvi (elsősorban fonetikai) különbség tapasztalható, „a különbségek nem akkorák, hogy a kölcsönös megértést akadályoznák” (Salánki 2007, 52). 396 térképlappal elkészült az Udmurt nyelvjárási atlasz, amelynek anyagát udmurt egyetemisták gyűjtötték Kelmakov irányításával. Az anyagot Fejes László digitalizálta (Csúcs–Fejes 2009).

A komik száma a komi-permjákokkal együtt kb. 320 000 főre tehető. Pusztay már 2005-ben arról írt, hogy az Orosz Föderáció közigazgatási rendszerének „tervezett átalakítása (...) gyökeresen megváltoztatja a kis, őslakos finnugor és szamojéd népek életfeltételeit” (Pusztay 2005). Ez az átalakítás a Komi-Permjak Autonóm Körzet Perm megyével történő egyesítésével el is kezdődött. Ezzel a lépéssel a finnugor népcsoport elveszítette többségi szerepét a térségben. A szakirodalom nem egységes a komi nyelvjárások felosztását illetően, de a legtöbbször hangoztatott nézet szerint náluk is három fő dialektus különíthető el: a komi-zürjének, a komi-permjákok és a keleti (jazvai) komik csoportjai (vö. Nagy-Rébék–Szentgyörgyi 2014; Lytkin–Majtinskaja 1966).

A Mari Köztársaságban 1995 óta hivatalos nyelv a mari, amely 3 nyelvjárásra bomlik: az erős különbségeket felmutató mezei, hegyi és keleti marira. A köztársaságban összesen 50 nemzetiség él, de a marik száma (547 000 fő) 1959 óta gyakorlatilag nem változott (Kuznetsova–Pusztay 2005, 140). A 2010-es népszámlálás is hasonló számú mari népességet mutat (Vígh-Szabó 2014, 186).

A Hanti-manysi Autonóm Körzetben a hantik száma a 2010-es adatok alapján csupán 1,2%-a az össznépségnek (31 000 fő), a manysik csupán 0,7%-ot (12 000 fő), míg az oroszok 66%-ot alkotnak. Ez a kedvezőtlen arány az olaj- és gázmezők kiváltotta nagyarányú betelepülési hullám miatt jött létre (Pusztay 2006, 14). A három nagy hanti nyelvjárás csoport (északi, déli, keleti és ezek nyelvjárás csoportjai) között nagy nyelvi eltérések nincsenek (a kutatások elsősorban morfológiai divergenciát mutatnak ki), ám a 20. századi állapotokhoz képest Sipos a nyelvjárás jellemzők keveredésére hívja fel a figyelmet (Sipos 2013, 251). A keveredések okai elsősorban a nagyobb presztízsű dialektus választásában vagy a huzamosabb ideig beszélt tájnyelvben keresendők (Sipos 2013, 251). A kevés számú anyanyelvi beszélővel rendelkező közösségekben sokszor egy ének- vagy mesemondó halála is az adott nyelvjárás eltűnéséhez vezetett már Munkácsi Bernát gyűjtőútjai idején a 19. század végén (Sipőcz 2011, 276).

A számi nyelv erős tagoltságot mutat nyelvjárásaiban: inari, kildini, luulei, északi, pite, kemi, skolt, déli, teri és umei számi dialektusokkal számolnak a szakirodalomban. A kb. 24 000 beszélőt számláló közösség Finnország, Norvégia, Svédország és Oroszország északi területein él. Habár sok esetben egy népnek tekinthetők, az egységes irodalmi nyelv nem alakult ki. Norvégiában, Svédországban a számi elismert kisebbségi nyelv hivatalos státusszal. Finnországban a lappok nyelvi jogait külön törvény szabályozza, az északi számi, a skolt számi és az inari számi hivatalosan elismert nyelvjárások. Oroszországban számuk kb. 1700 főre tehető (2010), nyelvük nem hivatalos.

A finn kormányzás a karjalai nyelvet 2009-ben hivatalos kisebbségi nyelvvé nyilvánította, és a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája 7. cikkelye értelmében kulturális, oktatási és kutatási területeken is támogatja (Laihonen 2009, 130). A karjalai nyelv védelmére 1995-ben Jooensuu-ban alakult meg a Karjalai Nyelvi Egyesület, amelynek a nyelv megőrzése, ápolása és a nyelvi tanácsadás mellett fontos célja a kutatások előmozdítása, publikációk, kiadványok megjelentetése, kulturális és szabadidős események szervezése (Vígh-Szabó 2014, 8). A karjalai nyelv használata is drasztikusan csökkent az elmúlt évtizedben: 2002-ben közel 94 ezren vallották magukat anyanyelvi beszélőnek, ez a szám 2010-re majdnem 60 ezerre csökkent³. A nyelv státusza változatos képet mutat. Az Orosz Föderáció területén található Karjalai Köztársaságban mint kisebbségi nyelv hivatalos státusszal rendelkezik; Finnországban szintén kisebbségi hivatalos nyelv; az oroszországi Tver megyében szintén hivatalos nyelv, és elviekben a terület kulturális autonómiája révén használati köre *de jure* széles, *de facto* a mindössze 1%-nyi karélnak esélye sincs anyanyelvének megőrzésére.

A lív és a vót nyelv beszélőinek száma drasztikusan csökkent, e nyelvek kihalása vagy életben maradása még ebben az évtizedben eldőlhet.

A finn nyelv esetében is megosztottság tapasztalható: egyrészt több sztenderdről beszélhetünk, másrészt a kodifikált sztenderden belül több variáns is elfogadott (Laihonen 2010, 211). Az *arkipuhe* elnevezés, amely hétköznapi beszélt nyelvet jelent, egy átfogó terminus arra a jelenségre, amikor a finn nyelvjárások elemei a köznyelvben is felbukkannak, köznyelvi funkciókat öltenek. A magyar dialektológiai szakirodalomban egyre gyakrabban felbukkanó *regionális köznyelviség* hasonló fogalmat takar (Kiss 2001). A finnországi intralingvális sokszínűsége túl szólnunk kell még két határon túli nyelvváltozatról, amelyek a szakirodalomban hol mint a finn nyelvjárásai, hol pedig mint önálló nyelvek jelennek meg: ez a *kven* és a *meänkieli*.

³ https://phaidra.univie.ac.at/detail_object/o:314612

A kvenek etnikai és nyelvi kisebbség Észak-Norvégiában. Egyes források 10–15 ezer, mások 1500–2000 (2013-as adat) aktív nyelvhasználóról szólnak. A Norvégiai Kvenek Szövetségének kezdeményezésére 2005-ben a kven nyelvet önálló nyelvvé nyilvánították. Norvégia északi területein a finn mellett második idegen nyelvként választható az oktatásban. A *Ruijan Kaiku* online folyóirat pedig három nyelven érhető el: a norvég mellett finn és kven nyelven is⁴.

A meänkieli (más néven Tornio-völgyi finn Észak-Svédországban) szintén harcol az önálló nyelvi státusz eléréseért. A nyelv revitalizációját szépen mutatja az a tény, hogy az Umeå Egyetem távoktatásban tartott, 25–34 éveseknek meghirdetett nyelvoktatási kurzusára 2012-ben 29 fő, 2015-ben 152 fő jelentkezett⁵.

Amíg a kven és a meänkieli nyelvekért vívott státuszharcol Finnország határain túlmutató folyamatok, addig Észtország belsejében a *seto* és a *võro* nyelvjárás igyekszik az önállóvá válás elérésére (Meiorg 2012). A nyelvváltozatokhoz kötődő erős identitástudat (és elkülönülési szándék) Dél-Észtországban kiegészül egy mélyen, a történelemben gyökerező területi meghatározottsággal és a setok esetében egy másfajta felekezeti (ortodox) hovatartozással. Mivel az észti kormány hatalmas összegeket fektet a dialektusok védelmébe, az önállóvá válást egyik nyelvjárás esetében sem hagyta jóvá.

Fejlesztések a horizonton

Ha csak a korpusztervezés területeit nézzük, Cooper (1989, 125) felosztását követve a következő tartományokat különböztethetjük meg: 1. az írott nyelv alakítása (*graphization*); 2. a nyelvváltozatok közötti válogatás, kodifikációs folyamatok (*standardization*); 3. a nyelv szókincsének bővítése (*modernization*); 4. valamint a nyelv használati köreinek szélesítése és bővítése (*renovation*). E két utóbbi terület a finnugor nyelvek nyelvtervezési folyamatainak legérzékenyebb pontja: miképpen lehet az anyanyelvi szóállományt gyarapítani, illetve milyen lépések szükségesek ahhoz, hogy az adott finnugor nyelv ne csak a család, kisebb nyelvi közösségek szintjén lássa el funkcióit, hanem a kultúra, az oktatás és a tudomány tartományaiban is működni tudjon.

Mivel számos esetben éppen az online csatornák mutatnak szép példákat a nyelvhasználati körök megváltozására és gazdagítására, a cooperi korpusztervezés négy pontja egy ötödik elemmel, az *online kommunikációval* bővült (Vígh-Szabó 2014). A vizsgálat rámutatott arra, hogy az interneten található gazdag adatállomány, nyelvhasználat segíthet a nyelvi ismeretterjesztésben, a korpuszok (szóanyagok) összeállításában, a terminológiai változások nyomon követésében és nem utolsósorban a kodifikációs, sztenderdizációs folyamatok megvalósításában (vö. Szabó Mihály 2007). Az interneten találkozhatunk helyesírási és nyelvi tanácsadással (névadás, terminológia), egy- és többnyelvű online szótárakkal, nyelviskolákkal, rádiócsatornákkal, folyóiratgyűjteményekkel (vö. Vígh-Szabó 2014).

A nyelv átörökítésének grafikai megjelenítésére Pasanen tett kísérletet (2010: 61). A V betű bal szára (A) azokat a népeket mutatja, amelyeknél az átörökítés folytonosan megy végbe. Felül, a legkiegyensúlyozottabb helyzetben az északi lappok, a moksák, a mezei cseremiszek és az udmurtok vannak. Őket követik az erzák, a komi-permjákok, a komik és a tundrai nyenyeczek, majd a hegyi marik, luulei lappok, északi hantik és erdei nyenyeczek. A võroiak, a meänkieli beszélői, a kvenek, a keleti hantik, az északi szölkupok, a vepszék, a szetok, az északi manysik és nganaszanok átörökítési stratégiái már kevésbé látványosak és hangsúlyosak⁶. A kildini lapp és a lúd nyelvi hagyományozódása a V alsó részéhez közelít (B), ahol azok a nyelvek helyezkednek el, amelyekben a nyelv átörökítése megszakadt (turja, akkala, umei és pitei lapp, vót, inkeri, lív, jazvai komi, keleti manysi, enyec, közép- és déli szölkup). A V jobb

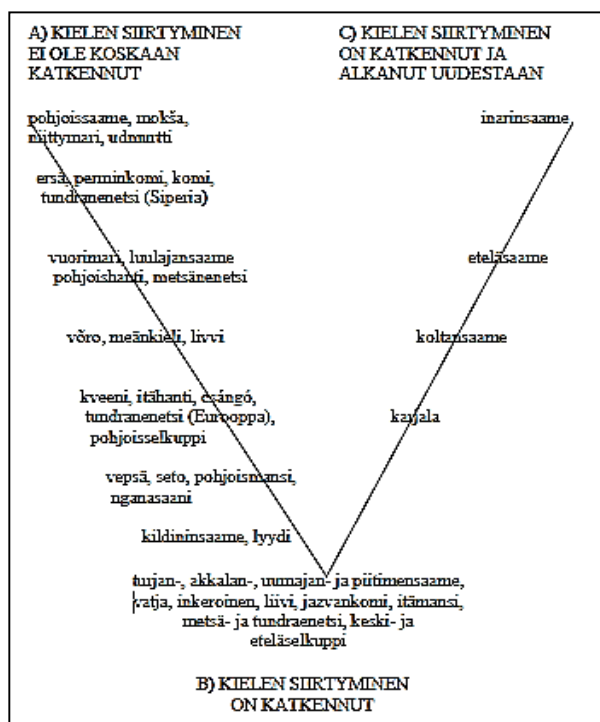
⁴ <http://kvener.no/kven-language-and-culture-english/>

⁵ <http://www.nsd.se/nyheter/rekordintresse-for-meankieli-9446363.aspx>

⁶ Az ábra a 2008-as helyzetet mutatja.

ágán (C) található nyelvekben működik a revitalizáció: a nyelv felélesztésének új szakasza kezdődött inari és déli lappoknál, a koltai lappoknál és a karjalaiaknál.

1. ábra: Finnugor nyelvek és nyelvjárások revitalizációja

Átalakulóban a magyar horizonton

A kisebb finnugor nyelvekre ható globalizációs folyamatok a (magyarországi) magyar nyelvjárások státuszában és használatában is változásokhoz vezettek. A korábbi nyelvjárású egyesnyelvűséggel szemben ma már a regiolektus valamely fokozatát (Kiss 2013) és a köznyelvet egyaránt birtokoló kettősnyelvűség formájában találkozhatunk dialektális jelenségekkel. A korábban helyhez kötöttebben élő, homogénabb közösségek ma már vegyesebb képet mutatnak, a mobilizált és a nagyvárosokat könnyebben elérő életmód, valamint a tértől és időtől függetlenül a standardot közvetítő tömegkommunikáció elterjedése révén kialakult a regionális köznyelviség köztes sávja.

Az azonnyelvi változatok közötti egymásra hatásnak a következményeként létrejött kontaktusváltozat területi sajátosságokat mutat, noha a beszélők érzékelésében köznyelvi szerepet tölt be (Kiss 2001). A standardhoz való tömeges közeledés folyamata a kiegyenlítődés irányába mutat, s megerősíti azt az általános nézetet, miszerint a dialektusok eltűnőben, kihálófélben vannak, hiszen csupán az idősödő, falusi közösségek – egy mulandó korszak – tanúi használják. S ne feledkezzünk el a nyelvjárású beszédhez társított, elsősorban az alacsony iskolázottságra vonatkozó értékítéletekről sem, amelynek tudatában a beszélők, különösen formális színtereken, kerülni próbálják anyanyelvjárásukat, Labov (1966) audiomonitoros elmélete értelmében pedig minél jobban figyel valaki a beszédére, annál inkább közelít is a köznyelvhez. Mindez pedig valóban a nyelvjárások visszaszorulásának látszatát keltheti.

Azonban Kiss Jenő figyelmeztet arra, hogy a regionális köznyelviség jelentkezése nemcsak úgy értelmezhető, hogy „a köznyelv kiterjesztette fennhatóságát a regionalitás irányába, hanem úgy is, hogy itt hatolt be a regionalitás a köznyelvbe” (Kiss 2013, 84), továbbá, hogy – azzal együtt, hogy a bázisnyelvjárások szociopragmatikai és strukturális visszaszorulásának lehetünk szem- és fültanúi – az utóbbi évtized vizsgálatai tendenciaként számolnak be a regionális köznyelviség továbbéléséről, sőt kiterjeszkedéséről (uő., 87). Vagyis a XX. század második

felében megjósolható diglossziátlanodás (a köznyelvben való nyelvi egységesülés) korántsem következett be.

Ennek okait természetesen társadalmi keretben gondolkodva érthetjük meg. Nyíri Kristóf filozófus az új évezred bizonytalanságaira adott válaszként a megőrzés funkcionális elméletét vázolja fel (más szóval a funkcionális konzervativizmust), amely jelen világunk virtualitásaival szemben olyan stabilitásokra fektet hangsúlyt, mint a nem változó (nyomtatott) dokumentumok, a „face-to-face” kapcsolatok, és a helyi közösségek valóságos interakciója (vö. Nyíri 2006). Ilyen stabilitásként, ilyen helyi értéként utalhatunk a nyelv területi változataira is, amely biztos viszonyítási és elindulási pontként szolgálhat sokak számára – Nyíri szavaival élve – az „illékonyságok” világában. A regiolektusban örökítődnek át a nyelvjárások sajátos funkciói (a kognitív, kommunikációs, kultúrahordozó, társadalmi, és esztétikai szerepkörökön túl), mint a nyelvi otthonosságérzet, a speciális stílushatás elérése és a szűkebb közösségi identitás kifejezése. Ennek igénye pedig éppen az egyre globalizálódó és mobilizálódó világra adott válaszként is megjelenhetett.

Közoktatási körkép

Ennek ellenére máig jellemző a beszélőközösség hozzáállására, hogy egyetlen magyar nyelvben gondolkodik, következésképpen az egyedülként helyesnek gondolt formától való eltérést helytelennek tartja. Noha a szociolingvisztikai szemlélet az utóbbi évtizedben a közoktatásban is megjelent (vö. Antalné 2003), hatását egyelőre nem minden téren érzékelteti. A jelenlegi középszintű írásbeli magyar nyelv és irodalom érettségi vizsga központi javítókulcsa például egyenesen kevesebb pontot engedélyez adni „a köznyelvtől eltérő nyelvhasználat”-ért (l. az Oktatási Hivatal honlapján: http://dload.oktatas.educatio.hu/erettsegi/feladatok_2015tavasz_kozep/k_magyir_15maj_ut.pdf, 11. lap. Utolsó megtekintés: 2015. szeptember 5.). A hibásnak gondolt nyelvhasználati forma gyakran regionális sajátosság, kijavítása, kigúnyolása rövid úton az anyanyelv szégyelléséhez vezethet, amelynek további nyelvi, társadalmi és lélektani következményeivel számolnunk kell. Nem hibáztathatók azonban a pedagógusok a nyelvjárásokhoz mint legfeljebb ápolandó hagyományhoz, s nem mint a mindennapi nyelvhasználat részéhez vagy akár alapjához mutatott és közvetített hozzáállásukért. Richard Hudson szavai jelentős mértékben vonatkoztathatók hazánk közoktatására is: „Az Egyesült Királyságban legalábbis a legtöbb tanár nagyon keveset tanult saját tanulmányai során a nyelvről, akár az iskolában, akár az egyetemen, így valószerűtlennek tűnik elvárni tőlük nyelvészeti ismeretek tanítását a tanteremben. Hogyan taníthatnának egy olyan tantárgyat, amit nem tudnak?”⁷ (Hudson 2004, l. n., fordítás tőlem – P. A.).

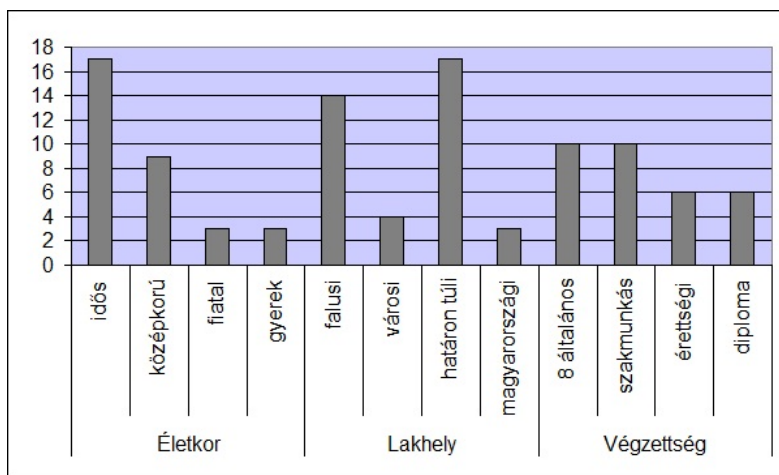
Az utóbbi néhány évben végzett felmérésekből kiderül, hogy 130 megkérdezett magyar szakos hallgatóból önbevallása szerint egyharmadának (35%) nem vagy nem rendszeresen volt nyelvtanórája, felének (55%) nem voltak érdekesek az órák, 80%-uk pedig nehéznek találta őket (Kiss 2010). 1000 megkérdezett Kárpát-medencei magyar szakos hallgató 85%-a gondolta úgy, hogy nincs nyelvjárási háttere (Kiss 2009). Magyar szakos tanulmányaikat végezve kétharmaduk anélkül teljesítette a dialektológia kurzust, hogy nem járt nyelvjárásgyűjtésen, magát az órát gyengének írták le, s csupán töredékük hallott nyelvjárási sajátosságokról leíró nyelvészeti, fonetika vagy irodalomtörténet órán (uo.). A leendő pedagógusok módszertani képzése során nem áll rendelkezésre egységes, kidolgozott elméleti háttér, gyakorlatokat pedig különböző tanulmányokban érhetnek el (l. pl. Parapatics 2011, 2015a). A magyar szakos tanárjelöltek, illetve a középiskolás tanulók nyelvjárástani ismereteinek nagyfokú

⁷ Az eredetiben: „In the UK at least, most teachers learned very little about language during their own education, either at school or at university, so it seems unrealistic to suggest that they should be teaching (and doing) linguistics in the classroom. How can they teach a subject that they don't know?”

hiányosságaira utalnak már az ezzel foglalkozó tanulmányok címei is: Csehországtól Szibériáig. Avagy mennyit tudnak az egyetemi hallgatók a csángókról (Fodor 2003), illetve A székesfehérvári székelyek és a szlavóniai csángók – avagy mit tudnak a középiskolások a nyelvjárásokról (Strelí 2007). Strelí Zita egy másik tanulmánya (2009) arra is felhívja a figyelmet, milyen félrevezető, téves ismereteket sajátíthatók el középiskolai tankönyvekből. Követendő példával jár elől viszont a szombathelyi magyar nyelvi tanszék, amely „küldetésének érzi, hogy segítse a sajátos oktatási–képzési feladatokra hivatott vidéki pedagógust, az adott régióban dolgozó bölcész szakembert a történetileg változó, területileg, társadalmilag mozgó nyelvhasználat szövevényei közti eligazodásban, a nemzeti kulturális örökség, az anyanyelv biztos ismeretét igénylő munkakörök betöltésében, ezzel együtt nemcsak a nemzeti, hanem az egyetemes emberi kultúra ügyének szolgálatában is” (Molnár megj. a., l. n.).

Lássunk néhány gondolatot dunántúli pedagógusoktól, milyen hozzáállással és ismeretekkel viszonyulnak tehát a nyelvjárások témaköréhez: „Megnézzük a térképen a főbb nyelvjárás régiókat, majd kiemelünk néhány jellegzetes, érdekes hangtani, szókincsbeli példát. Többre sajnos nincs idő.” „Nem tanítok jelenleg 8.-ban. Úgy emlékszem, ezen az évfolyamon téma a nyelvjárás”. „Szépnek tartom a tájszólást, egyben érdekesnek is. Kincsnek tekintem, melyre vigyázni kell, őrizni azt.” „Semmiképp sem csúnya, inkább csak szokatlan a köznyelvet beszélők számára. Saját nyelvi környezetben nem javítanám, hiszen hagyományörző szerepe van.” „Csak akkor szükséges javítani, ha nagyon régies nyelven beszél a kisgyerek, de hangok keverése esetén nem.” „Köznyelvi szöveggörnyezetben egy-egy tájszó használata ízessé, egyedivé teheti mondandónkat. A mérték a fontos.”

A sztereotípiákat követő ismereteiket pedig a következő ábra szemlélteti:

2. ábra: A megkérdezett pedagógusok sztereotípiái a nyelvjárású beszélőről (n = 20)

Ennek fényében érthető, hogy az idős, falusi, határon túli és alacsony iskolázottságú beszélőknek tulajdonított nyelvváltozatot a megkérdezettek többsége nem köti fiatal diákjai nyelvhasználatához, s ha mégis olyat hall tőlük, azt javítani fogja, feltehetően elfogadható magyarázat nélkül.

Regionalizmusok és „ezek a mai fiatalok”

A húsz pedagógus adatközlőből csupán három érkezel diákjain tájszólást: „Mivel kisvárosban élünk egy jellegzetes tájnyelvi vidéken, szinte minden diákon érezhető a hatás. Van, akinél csak szókincsben, néhányuknál a hangképzésben is”; „folyamatos a tájszólás »jelenléte« az iskolában”; „nem csodabogárnak tekintjük”; „ez sokkal előbb,

mindennapjainkban jelen lévő”. Természetesen nehéz meglátni nyelvjárási jelenségeket azok ismeretének hiányában, a tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a XXI. századi globalizált világban újraértelmezett regiolektus számos vidéki tanuló nyelvhasználatát jellemzi. Közel egy évtizede tartó részt vevő megfigyeléses vizsgálatra alapozva az alábbi közép-dunántúli hang- és alaktani sajátosságok figyelhetők meg mai gimnazisták beszédén is (Juhász 2001 alapján): a kakuminális vagy postalveoláris *t*,⁸ a nyílt *ä* (*Väsziprém*), a zárt *á* (*három*) az *ā* és *ē* ejtése az *r* nyújtó hatása révén (*āra*, *ēre*), a felső nyelvállású magánhangzók rövidülése (*tulságosan*), rövidülés intervokális nyújtással (*melegítő*). Az *l* kiesése és nyújtó hatása E/2. felszólító módban jellemzően megjelenik (*etté*, *egyé* stb.) és néhány további esetben is (*föl* > *fő*, *bót* ’bolt’), a köznyelvi *e* ~ *ö* váltakozást mutató alakok közül általában a labiális jellemző, gyakran írásban is (főlöleges, egy esetben: *köll* ’kell’), és viszonylag gyakran labializálódik az *i* a (*ki*)fizet ’(ki)fizet’ szóban. A *-ban/-ben* inessivusi helyhatározóragok alakja sok esetben szóban és írásban is illativusi (*hajnalba kelek*). Akadt példa a *mijenkek* ’miéink’ több birtokra vonatkozó T/1. személyű birtokos névmás, valamint az *othol* ’otthon’ és az *estélig* ’estig’ használatára is. (A kutatás részletes bemutatásához és a tájszóincstani felmérés eredményeihez l. pl. Parapatics 2015b.)

Kitekintés

Ha a revitalizációs modellt összevetjük az online felületeken megjelent korpuszokkal, azt tapasztaljuk, hogy a nyelvek életre keltése és az internet adta lehetőségek használata az említett nyelvek, nyelvjárássok esetében szépen korrelál egymással.

Ezzel szemben a magyar nyelvjárássok szinte egyetlen megjelenési formája a primer média, azaz a szemtől szembeni kommunikáció, míg napjaink tercier médiájában, azaz a digitális kommunikációban (Frehner 2008, Veszelszki 2015) formális szintéren voltaképpen nem találkozhatunk. Informális helyzetben, a digitális „írott beszélnyelviség” sajátos műfajaiban (privát csevegésben, bejegyzésekben, hozzászólásokban a közösségi médiában és egyéb digitális alkalmazásokon keresztül folytatott személyes kommunikációban) természetesen igen. Fontos tanulsággal szolgálnak viszont az ugyanitt olvasható – rendszerint negatív – szubjektív nyelvi adatok is; az alábbi hozzászólás (komment) egy palóc nyelvjárású énekesnő zenekarának hivatalos oldalán jelent meg 2015 tavaszán: „Ez a borzalmas tájszólás honnan van? Ha már Magyarországon vagyunk, akkor nem lehetne magyarul énekelni? Elviselhetetlenek a dalok ezzel az »aá« betűvel énekelve! [...] Budapest szívében nem beszélnek sem palócul, sem másmilyen [...] tájnyelven!”

Noha a magyar nyelvjárássok helyzete és szerepe jelentősen eltér a tanulmány első felében tárgyalt finnugor dialektusokétól, feltehető, hogy hasonlóképpen előnyös változásokat eredményezhetne azok nagyobb gyakorisággal történő megjelenése hivatalos online felületeken is.

Tehát az online kommunikáció (mint ötödik korpusztervezési elem) jövőbeni kutatásra érdemes – nemcsak a magyar köznyelvet, hanem a területi változatokat és a finnugor népek nyelvjárássait illetően is.

⁸ Erről a MDial.-ban nem tárgyalt hangról így ír Bárczi: „Ez mintha divatjelenséget mutatna, ámde kétségtelenül nem tudatos, másrészt népi gyökereihez sem férhet szó. Tapasztalatom azt mutatja, hogy a változás terjedésében teljesen tudatos utánzásról nem lehet szó, hiszen a megvizsgált egyének kivétel nélkül csak figyelmeztetésemre eszméltek rá, hogy ők másfajta *t-t*, *d-t* ejtenek, sőt csak önmaguk és mások megfigyelése után hitték el, hogy valóban így van a dolog. [...] Mindenesetre annak, hogy lappangó divattá változhatott, szintén előfeltétele, hogy a közösségben bizonyos készség meglegyen rá. [...] Lőrincze Lajos értesített arról, hogy szülőhelyén, a Veszprém megyei Szentgálon az ez ejtés igen gyakori. Erre különben magának Lőrincze Lajosnak az ejtése is bizonyítékul szolgál. [...] eltér a köznyelvtől, a nyelvet kissé hátrább húzva és megfeszítve ejtik [...], ami világosan postalveoláris-cacuminális *t-re* mutat” (Bárczi 1947–1949, 114–115).

Irodalom

- Antalné Szabó Ágnes 2003a. A szociolingvisztika mint szemlélet, mint tudás, mint pedagógia az iskolában. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála (szerk.): *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 293–297.
- Bárzsi Géza 1947–49. Egy kezdődő magyar hangváltozás. *Magyar Néprajz* VI: 111–6.
- Cooper, Robert 1989. *Language Planning and Social Change*. Cambridge University Press, New York.
- Csics Sándor–Fejes László 2009. Permi nyelvészeti adatbázisok = Permic linguistic databases. Munkabeszámoló. OTKA, <http://real.mtak.hu/1776/>.
- Fodor Katalin 2003. Csehországtól Szibériáig. Avagy mennyit tudnak az egyetemi hallgatók a csángókról. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála (szerk.): *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 285–289.
- Frehner, Carmen 2008. *Email – SMS – MMS. The linguistic creativity of asynchronous discourse in the new media age*. Peter Lang, Bern et al.
- Hudson, Richard 2004. Why education needs linguistics (and vice versa)? *Journal of Linguistics* 40, 1: 105–130.
- Juhász Dezső 2001. A magyar nyelvjárások területi egységei. In: *MDial*. 262–316.
- Keresztes László 2001. *Bevezetés a mordvin nyelvészetbe*. Debreceni Egyetemi Kiadó / Debrecen University Press, Debrecen.
- Kiss Jenő 2001. Dialektológia és nyelvtudomány: hagyomány és korszerűség. In: Vizi E. Szilveszter (szerk.): *Székhogyalók a Magyar Tudományos Akadémián*. MTA, Budapest.
- Kiss Jenő 2009. A nyelvjárások és a dialektológiaoktatás Kárpát-medencei magyar szakos hallgatók szemével. *Magyar Nyelvőr* 133/1: 1–14.
- Kiss Jenő 2010. Anyanyelvi órák a középiskolában: egy fölmérés tanulságaiból. *Magyartanítás* 51/5: 24–25.
- Kiss Jenő 2013. A regionális nyelvhasználat és a nyelvi kontaktusok. Problémavázlat. In: Agyagási Klára – Hegedűs Attila – É. Kiss Katalin (szerk.): *Nyelvelmélet és kontaktológia 2*. PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék, Piliscsaba. 80–94.
- Koch, Katja 2005. Sprachbiographien mehrsprachig aufwachsender Kinder. In: Hoffmann-Ocon, Andreas – Koch, Katja – Schmidtke, Adrian (Hg.): *Dimensionen der Erziehung und Bildung*. Universitätsverlag, Göttingen. 161–177.
- Kuznetsova, Margarita – Pusztay János (Hg.) 2005. *Die sprachliche Situation und Sprachpolitik in den finnisch-ugrischen Republiken der Volga-Kama-Region* (Materialien einer internationalen Konferenz, Szombathely, 27–28. Mai 2004). Szombathely. 140–147.
- Labov, William 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Center for Applied Linguistics, Washington, D. C.
- Laihonen, Petteri 2009. A finn nyelvpolitika. *Magyar Nyelvjárások* 47: 119–143.
- Laihonen, Petteri 2010. A finn nyelv korpusztervezése, korpuszpolitikája. In: *Magyar Nyelvjárások* 48: 193–214.
- Lallukka, Seppo 1990. The East Finnic Minorities in the Soviet Union. An Appraisal of the Erosive Trends. Suomalainen Tiedeakatemia Toimituksia. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae*, Sarja-ser. B., tom. 252. Helsinki.
- Lallukka, Seppo 2010. Venäjän valtakunnallinen ja suomalais-ugrilainen väestökríisi. In: Saarinen, Sirkka – Herrala, Eeva (szerk.): *Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa. Uralica Helsingiensia* 3. Helsinki. 11–38.
- Lewis, Glyn 1998. A nyelvi tervezés kivitelezése a Szovjetunióban. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvi tervezés*. Universitas, Budapest. 209–223.
- Lytkin, Vaszilij – Majtinskaja, Klara E. (szerk.) 1966. *Jazyki narodov SSSR*. Volume 3: Finno-ugorskie jazyki i samodijskie jazyki. Moskva, Nauka, 301–315.
- Maticsák Sándor 2011. A finnugor (uráli) népek helyzete Oroszországban. *Debreceni Szemle* 19/2: 160–169.
- Maticsák Sándor 2012. *A mordvin írásbeliség kezdetei*. Debreceni Egyetemi Kiadó / Debrecen University Press, Debrecen.
- Maticsák Sándor 2014. Finnugorok végveszélyben. A 2012-es oroszországi népszámlálás eredményei. *Finnugor Világ* 19/1: 13–22.
- Maticsák Sándor – Tóth Anikó Nikolett – Laihonen, Petteri 2014. *Rokon nyelveink szótárjai. Fejezetek a finnugor lexikográfia történetéből*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- MDial. = Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Meiorg, Marianne 2012. *Legal and Institutional Framework Analysis: Seto and Võro languages in Estonia*. (Working Papers in European Language Diversity 19.) Mainz&c.
- Molnár Zoltán megj. a. *A Nyugat-magyarországi Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszékének története 1973-tól 2009-ig*. Összeállította dr. Molnár Zoltán 2010 januárjában. Kézirat.

- Nagy-Rébék Ferenc – Szentgyörgyi Krisztina 2014. Finnugor kisebbségi sors Oroszországban. Egy kisebbségi népcsoport pusztulásának anatómiája. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2014/ProMino-1401-04-NagyRebek-Szentgyorgyi.pdf>
- Nyíri Kristóf 2006. Konzervatívnak lenni az internet korában. *Információs Társadalom* 4: 9–17.
- Parapatics Andrea 2011. Pozitívan a nyelvjárásokról – az iskolában is. *Anyanyelv-pedagógia* 4. URL: <http://www.anyp.hu/cikkek.php?id=347>.
- Parapatics Andrea 2015a. A „kétfajta kultúra birtokosai”-ról. In: Bárh M. János – Bodó Csanád – Kocsis Zsuzsanna (szerk.): *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. ELTE BTK, Budapest. 195–201.
- Parapatics Andrea 2015b. Fiatalok kettősnyelvűségéről. In: Bátyi Szilvia – Vígh-Szabó Melinda (szerk.): *Nyelv – rendszer, használat, alkalmazás: Language – system, usage, application*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 185–197.
- Pasanen, Annika 2010. Suomalais-ugrilaiset vähemmistökiellet assimilaation ja revitalisaation ristipaineissa. In: Saarinen, Sirkka – Herrala, Eeva (szerk.): Murros. Suomalais-ugrilaiset kiellet ja kulttuurit globalisaation paineissa. *Uralica Helsingiensia* 3. Helsinki. 47–73.
- Pusztay János 2005. Az oroszországi finnugor népek jövője. <http://www.papiruszportal.hu/site/?lang=1&f=&p=27&n=430>.
- Pusztay János 2006. *Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője 11 pontban*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Pusztay János 2011. Az iskola és a terminológia mint a nyelvi sokszínűség megőrzésének eszköze. *Magyar Tudomány* 2011/10: 1164–1172.
- Pusztay János 2012. Egy nyelvcsalád jövőképe. *Magyar Szemle* [Új folyam] XXI/7–8: 107–127.
- Saarinen, Sirkka 2010. Turvaako kielilaki kielen aseman – Suomalais-ugrilaisten kielen uhanalaisuus. In: Saarinen, Sirkka – Herrala, Eeva (szerk.): Murros. Suomalais-ugrilaiset kiellet ja kulttuurit globalisaation paineissa. *Uralica Helsingiensia* 3. Helsinki. 38–47.
- Salánki Zsuzsanna 2007. Az udmurt nyelv mai helyzete. Doktori disszertáció, Budapest.
- Salminen, Tapani 2001. The rise of the Finno-Ugric language family. Early contacts between Uralic and Indo-European: linguistic and archaeological considerations. In: Christian Carpelan – Asko Parpola – Petteri Koskikallio (eds.): *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 242. Helsinki. 385–396.
- Shirobokova, Larisa 2008. Az udmurt nyelv és anyanyelvi oktatásának mai helyzete. Anyanyelv-pedagógia, <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=121>.
- Sipos Mária 2013. Északi hanti: nyelvjárási kontinuum vagy nyelvjáráscsoportok? *Folia Uralica Debrecensia* 20. Debreceni Egyetem Könyvtára, Debrecen. 251–258.
- Sipőcz Katalin 2011. Munkácsi Bernát vogulföldi gyűjtése. A jelenkor feladatai és lehetőségei. *Nyelvtudományi Közlemények* 107: 276–283.
- Strelí Zita 2007. A székesfehérvári székelyek és a szlavóniai csángók – avagy mit tudnak a középiskolások a nyelvjárásokról. In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán (szerk.): *V. Dialektológiai szimpozium* (Szombathely, 2007. augusztus 22–24.) Berzsenyi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szombathely. 244–51.
- Strelí Zita 2009. A nyelvjárások témakörének megjelenése nyelvtankönyveinkben. In: Kuna Ágnes – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Félúton* 3. A harmadik Félúton konferencia (2007) kiadványa. ELTE, Budapest. 274–86. URL: http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk07/strelí_KA_VA_T.pdf (Utolsó megtekintés: 2015. szeptember 5.)
- Szabómihály Gizella 2007. Az internet felhasználása a nyelvtervezésben és a nyelvművelésben. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 71. Gramma Nyelvi Iroda / Tinta Könyvkiadó, Dunaszerdahely–Budapest.
- Varga Kinga Anikó 2015. A finnugor népek politikai helyzete. <http://finnugor.elte.hu/?q=fipolhe>.
- Veszelszki Ágnes 2015. Megfontolások a digitális kommunikáció pragmatikai leírásához. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *A nyelvi pragmatika kérdései szinkrón és diakrón megközelítésben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 239–250.
- Vígh-Szabó Melinda 2014. Nyelvtervezés és online kommunikáció – finnugor nyelvek a 21. században. In: Maticsák Sándor – Keresztes László (szerk.): *Folia Uralica Debrecensia* 21. Debreceni Egyetem Könyvtára, Debrecen.
- Zamyatin, Konstantin 2012. Finno-Ugric Languages in Russian Education: the changing legal institutional framework and falling access to native language learning. <http://efo.revues.org/821>. (Utolsó megtekintés: 2015. szeptember 5.)

Parapatics, Andrea – Vigh-Szabó, Melinda

On the status of the smaller Finno-Ugric and Hungarian dialects

The paper discusses the status of the smaller Finno-Ugric languages and/or dialects, then gives data for examining the attitudes on Hungarian dialects. Decisions on language politics and language planning have a special emphasis on Finno-Ugric languages; the functionally restricted use of language adds up to language attrition and at worst: language death, but a revitalising process can be set up, too. We don't need to talk about „fossilization” in connection with Hungarian dialects, but due to negative attitudes (stigmatization) and therefore the decrease of pragmatic values the vision about extinction of dialects usually appears. Increasing language awareness on dialects, adopting positive attitudes (already during general education) should be a main point of either Hungarian or Finno-Ugric language planning, and online appearance can also make its positive effects on these dialects.

IV. RÖVID KÖZLEMÉNYEK

Vermeki Boglárka

Időről időre – „Mennyi az idő?” A pontos idő megadásának nehézségei a magyar mint idegen nyelvi órákon

Időről időre eszembe jut egy kedves iráni tanítványom arca, amikor arról tanultunk, hogy hogyan fejezzük ki az időt magyarul. Rám nézett, és közölte, hogy ez így „nem jó”. Ha a két óra negyvenöt percre azt mondanánk, hogy „háromnegyed kettő”, akkor megértené, hogy mit akarunk mondani, de a „háromnegyed három” egyszerűen nem jó. Valóban „nem jó”, hiszen ők nem így mondják.

Az említett iráni hölgy több nyelven beszél középszinten. Ha neki ekkora nehézséget okoz az idő kifejezése magyarul, akkor milyen bonyolult lehet egy gyermeknek, akinek az első idegen nyelve a magyar! Írásomban azokra a nehézségekre szeretném felhívni a figyelmet, amelyekkel a tanulók szembekerülnek a pontos idő megadásának tanulásával kapcsolatban a magyar mint idegen nyelvi órán. Nem kísérlem meg a különböző nyelvek részletekbe menő leírását, csak egy kis áttekintést szeretnék adni a felmerülő problémákról.

Az idő kifejezésének tanítása meglehetősen korán előkerül a magyar mint idegen nyelvi órán. Gyakorlatilag a számok tanulása után nem sokkal megjelenik. Az egyszerűbb kifejezések, mint például az egész órák, nem jelentenek különösebb nehézséget a tanulók számára. A perc megjelenésével azonban egyre nyilvánvalóbbá válik számukra, hogy a magyar nyelvben és az anyanyelvükben vannak eltérések. Ha a tanuló rendelkezik már egy második nyelv ismeretével, az sem biztos, hogy megkönnyíti a megértést, sőt sokszor hibáznak az angol vagy francia mintára létrehozott mondatokkal.

Kínai, török, arab és perzsa felső tagozatos tanulókat kérdeztem arról, hogy mi okozza nekik a legnagyobb nehézséget.

Idő az arab nyelvben

Szíriai, arab anyanyelvű gyerekeknek tettem fel először a kérdést. Az általuk használt arab nyelvben az óráknál sorszámneveket használnak, kivétel ez alól az „egy óra”. Ugyanúgy, ahogy az angol nyelvben az órát kétfelé osztják. A fél tizenkettőt úgy mondják, hogy „tizenegy és fél”. Ha több mint harminc percről beszélünk, akkor pedig azt adják meg, hogy a következő órához képest hány perccel kevesebb van. Például a „háromnegyed tizenkettő” az „negyed óra híján tizenkettő”, ha szó szerint fordítjuk.

Sokan tehát a *negyed*, *fél*, *háromnegyed* kifejezéseket sorolták fel a kérdőívben. Ha tehetik, nem használják, és hosszabb ideig kell gondolkodniuk, ha hallják ezeket. Volt, aki azt említette meg, hogy ők tizenkét órás beosztást használnak, illetve a napszakok közül a délelőtt és a délután is hiányzik.

Idő a farsi nyelvben

A perzsák az időt ugyanúgy fejezik ki, mint az angolok – annyi eltéréssel, hogy amikor nem egész óráról van szó, akkor mindig hozzá kell tenni a szám után, hogy *daghighe*, vagyis 'perc'. A második harminc percben az angollal teljesen megegyezik, az egész óránál és a harminc percnél kevesebb perc megadásakor viszont már szörendbeli eltérések vannak. A *sā'at* jelentése

'óra', a *nim* pedig 'fél' értelemben szerepel. Ahogy az arabban, itt is inkább úgy fordíthatjuk a *fél kettő*-t, hogy 'egy és fél.'

Five minutes to four. (3:55)	<i>panj daghighe be chāhār</i> ('five minutes to four')
It's one o'clock. (1:00)	<i>sā'at yek e</i>
It's ten o'clock. (10:00)	<i>sā'at dah e</i>
Half past one. (1:30)	<i>yek o nim</i>
Half past five. (5:30)	<i>panj o nim</i>

(Dehghani 2001)

A napszakok közül nincs szavuk a délelőttre, de ők is huszonnégy órában gondolkodnak, tehát ez nem okoz problémát számukra.

Idő a török nyelvben

A farsihoz hasonlóan fejezik ki a törökök az egész órákat: *saat iki* ('két óra'), *saat on bir* ('tizenegy óra'). Az órát ugyanúgy két részre osztják, ahogyan az angolok, de nem a perccel, hanem az órával kezdenek.

Fél előtt	Fél után
saat + hour + -(y)i + minute + geçiyor	saat + hour + -(y)e/a + minute + var
<i>saat beşi on geçiyor</i> (5:10, 5 múlt 10-zel)	<i>saat yediye yirmi var</i> (7:40, 7 lesz 20 perc múlva)
<i>saat üç ü yirmi beş geçiyor</i> (3:25, 3 múlt 25-tel)	<i>saat on bire beş var</i> (10:55, 11 lesz 5 perc múlva)
<i>saat on ikiyi çeyrek geçiyor</i> (12:15, 12 múlt negyeddel)	<i>saat dokuza çeyrek var</i> (8:45, 9 lesz negyed óra múlva)

A *geçiyor* első jelentése 'megy', a *var* pedig 'van'; a *-(y)e/a* az irányt mutatja. A *buçuk* ('fél') után nem mondunk semmit: *iki buçuk*, vagyis 'kettő fél' szó szerinti fordításban.

A törökök is huszonnégy órában gondolkodnak, és minden magyar napszagnak van török párja. Nyelvük abban is hasonlít a magyarra, hogy tizenhárom órától kezdve a tizenkét óras beosztást veszik alapul, ha a *fél*, *negyed* szavakat használják, vagyis náluk sem létezik „fél tizenegy”, csak „fél kettő”.

Ha azt akarjuk kifejezni, hogy pontosan mikor történik vagy történt egy esemény, akkor nehezebb dolgunk van, mert míg a magyarban egyetlen temporalis esetraggal (*-kor*) egészítjük ki a szót (*órákor*, *perckor*), addig a törökben a harminc perc előtt használt *geçiyor* helyett a *geçe* szó, a harminc perc után használt *var* helyett pedig a *kala* szó jelenik meg. Ha egész óráról van szó, akkor a számot *-da/-de* toldalékkal egészítik ki (*saat ikide*, *saat altıda*), illetve a *buçuk* ('fél') *-ta* végződést kap (*dört buçukta* 'fél ötkor').

Idő a mandarinban

A kínai gyerekek számára is a legnagyobb gondot a *negyed*, *fél*, *háromnegyed* kifejezések okozták. Kínaiul sokkal egyszerűbben fejezik ki az órát, mint a magyarban. Általában a digitális formát használják: pl. 10:45 (tíz negyvenöt). Egyedül a fél órát fejezik ki úgy, hogy 'féllel múlt ... óra.' Sokszor tévesztik el, ha a fent említett bonyolultabb kifejezésekkel kell elmondaniuk, hogy mennyi az idő, ezért próbálják is kerülni ezeket.

Összegzés

Úgy gondolom, hogy vannak olyan témák a magyar nyelv tanítása során, amelyek megjelenése előtt mindenképpen meg kell ismernünk, hogy a nyelvtanulók anyanyelvében miként fejezik ki azokat, illetve hogy milyen eltérésekkel kell számolni a magyar nyelv és az adott csoport tanulójának anyanyelve, illetve már tanult nyelveik között. Az egyik ilyen tehát az idő kifejezésének témaköre.

Az általam megkérdezett tizennyolc tanuló közül problémaként mindenki megemlítette a *negyeddel, féllel, háromnegyeddel* kapcsolatos kifejezéseket, amelyeket túl bonyolultnak tartanak. Felmerülhet a kérdés, hogy mindenképpen így kell-e nekik tanítani az órán, s miért nem elég csak a digitális formátumot ismerniük, ahogy a kínaiak mondják. Viszont valóban meg kell tanítani még a bonyolultabb eseteket is. Nem kell aktívan használniuk ezeket, de fel kell ismerniük őket, mert a mindennapi életben, az anyanyelvi beszélőkkel való kommunikáció során nem tudásuk félreértésekhez vezethet. Írásom csak röviden tekintette át, hogy a felsorolt négy nyelvben hogyan adják meg a pontos időt. Csak az egyszerűbb kifejezéseket vizsgáltam, nem kerültek elő a még bonyolultabbak, mint például az „*öt perc múlva fél egy*”. Egyre többen vannak azok a perzsa, kínai, török és arab anyanyelvű nyelvtanulók, akik magyarul szeretnének tanulni, ezért fontosnak tartom ennek a témának a további, alaposabb és részletesebb kutatását.

Irodalom

Deghani, Yavar 2001. *Farsi (Persian) Phrasebook*. Lonely Planet, London.

Vermeki, Boglárka
Time after Time – „What time is it?”
Teaching of telling the time at the Hungarian as an Additional Language Lessons

This paper seeks for giving a short summary of the challenges a language learner has to face with during the learning of how to tell the time in Hungarian. Eighteen students aged 11-15 were asked about the difficulties of learning the time expressions in Hungarian. I tried to collect the similarities and differences among their mother tongues (Farsi, Mandarin, Turkish and Arabic) and Hungarian. Although, it is not a detailed analysis the problems appear clearly. Because of the growing number of language learners with the above mentioned first languages this topic requires a more detailed research.

Matthias Nauhaus

„Egyszerre eszébe jutott minden.“ Anna Édes zwischen ‚cseléd‘ und ‚család‘¹

Egyszerre eszébe jutott minden (Kosztolányi 2010, 534).² So heißt es in Dezső Kosztolányis Roman *Édes Anna* im 19. Kapitel, als gerade der Gerichtsprozess gegen die titelgebende Protagonistin wegen des Doppelmordes an ihren Hausherrn, den Vizys, vonstatten geht. Mit *minden* (alles) sind an dieser Stelle die Gründe für den Mord gemeint, die uns der Roman bis dahin verschweigt – und auch nach diesem Satz setzt der Text sein Schweigen fort, lässt den Leser nicht an der Erkenntnis Annas teilhaben.

Was also bringt Anna dazu, den Mord zu begehen? Der unmittelbare Kontext des oben zitierten Satzes gibt einen Hinweis, dem hier nachgegangen werden soll: Annas Erkennen der Gründe erfolgt während der gerichtlichen Aussage Frau Cifkas, der Schwägerin von Annas vorhergehendem Arbeitgeber, Bartos, bei dem sie in erster Linie angestellt war, um sich als Kindermädchen um *Bandika*³ (Kosztolányi 2010, 534) zu kümmern. Da Bartos Witwer ist, nahm Anna in ihrem Anstellungsverhältnis eine Art ‚Mutterrolle‘ für Bandi ein.

Tatsächlich verweisen auch beide ‚Ausbruchsversuche‘ Annas aus ihrem Arbeitsverhältnis auf die Hoffnung des Dienstmädchens, Mutter zu werden. Da ist zum Einen der erste sexuelle Kontakt Annas mit Jancsi (vgl. Kosztolányi 2010, 363–377), dem Neffen der Vizys, aus dem eine Schwangerschaft resultiert (vgl. Kosztolányi 2010, 415). Auf Wunsch Jancsis treibt Anna das Kind ab: *Anna úgy cselekedett, ahogy megparancsolta* (Kosztolányi 2010, 419).⁴ Zum Anderen erhält Anna einen Heiratsantrag von Báthory (vgl. Kosztolányi 2010, 457), der als alleinerziehender Vater in der Nachbarschaft lebt. Gedrängt von Frau Vizi erteilt Anna gegen ihren eigenen zuvor geäußerten Willen (vgl. Kosztolányi 2010, 468) Báthory eine Absage (vgl. Kosztolányi 2010, 476). Beide Möglichkeiten werden nicht in die Tat umgesetzt.

Den letzten inhaltlichen Hinweis liefert Annas Pflichtverteidiger in seinem Schlussplädoyer: *Végre a szónok rászánta magát, elővette az utolsó, leghatásosabb mondatokat s olyan költői lendülettel, mely a türelmetleneket bosszúsággal, a hozzáértőket őszinte lenézéssel töltötte meg, Madách remekművéből „Az ember tragédiája”-ból merített idézettel befejezte beszédét* (Kosztolányi 2010, 535).⁵ Es wäre müßig, sich zu fragen, welche Passage des Dramas der Verteidiger wohl zitiert. Dennoch legen die zitierten Sätze nahe, eine bestimmte Stelle in *Az ember tragédiája* zu betrachten, indem drei Wörter in unmittelbarer Nähe zur Erwähnung des Dramas auftauchen: *Vég[ ], utolsó, befejez[ ]* (*End[e], letzte[ ], beende[n]*). Alle drei Wörter verweisen semantisch auf das Ende und somit konkret auf das Ende von *Az ember tragédiája*.

¹ Der vorliegende Aufsatz entstand im Zuge eines Seminars zum Prosawerk Dezső Kosztolányis, das Mária Kelemen im Sommersemester 2015 an der Ludwig-Maximilians-Universität München gab.

² *Plötzlich fiel ihr alles wieder ein* (Kosztolányi 1994, 270).

³ Bei *-ka* handelt es sich um ein Diminutivsuffix, mit dem an dieser Stelle noch einmal das Kindsein Bandis hervorgehoben wird. In der deutschen Übersetzung ist entsprechend vom *kleinen Bandi* (Kosztolányi 1994, 270) die Rede.

⁴ *Anna tat, was er ihr befohlen hatte* (Kosztolányi 1994, 175).

⁵ *Endlich war der Redner fertig. Er schleuderte die letzten, wirkungsvollsten Sätze heraus, und mit einem poetischen Schwung, der die Ungeduldigen ärgerte und die Sachverständigen mit aufrichtiger Geringschätzung erfüllte, beendete er seine Rede mit einem Zitat aus der „Tragödie des Menschen“ von Madách* (Kosztolányi 1994, 272).

In Imre Madáchs Drama werden anhand einer Reise Adams und Evas durch Zeit und Raum nach und nach verschiedene Utopien⁶ der Menschheitsgeschichte präsentiert, um sie alle für wichtig zu erklären. Am Ende, in der 15. Szene, bleibt nur eine Utopie bestehen, die Adam vom Suizid abhält: die Utopie der Familie bzw. Elternschaft, repräsentiert durch Evas Schwangerschaft: *ÉVA [...]Anyának érzem, óh, Ádám, magam* (Madách 2014, 202, Vers 4025).⁷

Es ist auffällig, dass in *Édes Anna* all diese Hinweise nicht ausgeführt, nicht in einen Zusammenhang gebracht werden. *Egyszerre eszébe jutott minden* ist ein Satz, der für sich nichts erklärt, sondern auf eine Lücke verweist – die Lücke, die das Fehlen der Mutterschaft bei Anna hinterlässt. Dieses Motiv wird auch auf sprachlicher, genauer: buchstäblicher Ebene fortgeführt. Anna ist ein Dienstmädchen, ungarisch ‚cseléd‘. Die Ähnlichkeit zum ungarischen Wort für Familie, ‚család‘, ist nicht zufällig – beide Wörter gehen etymologisch auf das altkirchenslawische Wort ‚čel'ad‘ – ‚Gesinde, Hausleute‘ – zurück.⁸ Nur sind die Wörter eben nicht identisch, ‚cseléd‘ ist nicht ‚család‘; es ist ein kleiner Unterschied im Wort, der eine große Lücke in Annas Leben reißt. Das Arbeitsverhältnis Annas als Dienstmädchen nimmt die Leerstelle der Familie ein, ohne dass es für Anna einen Familienersatz darstellt.

Auch im Namen Annas findet sich eine solche marginale Abweichung der Buchstaben: Anna Édes, nach ungarischer Konvention geschrieben Édes Anna, trennt nicht viel von ‚édesanya‘, der liebevollen Bezeichnung für die Mutter.⁹ Von der Groß- bzw. Kleinschreibung abgesehen gibt es nur zwei Unterschiede: Zum Einen klafft eine Lücke in Annas Namen, die Anna vom Muttersein trennt; zum Anderen wird aus der Endung *-ya* der Mutter bei Anna ein *-na*.

In diesem *-na* fällt alles zusammen. Das Verbsuffix *-na* zeigt im Ungarischen den Konditional an, den Modus des Hypothetischen, des Möglichen, dessen, was nicht tatsächlich ist. Es verweist damit auf den Raum, in dem Anna sich bewegt. Ihre ‚Ausbruchsversuche‘ bleiben genau das: Versuche; Anna scheut die tatsächliche Umsetzung. Sie verbleibt im Konditional. Ihr Dasein als ‚cseléd‘ verhindert die Umsetzung der ‚család‘, verbannt diese in den Raum des Möglichen und also Nicht-Umgesetzten. Der Doppelmord an den Vizys ist ein zum Scheitern verurteilter Versuch Annas, ihre Existenz im Konditional aufzulösen. Unberührt davon bleibt Anna *Anna*. Die Unerfülltheit – und die Unerfüllbarkeit – ist ihrem Namen eingeschrieben.

Literatur

- Benkő, Loránd (Hg.) 1993. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Band 1.* (Übs. v. Skripecz Sándor). Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kosztolányi Dezső 2002. *Hogy születik a vers és a regény? Válasz és vallomás egy kérdésre.* In: Kosztolányi Dezső: *Nyelv és lélek.* Osiris, Budapest. 453–459.

Textquellen

- Kosztolányi Dezső 2010. *Édes Anna* (Hg. v. Veres András). Kalligram, Pozsony.
- Kosztolányi Dezső 1994. *Anna. Ein Dienstmädchenroman* (Übs. v. Irene Kolbe). Fischer Taschenbuch, Frankfurt am Main.
- Madách Imre 2014. *Az ember tragédiája. Drámai költemény* (Hg. v. Bene Kálmán). Madách Irodalmi Társaság, Szeged.

⁶ Der hier verwendete Utopien-Begriff ist weiter gefasst als der in der Madách-Forschung übliche und bezieht sich nicht nur auf die drei Zukunftsszenarien innerhalb des Dramas, sondern versteht auch die Reiseetappen der Vergangenheit und der Gegenwart als utopisch.

⁷ *Ich fühle, daß ich Mutter bin* (Madách 1967, 265).

⁸ Vgl. Benkő 1993, 186 f. u. 197 f.).

⁹ Auf den Anklang des Wortes ‚édesanya‘ im Namen ‚Édes Anna‘ weist Kosztolányi selbst in einem Artikel für die Zeitung *Pesti Hírlap* hin (vgl. Kosztolányi 2002, 457).

Madách Imre 1967. *Die Tragödie des Menschen. Ein dramatisches Gedicht* (Übs. v. Mohácsi Jenő). Corvina, Budapest.

Nauhaus, Matthias

“Suddenly, everything occurred to her again.”

Anna Édes between ,cseléd’ and ,család’

In Dezső Kosztolányi’s work *Édes Anna* a servant girl, Anna, kills her masters without her reasons being explicitly known to the reader. A sentence from the work, however, *Suddenly, everything occurred to her again*, indicates that Anna commits the deed because she has never had children. The novel provides evidence for this interpretation both within the plot as well as on a linguistic level.

Contents

I. CONTRASTS	7
Berényi-Nagy, Tímea: “I think it so, because it is in German the same” – Points of discrimination and affordances: a case study in contrastive linguistics.....	8
Kovács, Renáta: Orthography. Does it have count?	18
Porkoláb, Ádám: A corpus linguistic analysis of linguistic nationalism and fetishism in Hungarian and English language blog posts	24
Rózsavölgyi, Edit: Encoding of Spatial Reference in Hungarian and Italian Languages. A Comparative Typological Analysis	39
II. HISTORY OF THE HUNGARIAN STUDIES IN EUROPE	55
Brandt, Györgyi: An inside look at the Berlin Gragger Archive's Documents	56
III. HUNGARIAN AND FINNO-UGRIC STUDIES	69
Madarász, Eszter: Approaches to metric analysis. Folk-poetry in Finno-Ugric languages	70
Parapatics, Andrea – Víg-Szabó, Melinda: On the status of the smaller Finno-Ugric and Hungarian dialects.....	77
IV. SHORT PUBLICATIONS	88
Vermekei, Boglárka: Time after Time – „What time is it?” Teaching of telling the time at the Hungarian as an Additional Language Lessons	89
Nauhaus, Matthias: “Suddenly, everything occurred to her again.” Anna Édes between ‚cseléd’ and ‚család’	92

A 16. szám szerzői

Berényi-Nagy Tímea; Koch Valéria Iskolaközpont, Pécs. berenyitimi@gmail.com

Brandt Györgyi; BME GTK Idegennyelvi Központ. brandtgyorgyi@gmail.com

Kovács Renáta; Balassi Intézet, Kairó. kovacsrena@gmail.com

Madarász Eszter; PTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. eszter.madarasz@gmail.com

Nauhaus, Matthias; Institut für Finnougristik/Uralistik, LMU München.

Matthias.Nauhaus@campus.lmu.de

Parapatics Andrea; PE Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet,

Veszprém. csarlesz@gmail.com

Porkoláb Ádám; PTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. adam.porkolab@gmail.com

Rózsavölgyi Edit; Università degli Studi di Padova. edit.r@unipd.it

Vermeki Boglárka; Orchidea Iskola, Budapest. vermekiboglarka@yahoo.com

Vígh-Szabó Melinda; PE Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet, Veszprém.

vigh.szabo@gmail.com

Útmutató **a Hungarológiai Évkönyv munkatársai számára**

Szerkesztőségünk a **magyar mint idegen nyelv / hungarológia** témaköréből vár tanulmányokat, tankönyvelemzéseket, ismertetéseket. Évente megjelenő köteteinkben kérésre közöljük a MANYE előző évi alkalmazott nyelvészeti kongresszusának hungarológiai szekciójában megtartott előadások teljes szövegváltozatait is.

Minden írást – rövid **angol nyelvű összefoglaló**jával együtt (s azt természetesen **angol címváltozattal** is ellátva) – elektronikus rögzítésben (számítógépes adathordozón vagy e-mail küldeményhez csatolt RTF formátumban) kérünk. (Ha ábrákat, táblázatokat is tartalmaz, kinyomtatott példányt is kérünk.)

Megújított formai követelmények:

- betűtípus: Times New Roman
- sortávolság: 1 (szimpla)
- szerző neve: **kurzív és félkövér**, középre zárva (16-os betűméret)
- cím: **félkövér**, középre zárva (16-os)
- szöveg: sorkizárással (12-es)
- bekezdés: 0,5-ös behúzással
- lábjegyzet (automatikus beszúrással számozva): sorkizárással (10-es)
- irodalom: sorkizárással, 0,5-ös függő behúzással (10-es) – az alábbi minta szerint:

Bartos Huba 2000. Az inflexiós jelenségek szintaktikai háttere. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 653–762.

Giay Béla – Nádor Orsolya (szerk.) 1998. *A magyar mint idegen nyelv / hungarológia*. Budapest, Janus/Osiris

Szili Katalin 2002. A kérés pragmatikája a magyar nyelvben. *Nyr.* 126/1: 12–30.

- fejezetcímek: **kurzív és félkövér** (14-es); további tagolásban: *kurzív* (12-es)
- nyelvi példák (szövegben): *kurzív*
- értelmi kiemelések: **félkövér**
- hivatkozás szövegen belül: zárójelben a szerző(k) vezetékneve, évszám, oldalszám: (Szili 2002, 12)
- hosszabb szövegbetétet alkotó idézetek és összefüggő példasorok: elkülönített bekezdésben (10-es)

EUROPEAN CONSORTIUM FOR THE CERTIFICATE OF ATTAINMENT IN MODERN LANGUAGES

NYELVVIZSGA-BIZONYÍTVÁNY MODERN NYELVEK ISMERETÉRŐL

AKKREDITÁLT NYELVVIZSGA magyarból mint idegen nyelvből is:

kommunikáció-központú általános nemzetközi nyelvvizsga;
szintjei és követelményei összhangban vannak a KER-leírásokkal;
Magyarországon pontot ér az egyetemi fölvételnél;
vizsgázóbarát, változatos feladatok;
nincs nyelvtani teszt és fordítási feladat;
a fogalmazáshoz szótár használható

Elfogadják:

a diploma kiadásához szükséges nyelvtudás igazolására,
ösztöndíjas pályázatokhoz, PhD-fokozathoz

További vizsganyelvek:

*angol, német; francia, olasz, román, spanyol; bolgár, cseh, horvát, lengyel, orosz, szerb,
szlovák; héber*

Az ECL Konzorcium Nemzetközi Titkársága
és

az akkreditált ECL nyelvvizsgarendszer magyarországi központja:

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM **Idegen Nyelvi Titkárság**

7633 Pécs, Szántó Kovács János u. 1/b
Tel: (72) 501-500/22133 és 22102 * Fax: (72) 251-929
e-mail: ecl@inyt.pte.hu
www.ecl.hu
<http://inyt.pte.hu>